

EESTI

MURRETE

SÕNARAAMATU

PROSPEKT

A-29994

Eesti NSV Teaduste Akadeemia

Keele ja Kirjanduse Instituut

Keeleuurimise sektor

SIISUKOOL

Siisukool	7
I. Sõnade väärtus	10
II. Sõnaraamatu ja sõnartikli struktuur	14
Märksõna	14
Alamõõde	17

EESTI MURRETE SÕNARAAMATU

PROSPEKT

Sõnaraamatu struktuur	17
Sõnartikli struktuur	21
III. Sõnade fonetiline ja grammatiline iseloomustamine	27
IV. Sõnade tähenduslik ja stilistiline iseloomustamine	36
V. Sõnade illustreerimine	43
VI. Sõnade ja tähenduste loomise kirjeldus	71
VII. Transkriptsioon	77
VIII. Märksõna, sõnaraamatu, sõnartikli, sõnaraamatu ja sõnartikli	81

1911. aastal kirjutanud

1911. aastal kirjutanud
1911. aastal kirjutanud

1911. aastal kirjutanud
1911. aastal kirjutanud

E 116

1911. aastal kirjutanud

Tartu Ülikooli Raamatukogu

~~ARHIIVKOGU~~

S I S U K O R D

Sissejuhatus	7
I. Sõnade valik	10
II. Sõnaraamatu ja sõnaartikli struktuur	16
Märksõna	16
Alamärksõna	27
Viitemärksõna	28
Püsivate sõnaühendite esitamine	29
Sünonüümide viitamine	37
Sõnaartikli struktuur	40
III. Sõnade foneetiline ja grammatiline ise- loomustamine	47
IV. Sõnade tähenduslik ja stilistiline ise- loomustamine	56
V. Sõnade illustreerimine	65
VI. Sõnade ja tähenduste leviku märkimine	71
VII. Transkriptsioon	77
VIII. Märgid, märgendid, lühendid	85
Näidisartiklid	95

Eesti murdesõnaraamatu - nimetatud ka eesti rahva-
keele sõnaraamatuks - koostamise üldised põhimõtted
töötati välja juba 1947. a. (vt. A. Kask, Eesti rahva-
keelesõnaraamatu koostamise printsiibid ja teose üldil-
me. Eesti NSV Teaduste Akadeemia teaduslik sessioon 23.-
29. aprillini 1947. Ühiskonnateaduste Osakonna istungid.
Tartu, 1948, lk. 151-171). Mainitud seisukohad said alu-
seks sõnaraamatu alfabeetilisele koondkartoteegile, mis
oma põhiosas valmis a. 1951-63, peamisteks koostajateks
A. Univere (juhendaja), S. Tanning, H. Viires, S. Nigol,
V. Pall, L. Rannut, V. Hallap, M. Must jt.

Kartoteegitöö kogemuste najal on korduvalt kaalutud
tulevase sõnaraamatu esituspõhimõtteid ja katsetatud neid
prooviartiklites, kuni 1964.a. jõuti uuesti sõnaraamatu
koostamise juhendi väljatöötamiseni. Selle üksikud ala-
jaotused on ette valmistanud filoloogiakandidaadid M. Must,
M. Mäger, S. Nigol, V. Pall, A. Univere, H. Viires. Pea-
tükid on lõplikult sõnastanud ja prospektiks vormistanud
M. Must (töö juhendaja ja tegelik toimetaja), M. Mäger
(osa võtnud ka toimetamistööst) ja V. Pall. Näidisartik-
lid on koostanud M. Must (aglets - ahevarrestik; ahi -
ahjuvõli; aidaalune - aipael; ait - aiver; avitaja - avi-

tus), M. Mäger (aken; arb - arbutus; ase), H. Neetar (ega - egas; ehk - ehku; ei - eik; es), S. Nigol (all; edaja - edasi-tagasi), V. Pall (abrikas - adevil; asi), H. Viires (einsatz-eks). Prospekt koos sellele lisatud näidisartiklitega on autorite kollektiivi ühistel töökoosolekutel läbi arutatud ning Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusliku nõukogu poolt vastuvõetavaks tunnistatud.

"Eesti murrete sõnaraamatu" koostajad on teadlikud, et prospekt oma praegusel kujul ei suuda veel anda lõplikke lahendusi kõikide teada olevate ja edaspidi üleskerkida võivate küsimuste kohta. Tõenäoliselt tuleb töökäigus veel mitmeid muudatusi teha enne kui kõige otstarbekam esitusviis leitakse. Seepärast on iga laadi märkused ja arvanused niihästi prospekti ja näidisartiklite kui ka eesti murdesõnaraamatu kohta üldse teretunud ja oodatud aadressil Tallinn, Sakala t. 3. Keele ja Kirjanduse Instituudi keeleuurimise sektor.

S I S S E J U H A T U S

Kõiki eesti dialekte hõlmava suure teadusliku murdesõnaraamatu koostamise mõte on idanenud ja kasvanud koos areneva eesti keeleteadusega. Selle eesmärgi nimel alustas vastrajatud Akadeemiline Emakeele Selts 1922. aastal eesti murdeainese süstemaatilist kogumist ning ka ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi tööplaanides on algusest peale olnud kesksel kohal mitmeköitelise eesti murdesõnaraamatu kokkuseadmine.

"Eesti murrete sõnaraamatu" aluseks on Keele ja Kirjanduse Instituudi murdearhiivis paiknev murdesõnavara alfabeetiline koondkartoteek. Kartoteegi tuumiku moodustavad Wiedemanni "Eesti-saksa sõnaraamatu" abil a. 1922-1949 kogutud murrakusõnastikud 38 murrakualalt ning viimaste täienduseks üle maa kogutud mõistelised ja haruldasmate sõnade kogud. Lisaks Emakeele Seltsi ja instituudi sõnavarakogude koopiatele on kartoteegi tihendamiseks tehtud ulatuslikult väljasedeldusi teistest murdekogudest (murdetekstid, murrakute grammatilised ülevaated jne.), Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogudest ja Etnograafia Muu-

seumi rahvateaduslikest kirjeldustest. 1967. a. lõpuks oli kartoteeki ühendatud üle 1 390 000 sedeli (koos viitese-delitega 1 800 000), millele igal aastal lisandub keskmiselt 45 000 sedelit uut juurdekogutud ja kopeeritud teat-mematerjali.

"Eesti murrete sõnaraamat" (EMS) on kavandatud 6-köi-telise leksikonina, mis mahutaks kõikide eesti territori-aalsete murrete sõnavara ja fraseoloogiat võimalikult am-mendavalt kogu selle leksikaalses, semantilises ja stiili-lises varjundirikkuses.

Paratamatult esindab murdesõnaraamat esmajoones talu-rahva kõnekeelt, milles peegeldub ühtlasi meie külaühis-konna arenemine, selle aineline ja vaimne kultuur, mitmete põlvkondade elutarkus ja sõnaseadmise oskus. Teoksil olev sõnaraamat annab pildi eesti maarahva keelepruugist ligi-kaudu eelmise sajandi keskpaigast kuni käesoleva sajandi algkümnendeni, s. t. teoorjuse hämarusest kapitalistlike tootmissuhete väljakujunemiseni, mil ühtlasi algas murrete kiire assimileerumine kirjakeelega.

Esitatav leksikaalne aines järjestatakse sõnaraamatus tähestikuliselt kirjakeele ortograafiaale kohandatud märk-sõnade järgi. Iga sõna puhul näidatakse ära selle geograa-filine levikuala ja foneetilis-morfoloogiline esinemiskuju murretes, avatakse sõna tähendused ning osutatakse peamis-tele leksikaalsetele ja süntaktilistele seostele, milles sõna kasutatakse. Sõna tarvitamist kõnes illustreerivad

murdekeelsed lausenäited, etnograafiliste esemete seletusi täiendavad joonised.

EMS tahab pakkuda teaduslikult usaldatavat ja täpset allikmaterjali niihästi eesti keele ja sugulaskeelte uurijatele kui ka keeleteaduse naaberdistsipliinide (folkloor, etnograafia, ajalugu jt.) esindajate tarvis. Ühtlasi taotleb ta eesti keele rikkuste avamisega ja käepäraseks tegemisega rahuldada keelehuviliste kõige laiemate ringide vajadusi. Kõnelemata murdesõnavara keeleajaloolisest väärtusest, kätkeb selles ohtrasti võimalusi kirja- ja teadusekeele edasiarendamiseks, varjundrikkamaks ja nõtkemaks muutmiseks. Saagu "Eesti murrete sõnaraamatust" esmane käsiraamat kirjanikele, tõlkijatele, toimetajatele ja kõigile teadlikele keeletarvitajatele!

I. SÕNADE VALIK

1. EMS taotleb esitada meie murdesõnavara võimalikult täielikult kõigis selle esinemiskujudes ja seostes.

Sõnaraamat haarab kõiki eesti murdeid ja kogu murdekeeles kasutatavat sõnavara, olgu siis mingi sõna või selle tähendus tuntud ainult mõnes üksikus murrakus või üldiselt kogu keelealal. Kirjakeelel baseeruva ühiskeele edasilandmine ei kuulu murdeleksikoni ülesannetesse.

2. EMS esitab üksnes rahvasuust üleskirjutatud aineid, mille kirjapanemise koht, aeg ja kirjapanija, võimalikult ka keelejuht on täpselt dokumenteeritud. Varasematest sõnaraamatutest ega muudest trükiallikatest sõnu ei võeta.

Märkus: Viimases suhtes moodustavad erandi ainult teaduslikes väljaannetes publitseeritud murdematerjalid, mille puhul on täidetud eespool mainitud tingimused.

3. Sõnu valitakse sõnaraamatusse Keele ja Kirjanduse Instituudi murdesõnavara koondkartoteegi põhjal.

Haruldasemad murdesõnad, eriti tüvisõnad ja omapärased tuletised võetakse sõnaraamatusse üksikteategi alu-

sel, uuemate sõnade ja vöõrsõnade, samuti lastekeelsete ja kitsamate erialade sõnade sissevõtmine on õigustatud juhul, kui sõna on kirja pandud vähemalt kolmest-neljast murrakust.

4. 1. Kõrvuti murdekõnelejate aktiivse sõnavaraga tuuakse sõnaraamatus ära ka kõik v a n a n e n u d , tegelikust tarvitusest kõrvale jäänud, ununemas olevad s õ n a d , mille kohta rahvasuust veel andmeid on saadud. Näit. ale 'kurjategija näole põletatud märk', ammak 'kuni', lõusk 'mäelõhe, sissevajunud koht; sügavam kraa-vitaoline koht lumehanges', sarg 'lapimaa, ühele perele kuulunud osa külakonna ühismaast', sombrak '1. loomade kokkuostja; 2. veskikivi raiuja (Venemaalt)', vaenes 'vist küll, küllap vist', valak '4 vakamaad (teekohustuste arvestamise ühik)', viruskundra 'ahjul elunev lastehirmutis' jne.

4. 2. Rahvaluuletekstides (rahvalauludes, -juttudes, mõistatustes ja kõnekäändudes) on säilinud mitmeid sõnu, mis tänapäeval esinevad ainult nendes traditsioonilistes ühendites. Selliseidki sõnu valitakse EMS-i. Näit. mõõl...
▲ mõista mõista mõõlu... ; kalena 'sugu, suguvõsa';
*puisklema ▲ Puu õtsas puiskleb, aia õtsas aiskleb, orule munad muneb (= ahjuluud; mõist.) Pal; teega 'kiik, häll' jt.

5. Rahvastevahelise otsese kontakti tulemusena suulisel teel murdekeelde tulnud l a e n s õ n u võetakse

õnaraamatuse ohtrasti, olgugi nad territoriaalselt üs-
na kitsa levikuga. Nii esitatakse õnad, nagu amatska
'kartuli- ja leivakõrvane kaste kohu- (ja hapu-)piimast'
(Iis); hoota 'himu, tahtmine' (Vas, Se); karuska 'kõrgem
kivine koht (Peipsi) järves' (Trm, Kod); kirta 'õle-, põ-
hukuhi' (Juu); netsva 'puust liud, pohemold' (Se); emptin
'sitspluus' (Har); lihtsäär 'küünlakäärid' (Tor); oningas
'mesi' (Käi); beerid 'matused' (Lei); külmisa 'lepatriinu'
(Noa); mooster 'emaõde' (Ris, HMD) jne.

Märkus: Kakskeelsuse aladel massiliselt esinevatest
õnalaenudest võetakse sisse üksnes eesti keeles enam
juurdunud, kohapeal üldisemalt kasutusel olevad kee-
lendid, kuna üksikjuhtudel registreeritud teated jää-
takse tavaliselt arvestamata.

Valikuliselt võetakse õnaraamatuse ka tsaari-
sõjaväes kasutusel olnud terminoloogiat, mida endis-
te soldatite jutus rikkalikult esineb.

6. EMS kui teaduslik leksikograafiline teos toob ära
ka v u l g a r i s m i d, mitmesugused kehaosade ja keha
toimingute rahvapärased nimetused, rahvalikus kõnepruugis
ohtralt esinevad sõimu- ja kirumissõnad jne. Näit. kusi-
händ 'allakuseja (laps)', loksmunn pej. 'nüri, tasase
iseloomuga inimene', persekil 'istukil, istmiku peal',
perselakkuja 'lipitseja, meelitaja'; sõimusõnad nagu pa-
semagu, sitanina jne.

7. L a s t e k e e l s e t e s t sõnadest võetakse
õnaraamatuse kõige ilmekamad ja levinumad, näit. lall
'jalg', pipp 'piim', oisu 'oinas', tuduma 'magama', õt-

sama 'kiikuma' jne.

8. 1. P ä r i s n i m e d jäävad üldreeglina sõnaraamatust välja. Erandina võetakse sisse koha- ja isikunimed, mis esinevad 1) üldnimelises või ülekantud tähenduses, näit. Jaak 1. mehenimi; 2. jaagupipäev; 3. kurat, vanapagan; 4. tulejalg. Ls. jutu-, jõe-, jõude-, järve-, kaali-, kammel-, karja-, käära-, peeru-, pupu-, rasva-, tule-, türr-, vana|jaak; Kai 1. naisenimi; 2. tüdruk, neiu; k a i e d e p o o l (~ k a i e v a a t a m a s) [käima] ehal [käima]. Ls. krapu-, köögi-, labra-, ladra-, lõsna-, murde-, sõnniku|kai;

2) nn. terminühendites, näit. Lapimaa laplaste elupaik Norra, NSV Liidu, Rootsi ja Soome põhjaosas...; lapimaa valgus (virmalised); Rakvere linn Eesti NSV-s ...; r a k v e r e r a i b e tõlkjas ←; r a k v e r e k ä s i (pahem käsi); Tallinn ...; t a l l i n n a t ü n d e r; jne.

3) fraseoloogilistes ühendites. Näit. Peterburgi Leningradi end. nimetus ...◇ perenaine läks Peterburi (p. on lapsevoodis); Aabram mehenimi ...◇ A a b r a m i t n ä i n u d purjus, jooanud; jne.

8. 2. K o d u l o o m a d e n i m e d e n a kasutatavad apellatiivid, nagu hobusenimed hall, hiir, kimmel, linalakk, tuhkur, valge, veisenimed kriim, küüt, lauk, nudi, pugal, tõmmu jt. esitatakse nende kõigis tähendustes.

Valikuliselt võetakse sisse pärisnimelisi loomanimesid, mis tulenevad üldnimedest ning on antud mingi kindla

tunnuse põhjal. Nii tulevad sõnaraamatusse lehmanimed, mis lähtuvad looma välimusest, nagu Jutik, Kirjak ~ Kirjes, Maasik ~ Maasu, Mustik, Punik, Sarvik, Tähik, Tähnik, Vaalik, Vöödik, Õunik jt., sünniaja järgi pandud nimed Teisik, Kessik, Maarik, Talvik; välimuse järgi antud koeranimed Armi, Muri, Musti jt.; samuti nimed, mis lähtuvad meelitus- või kutsumishüüust, nagu lehmanimed Visi, Vitsik, kassinimed Kiisu, Kita, kukenimi Petu jne.

Isikunimede järgi pandud ja juhuslikumad uuemad loomanimed jäävad sõnaraamatust välja.

9. R a h v a s t e n i m e t u s i ja teatava paikkonna elanike nimetusi võetakse sõnaraamatusse üldistel alustel. Näit. venelane, venik, poolakas, poolake ne, roots, rootslane, baškiir, kirgiis; hiidlane, pärn kas, võrukene, ugalane, mulk, setu jt.; kõplane, sõrve kas, võllakas 'Võlla valla elanik', purtlane 'Purdi val la elanik', kärplane 'Kärbu küla elanik' jne.

Sõnaraamatusse tulevad ka teatava koha elanike hüüd- ja pilkenimetused, mis ei ole tuletatud geograafilisest nimest, nagu junlane 'Pärnumaa, eriti Mihkli kihelkonna elanik', härukene 'Räpina elanik', mehka 'mõnistlane', uik 'Taagepera elanik' jne.

Kohanimega koos tarvitataavad sõnaühendilised pilke- ja sõimunimetused, nagu Koorküla nokk, Kärstna käkk, Lõve lõupeni, Pala võinina, Krabi hujukene jt. esitatakse sõnaühendina vastava üldnime all.

10. L i i t s õ n u võetakse sõnaraamatusse range valiku põhjal. Elkõige esitatakse nn. kindlad liitsõnad, mille kõige olulisemaks kriteeriumiks on iseseisev, kummagi komponendi summast erinev tähendus, nagu aher-
vars, ammukaar 'vikerkaar', härmavedaja 'ämblik', jala-
võlg 'tunnistaja kohtutasu', lõngalõim 'haspel', suur-
isa 'vanaisa' jt.

Etakindlamaid ühendeid, sealhulgas arvukaid omastavalise täiendsõnaga liitsõnu, mille kumbki komponent säilitab oma põhitähenduse ja mille asemel saab kasutada ka üksnes põhisõna, ei taotle sõnaraamat esitada ammendavalt. Kartoteegist lähtudes valitakse neist sõnaraamatusse ainult kõige levinumad ja iseloomulikumad.

Üksnes valikuliselt saab sõnaraamatusse võtta ka liitsõnu, mille täiendsõnaks on ainet, materjali tähistavad sõnad, nagu kuld-, vask-, klaas-, puu- jt.

II. SÕNARAAMATU JA SÕNAARTIKLI STRUKTUUR

Märksõna

1. EMS koosneb sõnaartiklitest, mis märksõnade alusel on järjestatud tähestikuliselt. Iga iseseisev sõna saab sõnastikus omaette märksõna (poolpaksus kirjas).

2. Märksõnaks on käändsõnal harilikult ainsuse nimetav, pöördõnal ma-infinitiiv. Ainult mitmuses tarvitavate sõnade märksõnaks on mitmuse nimetav, näit. kahepoolsed, leetrid; käärid, pihid; peled jne.

3. Sufikseid iseseisvate märksõnadena sõnaraamatusse ei võeta.

4. Eesti keeles üldtuntud sõnadel on märksõnaks kirjakeelne kaju, mille alla koondatakse kõik sellega kokku kuuluvad häälikulised variandid. Näit. kaev kaev, kaeb, kai, kaju, kao; kasvama kasvama, kasma, kasuma; katki katki, kätti, kakki, katik, katski, katsiki; lojus lojus (lojus), lõos, lõos, leos; ees ees, eden, ehen, een, iin, iin(n) jne.

5. Sõnadele, mis kirjakeeles puuduvad, pannakse märksõnaks põhilise esinemisala murdekuju või häälikuliselt kirjakeelele lähim variant kirjakeelepärases ortograafias ning antakse selle all teised murdelised erikujud. Näit. eistuk eistuk(k) (eistuk, eistok, eestok), eistük, heistük, eistruk (eistruk), eistrik 'väiksem kumera põhjaga ilma kiiluta laia päraga ja tõmbi ninaga paat; jääpaat; hampsima ampsima, ampsma, (h)ampsma 'ahnelt, häälekalt sööma'; peeslema peeslema, peeslema, piis(t)-lem(m)ä 'end soojustama'; rütitama rütitama, rüttistama, rüdüstama 'külma tõttu kõssitama, kägeras istuma'. Märksõna lähkun alla paigutatakse sama sõna teised lõunaestilised variandid lähküh ja lähkühn jne.

6. Märksõna valitakse võimalikult murdekuju lähedane, et säiliksid murdepärased astmevahelduslikud suhted, tuletuslik ja morfoloogiline tüüp. Nii antakse omaette märksõnadena aegupiten ja aegapidi, ilda ja hilja, ko-
tus ja koht, kauemade ja kaugemale, kullema ja kuulama, nika ja niikaua, piuta ja pikuti jne., samuti ka aita-
ma ja avitama, edine ja esine, haar ja haru, nööp ja nöps, oga ja okas, peerg ja pard, tüügas ja tüvikas, vaatama ja valatama jne.

7. 1. Iseseisvates sõnaartiklites, omaette märksõna all esitatakse sõnaalgulise konsonandi vaheldusega sõnad, nagu hakkama ja nakkama, kiba ja tiba, kihu, tihu ja pihu, putukas ja mutukas, silkuma ja tilkuma, sõrasilm ja hõra-

silm, süsi ja hütsi, tilgastama ja kilgastama, tuust ja nuust jne.

7. 2. Lõuna-eesi afrikaadialgulised sõnad, millel on teistes murretes või eesti kirjakeeles g-i või t-alguline vaste, viiakse üksikkonsonandiga algava märksõna alla. Näit. sirk tsirk, sirisema tsirisämmä, sõtse tsõd-sõ; tillukene tsillu-, tiirutama tsiiruta- jne.

Kui üksikkonsonandiga algavat vastet ei ole registreeritud, pannakse märksõnaks murdelähedane afrikaadiline kuju. Näit. tsagim 'küna, kus sigadele toitu raiutakse', tsäära|piim 'ternespiim' jne.

8. Häälikuliselt lähedased onomatopoeetilised ja deskriptiivsed sõnad esitatakse harilikult omaette artiklites. Näit. heljuma ja hõljuma, kahar ja kähar, konksus ja könksus, ladistama ja pladistama, larisema ja lärisema, nagisema ja nägisema, ragin ja pragin, tuhm ja tühm jne.

9. Iseseisva märksõna saavad tähenduslikult mittekattuvad häälikulised variandid, nagu erev ja äreu, hing ja hõng, lest ja lõst, manama ja mõnama jne.

10. Ebareeglipärase häälikuvaheldusega tähenduslikult adekvaatsed murdevariandid ühendatakse kirjakeelepärase märksõna all. Nii näit. aimama aimama, äimama; kelme kelme, kõlme, kilme; serv serv, sõrv, siry; sisikond sisikond, süsikond; lusikas lus(s)ik(as), lüsikas; tädi tädi, tadi; välk välk, valk; samuti haldjas aldjas, alg-

jas; toibuma toibuma, toiguma; musteldama musteldama, mus-
keldama; peigimees peigmes, peidmes, jne. Märksõnast hää-
likuliselt erinevad variandid esitatakse viitemärksõnade-
na tähestikuliselt omal kohal (vt. lk. 28).

11. Tuletised ja liitsõnad, millel põhimärksõnale
vastav paralleelvorm murretes puudub, esitatakse murdepä-
rase märksõna all. Näit. märksõna känd all leidub ka kand,
kändlik all ka kandlik, aga iseseisvalt kandene, kannane,
kannistu jt., millel ä-lised vasted puuduvad. Kirjakeele-
pärase märksõna hea all antakse ka pikavokaalsed kujud
ee, (h)ää jt., aga eraldi häändama äändama 'meelitama,
vaigistama, rahustama [last]' Hi. Märksõna ahma alla
paigutatakse eL atma, ent omaette märksõna saavad ati-
noot, -vigel, -võrk jt., millele ht-lisi vasteid ei lei-
du.

12. 1. L a e n s õ n a d e murdelised variandid
koondatakse võimalikult ühe, kirjakeelse (resp. kirjakee-
lepärase) märksõna alla. Näit. pootshaak pootsaak, poot-
sak, pooss(h)aak, pooksaak, poomaak, poomsa(a)k, poonsak,
koonsak, poonsaak (-saag), poosvaak, poostvaak, poostav,
potstam, loosaak; kibitka kibitka, kibetka(s), kibets-
ka, kibik, kipik, kiibik, kiivik, küübik, kiblik, küblük
jne.

12. 2. Kui laensõna kirjakeeles puudub, võetakse
märksõna panekul abiks lähtekeel. Lõuna-eesti murrakutes
enam-vähem võrdselt esinevad sõnakujud pänul (pännil, pä-

nil) - pällin (pälin, pälin) 'koirohi' saavad märksõnaks pälin (vn. полянн, пелынн), kuna pänil → pälin.

12. 3. Eri aegadel ja eri teid kaudu tulnud laensõnad, eriti, kui neil on tähenduslikke erinevusi, jäävad ühisest algupärasest hoolimata eri artiklitesse. Näit. pa-
gan ja pogan; aken, akkun ja ikkun; kartohk, kartul ja tuhvel.

Omaette märksõna saavad ka algupärasest kujust liiga kaugemale arenenud ja iseseisvunud murdelised vasted, näit. tessatin ja tiin, kumak ja maak; samuti tuletuslikult erinevad laensõnad, nagu luhits ja lusikas; polvand ja tolvan; puugnits ja poogen; kresla (kresna), kreslik ja kreska; lesanka, lesku ja lesu; kormendama, kormitama ja kormitsema jne.

12. 4. Murretes rohkem kodunenud laensõnade puhul on mõnikord otstarbekas valida märksõnaks mitte kirjakeelega lähtekeelepärane kuju, vaid murretes laiemalt tuttav eestipärasem variant. Nii pips|tükk pro biifsteek, purlak pro burlakk, trusin pro družina jne. Kirjakeelne kuju tuuakse sel juhul viitemärksõnana (vt. lk. 29).

13. Sõnade k o k k u - j a l a h k u k i r j u - t a m i s e l lähtutakse sõnaraamatu märksõnastikus eesti kirjakeeles kehtivatest põhireeglitest. Sõltuvalt olemasolevast murdematerjalist on aga ühel või teisel konkreetsel juhul vajalikuks osutunud mõnevõrra erinev lahendus.

13. 1. Nimetavaliselt liitunud täiendsõna kirjutatakse harilikult põhisõnaga kokku, aga murretes harva esinevaid, vöõramaid sõnu on mõnigi kord õigem anda üksnes täiendsõnalise märksõna all: besaan ... pisaan nast; pisaan kahvel ... Jõe; pissani puri Phl.

13. 2. Kui murretes on kasutusel samast sõnast niihästi nimetavuline kui ka omastavuline liitnimisõna, esitatakse kumbki omaette artiklis (õle|katus ja õlg|katus) koos vastastikuse viitega. Kui mõlemad kujud leiduvad paralleelselt ainult ühes (või paaris) murrakus, võidakse nad esitada koos, kusjuures teine sõnakuju antakse viitemärksõnana: aina|pael aenapael Mar, aenpael Rid = ain; ainpael → ainapael.

13. 3. 1. Omastavalise täiendsõnaga nimisõnalisi ühendeid, mille põhisõna väljendab üldmõistet, täiendsõna näitab selle liiki või laadi, käsitletakse üldiselt põhisõna all. Murretes kindlamaid ühendeid moodustavad sõnad esitatakse ka liitsõnadena, näit. ahju|roop ja roop, aasta|kaup ja kaup, taari|tõrike ja tõrike jne.

13. 3. 2. Terviku osade nimetusi tavaliselt liitsõnadena ei anta. Esem nimetuse artiklis tuuakse osade loetelu viidetena, nende lähem käsitus leidub põhisõna all (vt. lk. 60 jj.).

Kui eseme osa nimetus esineb murdes ainult koos täiendsõnaga ja eriti kui sellisel ühendil on kujunenud iseseisev tähendus, antakse see ka liitsõnalise märksõ-

nana. Näit. ahju|alune, ahju|auk, ahju|esine, ahju|kapp,
ahju|külge 'reheahju külge ehitatud madal soemuür, ahju-
pink, lamaahi' jt.; samuti härja|mokk 'teat. seen', vaht-
ra|leht 'kindakiri' jne.

13. 4. Omadus- ja nimisõna ühendid, mille kumbki
komponent säilitab oma otsese tähenduse, esitatakse üldi-
selt põhisõna all, näit. piim ... hapu piim; kuu ... noor
kuu; vana kuu jne.

Iseseisva tähendusega ühendid saavad liitsõnalise
märksõna hoolimata sellest, kas murretes täiendsõna kään-
dub või mitte. Näit. kuri|võrk (kirumissõna), külm|king
'kodukäija, kummitus', liig|nimi, noor|rahvas, must|juur
teat. taim (Scorzonera), pikk|vanker jt.

13. 5. Põhisõna all esitatakse a) tavalised nimisõ-
na ja ne- ja line-lõpulise omadussõna ühendid, nagu [hun-
di] taoline, [mehe] kõrgune, [vaksa] pikkune jt.;

b) ase- ja arvsõna ning omadussõna ühendid, nagu
[seitsme] aastane, [ühe] kuune, [poole] naelane, [minu]
pikkune, [selle] näoline jne.

Märkus: Kui mainitud laadi ühenditel on kujunenud
iseseisev tähendus, paigutatakse nad liitsõnadena
sõnaraamatusse. Näit. ai|tagune '1. hunt; 2. sur-
nu', mure|näoline 'murelik, mures', poole|meelne
'nõrgamõistuslik', kolme|jalgne '1. kolmele jala-
le toetuv nõu; 2. kolmest tugipuust koosnev vilja-
kärbis; 3. teat. põimpilu' jne.

13. 6. Erinevalt kirjakeelest kirjutatakse lahus ja

esitatakse teise komponendi all nn. koloratiivsed konstruktioonid, nagu [kivi] jurakas, [hobuse] kronu, [sän-gi] kroiku, [nocia] narakas, [poisi] põngerjas, [inimese] tükk jne.

13. 7. Liitsõnadena ei käsitata ühendeid, mille esimeseks komponendiks on nn. intensiteediadverbid, nagu püsti [hull], puht(a) [paljas], tui [valge] jne. või eelmiste tähenduses kasutatavad sõnad, nagu muda [laisk], puru [vaene], rumal [rikas], tuli [usin] jne. Asjaomased sõnad esitatakse iseseisvalt.

13. 8. Murdematerjalist lähtudes otsustatakse ka abi- ja nimisõnade kokku- või lahkukirjutamine. Kaassõnalise märksõna alla jäävad ühendid, mille kumbki osis esineb oma põhitähenduses. Näit. alt [põlve], alt [jala], alt [kulmu, kulumude], alla [mäge], taga [lainet] 'päriltuult', üle [talve], vastu [tuult] jne., samuti [räästa] alla, [rehe] all, [ulu] all, [kuuri] alt, [ulu] alt jne.; aga tagakurgu [kisendas] tagakurgu (kõigest kõrist) Khk.

14. 1. Eraldi märksõna saavad kõik eri t u l e t i s e d, näit. haavastik, haavistik, haavistu; hürmastelema, hürmiskelema, hürmistama, hürmistelema, hürmitama, hürmitlema; lemmeldama, lemmendama; libe, libeve; oksa-line, oksane, oksik, oksikune, oksiklane, oksikline, oksiline, oksildane, oksine, okslik, okslikane, okslane; pähen, pähes, pähkel jne.

14. 2. Eri sufiksitena käsitatakse ka adverbilõppe:

ilusahe, ilusale, ilusalt, ilusasti; lähessute, lähesti-
tisi, lähiksen, lähkude, lähkule, lähkun jne.

Samuti antakse eraldi märksõna all määrõnade kesk-
võrde murdelised kujud, nagu harvemade, harvemahe, harve-
malt, harvemasti, harvemini; varemalt, varemati, varemi-
di, varemini, varemusi, varamili jne.

14. 3. Eri tuletistena esitatakse deminutiivse või
mitmusliku tüve baasil loodud sõnad, nagu kaldane ja kal-
dine, lapseline ja lapsiline, linane ja linune, pajakene
ja padukene jne.

14. 4. Omaette märksõna saavad ka nimetavalisele
või omastavalisele sõnatüvele liitunud sufiksitega tuletised, näit. haabne ja haavane, kuldne ja kullane, tuul-
ne ja tuulene, okasline ja okkaline jt.

15. 1. Erandlikult on peetud otstarbekaks käsitleda
koos ühes sõnaartiklis mõningaid paralleeltuletisi, nagu
(k)a- ~ (k)as-sufiksiga astmevahelduseta sõnad. Märksõ-
naks saab siin kirjakeeles fikseeritud kuju, viimase puu-
dumisel murdeis levinum variant. Näit. maasikas all leidub
maasik, tubakas juures ka tubak jne. Vrd. ahing² ahing(as)
s. ahinga (ahingi, ahingu).

Märkus: Eraldi jäävad astmevahelduslikud sõnad, nagu
koobas ja koop, rüngas ja rünk jt.

15. 2. Ühes sõnaartiklis antakse koos ka morfoloogi-
lisi segatüpe, mille paradigmasid on raske lahus hoida,
näit. pilv pilv (pilv, pilb, pili). pilve(s). pilve(s):

roodjas roodjass (roodass), ruodjas, ruodjam, ruode(m),
ruodes, roodmass, roogmass, roe jne.

15. 3. Murrakuti sageli paralleelselt tarvitusel olevad ja omavahel tihedasti põimunud sti-, ste-, sta-, st-lõpulised adverbid paigutatakse ühte sõnaartiklisse sti-lõpulise märksõna alla; ti- ~ te-lõpulised adverbid (alati ~ alate) antakse koos ti-lõpulise märksõna all; si- ~ se-lõpulised (vägisi ~ vägise) si-lõpulise märksõna all; vil- ~ vel-lõpulised (kohevil ~ kohevel) vil-lõpulise märksõna all; mini-lõpulise märksõna alla paigutatakse kokku selle mine- ja min-lõpulised teisendid (ilusamini ~ ilusamine ~ ilusamin) jne.

15. 4. tus- (dus-)lõpulise märksõna all leiduvad ka lääne-eestilised tis- (dis-) ~ tes- ~ ts-lõpulised tule-tised, näit. laulatus laulatus, laulatis (laalatis), lau-lats (laalats); vajutus vajutus (vajudus), vaotus, vaju-tis (vajudis), vajuts, vaotis, vaotes jne.

Eelmistega viiakse kokku ka kirde- ja lõuna-eesti ius-, yus-, hus-lõpulised vasted, näit. naeratus naera-tus (naeradus), nauradus, naaratus(s), naarahus; rabadus rabadus, rabatus, rabats, rabajus, rabavus, rabahus, ra-bauss, rapauss 'rabandus' jne.

16. Omaette märksõnadena antakse sõnaraamatus määr-sõnad, mis esinevad harilikult liitsõna järelkomponendi-na, nagu -haaval, -karva, -pidi, -päini, -ohtu, -võitu, -võrd jt. Samuti esitatakse märksõnadena need ne- ja line-

-lõpulised adjektiivid, mille abil on moodustatud paljud liitsõnad, kuid mis iseseisvalt ei ole tarvitusel, nagu -keelne, -päine, -pärane, -päraline, -sugune, -sugumane jt.

17. Verbivorme, käändsõna muuteid ning omadussõna keskvärde vorme tavaliselt iseseisvateks märksõnadeks ei võeta. Omaette märksõna saavad siiski 1) määrsõnaliselt kasutatavad käändevormid, nagu andeks, ael ael [käima], aele [minema], kolinal, kõrval, kõrvas, peas, pähe jne.;

2) iseseisvunud ja eri tähenduse saanud komparatiivid, nagu vanem, alam 'halb', mehem 'hea, parem' jt.; samuti eritüvelised komparatiivid, nagu enam, parem jt.;

3) teonimed, mille tähendus erineb vastava verbivormi omast, näit. joomine 'jook', olemine 'olek, hoiak', vrd. rühejä olemisega ([teistesse] halvasti suhtuv) Kuu;

4) tegijanimed, millel on konkreetne, iseseisev tähendus, nagu hoidja 'kokkuhoidlik, kitsi', koolja 'surnu', nõrkeja 'varjusurmas olija', kirjutaja 'sekretär' jne.;

5) oleviku ja mineviku kesksõnad, mis on muutunud omadus- v. nimisõnadeks, nagu palav, taidav 'õiglane, auväärne', vajuv 'mudane, hõljuv koht', rautu 'raiesmik', elatanud 'vana' jt.

18. Eraldi märksõna saavad ainsuse ja mitmuse erinevad tüved, näit. asesõnad sina ja teie, see ja need, too ja nood jne.

19. Märksõnad, mille algvorm (sg. nom., ma-inf.) murdekogudes puudub ja mida ei ole saanud kindlaks teha, samuti sõnad, mille kirjakeele ortograafia kohandatud kuju on küsitav, tähistatakse neile eelneva tärnikesega (*). Näit. *earmes iärmes (iärmess, iärmõ, iärme?) V, ierma Lut. (kartuli)idu; *aimas n. pl. aima? = aevas ... Räp.

A l a m ä r k s õ n a

20. Vastavalt vajadusele võetakse tarvitusele alamärksõnad, mille abil on võimalik sõnaartikli piires esile tõsta üksikuid vorme või sõnaühendeid. Alamärksõna esitatakse kirjakeelepärasel kujul sõrendatud kirjas, lisatakse tähenduse seletus, võimaluse korral levik ja vastavalt vajadusele ka lausenäited.

Alamärksõna rakendatakse järgmistel juhtumitel:

1) Eri tähendusega muutevormide esiletoomiseks, näit. aasta ... a a s t a t e s vana, elatanud; rind ... r i n n a l kõrvuti, jne.

2) Püsiühendite esitamisel (vt. lähemalt lk. 29 jj-d).

3) Ühendsidesõnade esitamisel, näit. ehk ... e h k k ü l l kuigi, olgugi et.

4) Vajaduse korral muude ühendite ja süntaktiliste seoste väljatõstmiseks. Näit. ammu ... a m m u (s t) a e g a; a m m u s t a j a s t (~ p õ l v e s t); a m m u s t s a a d i k, jne.

V i i t e m ä r k s õ n a

21. Murdeliste erikujude hõlpsamaks leidmiseks antakse ohtrasti viitemärksõnu. Suunamismärk (→) juhib siit märksõna juurde, mille all vastavat sõna lähemalt käsitletakse.

Häälikuseaduslikele murdekujudele üldiselt viitemärksõnu ei anta. Viitemärksõna saavad siiski:

1) Haruldased, kitsa levikuga häälikulist nähtust peegeldavad või märksõnaks valitud põhivariandist tugevasti lahkuminevad sõnakujud, näit. aive → aju; eatus → jäätus; egi → jõgi; ihv → jõhv; kärts → kärss; lah → lahja; mäur → mäger; pili → pilv; rui → kruvi; sihes → sees; uerbu → vaarpuu; vuas → aas; üba → iba, jne.

2) Ebareeglipärased häälikulised variandid, mille kohta iseseisvat sõnaartiklit ei koostata, näit. ahtlema → ahvatlema; aisk → ais; kand → känd; librik → liblikas; lõör → lõõr; sõhar → sõsar; süsikond → sisekond; tumilgas → toomingas; vaimlane → vaenlane, jne., samuti laensõnade lähtevormist kaugele arenenud ja rahvaetümoloogilised kujud, nagu marumeeter → baromeeter; kerbestrikkel → perpendikkel; kibilik → kibitka; telka → sedelgas, jne.

3) Sõna põhikujust häälikuliselt tugevasti erinevad muutevormid, nagu lahe → laskma; lää → läga; oja → oda jt.

4) Eri tüvedest pärinevad sõnavormid, näit. enese → ise, jne.

5) Selliste laensõnade kirjakeelsed vasted, mida EMS esitab rahvapärasema märksõna all, näit. ball → pall; hanza → hansa; fokk → vokk jt.

P ü s i v a t e s õ n a ü h e n d i t e e s i t a - m i n e

22. P ü s i v a d, kindlakskujunenud s õ n a - ü h e n d i d jagunevad sõnaraamatus kolme esitusrühma: 1) lihtsad püsiühendid, 2) kindlakskujunenud vormelid, 3) fraseoloogiliseid ühendid.

23. L i h t s a i d p ü s i ü h e n d e i d - need järgnevad vahetult näitelauseatele - iseloomustab kindel kokkukuuluvus, kusjuures nende komponendid esinevad oma otseses või piiratud tähenduses, nn. terminühendites ka ülekantud tähendustes. Selle ühenditerühma peamised liigid on järgmised:

1) Ühendverbid, näit. a l l a a n d m a, j ä - r e l e m õ t l e m a, p ä r a l e j õ u d m a, v a s t u v õ t m a jne., mis esitatakse verbi vasta-va tähenduse lausenäidete järel tähestikulises järgnevuses. Ühendverbid, mis verbi ühegi tähenduse alla ei sobi, paigutatakse tähestikulises järgnevuses sõnaartikli lõppu.

Püsiühenditena ei tõsteta esile ühendverbe, mille komponendid on suhteliselt iseseisvad (näit. alla, maha, välja, üle, üles aitama; ära sööma jne.).

2) Käändsõna ja verbi ühendid, nagu h a b e t a j a m a, m e e l e s p i d a m a, m ä r k u a n d m a, p a h a k s p a n e m a, v õ i m u s t v õ t m a j n e., mis esitatakse tavaliselt nimisõna all.

3) "Terminühendid", näit. k u k u l i n n u u m m i s k i n g 'kuldking (Cypridium Calceolus)', j u m a l a k a n a k e n e 'pääsuke', k u i v a m m 'lapsehoidja, amm, kes last ei imeta', p i s u h ä n n a v e r i 'mingi ravim', h o m m i k u n e a o t ä h t 'planeet Veenus hommikul', s o o m e s u s s, r i i a v a k k j n e., mille põhilise esituskoha määrab enamasti põhisõna.

4) Alliteratsiooni ja assonantsiga seotud nimisõna ning adverbü ühendid, nagu m o k a d m o r s s i s (~ m o t t i s), h u u l e d u r u s, s i l m a d s i k i l (~ s i n g u) j n e., mis paigutatakse adverbü artiklisse.

24. 1. Lihtsatele püsiühenditele järgnevad vastava märgi (Δ) taga v o r m e l i d, põhilises osas rahvaluule lühizanrid, mis koondatakse sõnaartikli iseseisvasse lõiku hõlpsama leitavuse ja ülevaatlikkuse huvides.

Märkus: Lihtillustratsioonide jaotusse jäävad vormelid, mida kasutatakse nende sisu seisukohalt teise-

järguliste sõnade illustreerimiseks.

Vormelite hulka kuuluvad vanasõnad, mõistatused ja kõnekäänud. Kõnekäändudeks loetakse sõnaraamatus mitmesuguste situatiivsete ütluste ja pärimiste ning rahvapäraste võrdluste avarat piirkonda. Näit. vile ... Δ mis see vile uuest peast maksis? (küsitakse vilistajalt) Jür; mis sii vile ma'ss siul, ku sii uus olli? (id.) Krk; otsi-ma ... Δ kas ta siis oli alles, kui ot'sma akkasid?; ot-sib eilist päeva (küsitakse, öeld. otsija narrimiseks) Lai; siga ... Δ kas oled musta siga näinud? (öeld. inimesele, kes teretamata möödub) Hlj; vaata must siga tuleb järel, rangid kaelas (id.) Kuu; märg ... Δ märg nagu räagu poeg Muh; talb ... Δ tau nagu talba toõre puusse (öeld. vägisi [tööle] sundimise k.) Trm, jne. Loogilised, kujundlikkuseta ning juhuslikud võrdlused esitatakse tavaliste illustratsioonidena. Peetakse silmas, et teatav hulk ühendeid, mis kujutavad vormilt võrdlusi, kuulub fra-seologia hulka, näit. n a g u v ä l k s e l g e s t t a e v a s t 'äkitselt, täiesti ootamata'.

Vormeleid kasutatakse kindlates olukordades (situatiivsed ütlused ja pärimised), nähtuste võrdlemisel ja hindamisel (võrdlused, vanasõnad) või esitatakse lahendamiseks (mõistatused). Vormeleid iseloomustab kindlaks kujunenud leksikaalne koostis ning kujundlikkus, komponentide tähendus on aga deformeerumata. Tavaliselt kujutavad need lauselisi komplekse, mis ei esine eraldi lauseliikme-

tena nagu fraseoloogilised ühendid.

Märkus: Tuleb silmas pidada, et mõningatel juhtudel sarnaneb vormelite piltlikkus tähenduslikule deformatsioonile, mis on omane fraseemidele, näit. l i - h u n i k v a h i b r ä t s e p a a k n a s t v ä l j a 'ihu paistab läbi katkise rõiva'; m u s t h ä r g a m m u b (sõnatakse, kui keegi peeretab).

24. 2. Vormelite esitamist alustatakse võrdlustest, järgnevad naljavormelid, situatiivsed küsimused, vanasõnad, mõistatused.

25. Rombimärgi (◇) järele paigutatakse fraseoloogilised ühendid, s. t. metafoorsed fraseemid ja idioomid mainitud järjekorras. Sellele ühendite rühmale on iseloomulik komponentide tähenduse deformatsioon, mille tagajärjel ühendi kogutähendus on täiesti motiveerimata (idioomid) või osaliselt, kaudselt motiveeritud (metafoorsed fraseemid). Vrd. idioomi a l t v e d a m a ja metafoorset fraseemi n i n a p i d i v e d a m a 'petma, tüssama'.

Fraseemi moodustab minimaalne sõnade hulk, mille juures tähendus säilib, näit. s a r v e d s o o j a d 'purjus' (mitte sarved soojad olema); p u n a s e d p ü k s i d 'ihunuhtlus, keretäis' (mitte punaseid pükse andma, saama). Fraseemi juurde kuuluv(ad) või seda selgitav(ad) sõna(d) lisatakse nurksulgudes, näit. [rassima, töötama, jooksmas] n i i e t h i n g a r m a s 'kõvasti, kiiresti, tugevasti'.

Muutuvad tegusõnalised fraseemid esitatakse võimalikult mg-infinitiivis (näit. k ä r b s e i d p ä h e a j a m a), kuna muutumatud (v õ t a n ä p u s t) tuuakse sellisel kujul, nagu nad keeles esinevad.

26. Vormelite ja fraseoloogiliste ühendite esituskoha määramisel EMS-is peetakse silmas järgmisi põhimõtteid:

1) Kui ühendis on olemas tähendust kandev keskne komponent, esitatakse vormel või fraseoloogiline ühend nimetatud sõna artiklis. Selleks nn. konstandiks on harilikult a) nimisõna (kui ühendisse kuulub mitu nimisõna, siis eelistatavalt esimesel kohal seisev või nimetavas käändes olev noomen). Näit. idioomid k e e l t k a n d m a 'tühje jutte levitama', h a m b a s s e p u h u m a 'valeutama', t e e v õ i t i n a 'midagi pole parata', h e a d n a h k a s a a m a 'õnnestuma, korda minema', esitatakse vastavalt sõnade keel, hammas, tina, nahk all, metafoorsed fraseemid t u l i t a g a 'kiire', l e i - b a l u u s s e l a s k m a 'pärast söömist puhkama' tuli ja leib artiklites, vanasõna p a r e m s õ n a h a m m a s t e t a g a k u i k e e l e p e a l paigutatakse artiklisse gõna, jne.; b) võrdluse, fraseemi jne. variantide rea puhul variantide ühine komponent. Näit. üt l u s e d e i a i t a | o h u d e g a r o - h u d ~ u s s i r o h i e g a p ü s s i r o h i ~ k o k a d e g a s e p a d ~ v e n e k e e l e i s e a l i h a j n e . n i n g i d i o o m i d a s i a n t s ~ n u -

di ~ v a s k 'kõik korras' esitatakse vastavalt aita-
ma ja asi artiklites. Rahvapärastes võrdlustes loetakse
konstandiks harilikult võrreldav sõna, mille alla koonda-
takse olemasolevad variandid. Näit. võrdlused r u m a l
n a g u | k ö s t r i v a s i k a s ~ s e t u k i n -
n a s ~ s o k k jne. tuuakse artiklis rumal; h a m -
b a d k u i | h a r j u ä k k e p u l g a d ~ r e -
h a p u l g a d ~ v i r u v ä r a v a d jt. artiklis
hammas jne. Võrdlusaluseks oleva sõna artiklis antakse va-
jaduse korral viide, näit. värav ... Δ h a m b a d k u i
v i r u v ä r a v a d → hammas.

2) Kui on tegemist võrdsete komponentidega ühendiga
või tekitab konstandi määramine raskusi, esitatakse ühend
esimese grammatiliselt või tähenduslikult juhtiva sõna
all. Seega paigutatakse idioom u k s e s t j a a k -
n a s t 'igalt poolt, hulgani' sõna uks alla, p e e -
n i k e p e o s 'puudus käes' sõna peenike alla, fra-
seem v e s i a h j u s 'nutt varuks, häda, puudus
käes' tuuakse artiklis vesi, vanasõnad k u i d a s t ö ö ,
n õ n d a p a l k j a t i n g i k u i s a n t ,
m a k s a k u i k r a h v esitatakse sõnade töö ja
tingima all, mõistatus ü k s h a n i , n e l i a k e n t
'padi' sõna hani all, n e l i a n d v a d , n e l i
k a n d v a d , ü k s p a r m u p i i t s 'lehm' aga
sõna neli artiklis, jne.

3) Sama sõna ühendid (eriti somaatilised) seletatak-

se võimalikult koos. Näit. s ü d a s a a p a s ä ä -
r e s ; s u u r e s ü d a m e g a ; s ü d a m e l e
h a k k a m a ; s ü d a n t v õ t m a j t . k o o n d a t a k -
s e a r t i k l i s s e süda.

27. 1. Vormelid ja fraseemid esitatakse sõnaraama-
tus keskse komponendi (resp. esimese sõna) vastava tä-
henduse või tähendusvarjundi lõpul. Ühendid, mis ei sobi
sõna ühegi tähenduse ega tähendusvarjundiga, paigutatak-
se sõnaartikli lõppu, mispuhul alustatakse taandreaga.

27. 2. Komponent, mis võib ära jääda, ilma et vor-
meli või fraseemi tähendus muutuks, tuuakse sulgudes,
näit. asi ... Δ ü k s t e e (ja) k a k s a s j a .

27. 3. Kirjakeelsed seletused ning mõistatuste la-
hendused esitatakse sulgudes. Näit. ahi ... Δ küll ahi
puid täüs, pirru lääve üks vahe pääle (öeld. hiljuti söö-
nule süüa pakud) Krk; ... ◊ Ahi viimase tuhande peal
(naine sünnitamas) Lai; aher ... Δ alla läheb aher, üles-
se tuleb tiine (= kaevuäamber; mõist.) Trm.

Mõistatuse juurde kuuluv murdekeelne seletus antak-
se võrdsusmärgi järel sulgudeta. Näit. ait ... Δ üks ait,
kaks puu lukki ees = makk (mõist.) Muh.

28. 1. Vormeli ja fraseemi variantide esitamisel läh-
tutakse ülevaatlikkuse ja selguse põhimõttest. Ühe kompo-
nendi vaheldumine (variantid) näidatakse vaheldusmärgi
(~) abil. Näit. arm ... ◊ (oh [sa] elde Khk ~ igave-
ne Muh ~ kullase Kod ~ paraku Vll ~ taevane Kul arm!

(imestus-, üllatus-, kokkumishüüatus).

Iga komponendi variantide rida esitatakse eraldi. Näit. ahi ... ◇ a h i l a g u n e n u d n a i n e s ü n n i - t a s - R, L, K, I, M; a h i M a r, S i m, L a i ~ a h j u r i n d S i m ~ a . p e r s e P a i, T ü r m a h a (~ s i s s e ~ ü m b e r) k u k k u n u d i d. Kui variante on liiga palju või kohaviited fraseemi liialt tükeldavad, võib materjali esitada rühmiti, andes näit. kõigepealt levinuma(d) variandi(d), seejärel ülejäänud.

28. 2. Ühendi muutuvaid osi eraldab püsivatest vajaduse korral püstkriips (|). Näit. Annab nagu | Jänesele jumalaarmu L ä ~ hinge rohtu K u l ~ silma salvi L a i.

29. 1. Püsiühendid järjestatakse sisulis-loogiliselt, tähenduslikult või alfabeetiliselt (näit. ühendverbid). Niihästi lihtühendid kui ka vormelid ja fraseoloogilised ühendid antakse tavaliselt murdekeeles ja kursiivkirjas. Kui ühend esineb laiemalt või on sel paralleelseid variante, võidakse murdelised erikujud ühendada kirjakeelepärase alamärksõna all (sõrendatud kirjas), millele järgneb siis tähenduse seletus, võimaluse korral levik ja illustratsioonid nagu üksiksõna puhul. (Vrd. näidisartiklid aitama, aituma, aken, asi).

29. 2. Püsiühendite levikut märgitakse EMS-is üksnes selgetel juhtudel. Tavaliselt piirduakse kõige ilmekamate murdeliste variantide esitamisega (eriti hulgasõnalis- te vormelite puhul).

29. 3. Püsiühendid esitatakse EMS-is harilikult kõigi selles esinevate oluliste sõnade artiklreis (koos viitega põhilisele esituskohale), kuna seletus, levik ja näited tuuakse ainult ühe komponendi all. Hulgasõnalised vormelid antakse tavaliselt ainult ühes kohas. Kui osutub vajalikuks (näit. rahvapäraste võrdluste puhul), võidakse siingi viiteid anda (vrd. lk. 34). Abisõnade juures fraseoloogilisi ühendeid tavaliselt ei esitata.

Kui sõna üks tähendusi avaldub ainult teatavas ühendis, on mõnikord otstarbekas tuua seletus ja levik viitegi juures (vrd. artikkel ahas).

29. 4. Kui ühendil on mitu tähendust, järjestatakse need nagu muudki tähendused araabia numbritega (number harilikus kirjas). Näit. nahk ... ◇ n a h k a p a n e - m a 1. ära sööma; 2. ära rikkuma; hammas ... ◇ [kellegi, millegi peale] h a m m a s t i h u m a 1. midagi hiimustama; 2. [kellegi peale] viha kandma.

Kui ühend esineb nii otseses kui ka ülekantud tähenduses, esitatakse ta artikli kummaski lõigus. Näit. joru ... ; j o r u a j a m a (laulu) ümisema, jorisema ... ◇ j o r u a j a m a kangekaelselt mgi mõtte v. seisukoha juurde jääma.

S ü n o n ü ü m i d e v i i t a m i n e

30. Iga sõna puhul viidatakse ka olemasolevatele sünonüümidele, kuigi praktiliselt ei ole võimalik kõiki sa-

matähenduslikke murdesõnu siduda. Viitamisel peetakse silmas järgmisi põhimõtteid:

1) Samatähenduslike murdesõnade viited koondatakse ühe dominantsõna alla, milleks valitakse kõige levinum ja neutraalsem sõna, mis võimalikult ka kirjakeeles esineks. Näiteks murdeliste ekvivalentide arendus, aru, aru-saam, arusaamine, mutts, naid, oid, oim, pulm, taip, talt, taltus, tolk, umu, õmmu dominandiks on aru. Artikli aru lõpul tuuakse lühendi vrd. järel eelmainitud tähestikuline sünonüümide loetelu, kuna mutts, oid, umu jt. artiklite tähenduse seletuses viidatakse noolega (←) sõnale aru, mille alt vajaduse korral võib leida teised murdevasted. Näit. umu umu R, Hi, K, I. mõistus, aru ←.

Looma- ja taimenimetuste puhul valitakse dominandiks kirjakeelne nimetus, mille juures tuuakse ka ametlik ladinakeelne vaste ning mille alla koondatakse sünonüümsete nimetuste viited. Näit. aru|kask arukask (Betula verrucosa) ... Vrd. leina-, maarja-, visa-, õmmik|kask; arukõiv; raudjane, õmmik.

Kui kirjakeelsel nimetusel puudub rahvakeelne alus, saab dominandiks kõige levinum ja tuntum rahvalik nimetus.

2) Kui sõna sünonüümiks on mitmest sõnast koosnev ühend, osutab nool sõnale, mille all nimetatud ühendit lähemalt käsitletakse. Näit. kalavinski ... Vrd. vene saabas ←; aituma¹ ... Vrd. aita jumal (→ aitama).

3) Omavahel seotakse ka samatüvelised ja -täendus-

likud, kuid tuletuslikult erinevad sõnad (arukas, aruline, arune) adekvaatsed liitsõnad (näit. ajumees, ajupoiss) ning häälikuliselt lähedased murdesõnad (näit. aadama ja aagama 'ahnitsema'). Need sõnaraamatus lähestikku paiknevad sünonüümid seotakse võrdsusmärgi abil dominandiga, mille juures antakse täpsem seletus ja tuuakse vajaduse korral kaugemad sünonüümid. Näit. arbiandja = arbuja ... ; arbi|baaba = arbuja ... ; arbi|kabene = arbuja ... ; arbu|eit = arbuja ... ; arbus ... 2. = arbuja; arbutaja = arbuja ... jne.

arbuja ... tark, posija ← , kaardipanija ... Vrd. arbi|andja, -baaba, -kabene, -mees; arbu|eit, -katsuja, -lööja, arbus, arbutaat, arbutaja; arkleja.

Sõna tähenduslikele ekvivalentidele viitamine toimub niisiis kolmel viisil:

- 1) Lühendiga vrđ. (= võrdle) sõnaartikli (resp. tähenduse või tähendusvarjundi) lõpus.
- 2) Noolega (←, →), mis juhib a) tähenduse seletuses sünonüümirea dominandi juurde; b) sõnaühendiliste sünonüümide puhul märksõnaks valitud sõna juurde.
- 3) Võrdsusmärgiga (=), mis koondab sõnaraamatus lähestikku seisvad sünonüümsed liitsõnad, tuletised ja iseisvad häälikulised variandid dominandiks valitud sõna juurde.

31. Lisaks otsestele sünonüümiviidetele antakse sõnaraamatus lühendi vt. (= vaata) järel viiteid järgmistel

puhkudel:

1) Sõna(de)le, mille all leidub teisi sünonüümseid väljendeid või lisaandmeid käsitletava sõna resp. tähenduse kohta. Näit. aglets ... Vrd. aglets-, laka-, lihi-kaer. Vt. kaer.

2) Asjaomase sõna nõrgaastmelisele (resp. tugevaastmelisele) tüvele, mis tuleb esile tuletistes ja liitsõnades. Näit. agu ... Vt. ao-.

3) Etnograafiliste esemete nimetuste juurest nende osade nimetustele, näit. ahing ... Ahingu osad vt. ...

4) Etnograafiliste esemete osade nimetuste juurest märksõna juurde, kus leidub joonis ja osade nimetuste täielik loend. Näit. ais ... v o k i a i s a d voki-ratta kandepostid ... Vt. vokk.

Sõnaartikli struktuur

32. Sõnaartikkel algab kirjakeelse (resp. kirjakeelele kohandatud) märksõnaga (poolpaksus kirjas). Liitsõnalistel märksõnadel eraldab püstkriips täiend- ja põhisõna, kui viimast käsitletakse sõnaraamatus omaette sõnaartiklis: abilelu, ahellõõg, aheriselis, pooskanep.

33. Märksõna järel tõstega antud väike araabia number tähistab kirja-pildilt identsete märksõnade järjekorda: ahar¹ ... ; ahar² ...

34. Märksõnale järgnevad ilma kirjavahemärgita sõna murdelised vasted ja grammatilised vormid (kursiivkirjas)

Vormistiku esitamisel märgitakse obliikvakäänded vastava lühendiga (g., p., ill.), tarbe korral ka nominatiiv (n. sg., n. pl.). Verbide da-infinitiivi lühend (da-inf.) antakse ainult vajaduse korral, finiitsed vormid esitatakse koos asesõnaga, viimane kirjakeelsel lühikujul sulgudes (ma, sa). Näit. aherik aherik g. -u; arbitama arbitama, (ma) arbi.

35. Murdesõna, selle häälikuliste variantide ja morfoloogiliste tüüpide geograafilist levikut osutavad murrete ja maa-alade lühendid (vt. lk. 71 jj.) järgnevad vahetult murdekujule ja on üksteisest eraldatud komaga. Näit. agarus agarus g. -se eP, M, T; arbutama arbutama HJn, Kuu, Kad, Sim, arbutama Trm.

Kui sõna esineb ainult ühes murrakus, antakse levikuviide kõige lõpus, seletuse või lausenäite järel. Näit. aidak aedak g. -u väike ait, sahver - Hel; arkvel arkvel hella, valutundlikus olekus. suaned oo arkvel Kod.

36. 1. Häälikuliselt erinevad murdekujud ja grammatilised tüübid eraldatakse üksteisest semikooloniga, omaval tihedamini seostuvad variandid - komaga. Näit. agask agaski, agask g. -i SJn, Hel; hagar agar g. -a Tõs, Tor, Hls, hakar g. hagara Lut; agar g. -i Hel.

Morfoloogilised tüübid tõstetakse esile sõrendatud kursiivis (vt. lk. 55).

36. 2. Kui murdesõna (resp. grammatilise vormi) ühtlase levikuala sees leidub murrakuti kohalikke hälbeid

või eriarenguid, antakse viimased üldesinemuse järel sulgudes: ahē ... ahē g. ah̄tme S (g. ah̄kme Kär), ? Rap; KuuK, KodLõ.

Murretes (resp. murrakus) üldisemalt esinevad paralleelkujud ja häälikulised variandid tuuakse põhivariandi järel sulgudes ilma kohalühendita. Kui esinemus on täiesti paralleelne, kasutatakse tildemärki. Näit. aidu aidu (~ aiu) g. aidu M, Ran, San. (Vt. ka lk. 47 jj.).

37. Sõna vormide ja geograafiliste lühendite järele paigutatakse (vajaduse korral) kogu sõna iseloomustavad grammatilised, stilistilised, sõna esinemissagedust jm. osutavad märgendid (ptiikirjas): aih aih Vai, Vas, Se. interj. (välj. ehmatust, valu); ager ager lstk., nlj. jänes ← Kod.

Ainult ühe (või teatavate) murde- (resp. murraku)-ala(de) kohta käiv märgend antakse sulgudes selle murde- (resp. murraku-)ala lühendi järel (harilikus kirjas): aima aima Vai, aima Kod (hrv.).

Kui grammatiline või stilistiline märgend käib ainult sõna ühe tähenduse või tähendusvarjundi kohta, asetatakse see vastava tähenduse järjenumbriga, tähe või paralleelide järele seletuse ette: ahastama ahastama eP; M, T (hrv., u.) ... meelt heitma, ahastust tundma; ahastust väljendama, hädaldama ... || hrv. meeleheitele viima, ahastama panema.

38. 1. Sõnaartikli esimesele osale, nn. artikli pea-

le, järgneb sõna tähendusliku külje esitus. Sõna tähenduse seletus antakse kirjakeeles (tavalises kirjas) ning see algab väikese tähega. Mitmetähendusliku sõna tähenduste esitust alustatakse uuel realt.

Eri tähendused nummerdatakse araabia numbritega (poolpaksus kirjas): 1., 2., 3. Tähendusvarjundeid märgivad väikesed tähed (poolpaksus kirjas): a., b., c. jne. Tarvitamisjuhtumeid eraldavad paralleelid (||).

Ulatuslike tähendusrühmade esiletõstmiseks rakendatakse rooma numbreid I., II., III. jne. (Vt. lähemalt lk. 56 jj-d).

38. 2. Tähenduse seletust asendavad kaudsemad selgitused ja täpsustavad märkused pannakse ümarsulgudesse, seletusesse otseselt mitte kuuluvad täiendused nurksulgudesse. Näit. ada ada (~ ada[?]) interj. (välj. imestust, üllatust). ega ometi, viimaks ehk; ah ... 2. (küsiva partiklina) ... ; aher ... 1. (kõnesoleval aastal) poegimata, paari(ta)mata [koduloom]|| mitte peret andev [mesipuu]. (Vt. ka artiklid ega, ehk, ei, eks jt.).

Looma- ja taimenimetuste seletusele lisatav ladina-keelne vaste tuuakse ümarsulgudes (kursiivkirjas): vutt... põldvutt (Coturnix coturnix).

39. Sõna tähenduse (resp. tähendusvarjundi) levikut osutavad murde- ja maa-alalühendid antakse mõttekriipsuga tähenduse seletuse järel, näit. ahntma ... 1. a. vilja

parsile kuivama panema - üld. ... b. [heinu, õlgi] hanguma - Vig, Plv. 2. võrke (vabedele) kuivama panema - R. 3. võrku, noota vette laskma - T, V.

40. 1. Sõna tähenduse (ja tähendusvarjundite) seletusele järgnevad i l l u s t r a t s i o o n i d, murdekeelsed näitelaused (kursiikirjas) kindlas maa-alalises järgnevuses (vt. lk. 71).

Foneetilises transkriptsioonis antud murdenäited algavad väikese tähega, rahvaluule- ja etnograafilisest kogudest pärinevad laused (kursiikirjas) suure tähega.

40. 2. Näitelausele järgneb vahetult murrakulühend. Üksikuid näiteid eraldab semikoolon. Kui on vajadus kasutada mitmest lausest koosnevat näidet, eraldatakse need laused punktiga. Näit. ase ... vanasti olid kahepoolega puust asemed. ööseks tõmmati asemed lahti Kos.

40. 3. Murdekeelsele lausenäitele lisatud selgitavad) sõna(d) pannakse nurksulgudesse. Näit. rabama ... ku [lina] olli ära kolgitu, sis rabati rabajaga puhtass Ote; avitama ... ku külvetäss [siis tervitatakse:] jummal appe! [vastus:] avita jummal Se.

Paralleelkeelendid antakse ümarsulgudes tildega: ahistama ... akkab rindust (~ rinnust) ahistamma Lüg; ahitma ... lääme loomust (~ nuuta) atma Se.

Hädavajalikud tõlkevasted näitelauses tuuakse ümarsulgudes, asesõna vastele eelneb võrdsusmärk, näit. avi

tama ... kel um kõhtu (jõudu) paſlo, tuu või töösõlõgi
avita? Lut; all ... ku silmäd piän ja siäred all, tämä
(= laps) enäm vana inimesse siis ei pelgä Kod. (Vt. ka
lk. 68).

41. Sõna tähendust illustreerivatele näitelauseatele järgnevad vahetult või alamärksõnadena esile tõstetult lihtsad püsiühendid, seletust vajavad väljendid, ühendsidesõnad, eri tähendustes kasutatavad muitevormid jne. (Vt. lk. 27 ja 29 jj-d).

42. Lihtühendite järele vastava märgi taha (Δ) paigutatakse mitmesugused vormelid, s.t. rahvapärased võrdlused, kõnekäänud, vanasõnad, mõistatused (vt. lk. 30 jj.).

43. Vormelitele järgnevad rombimärgid (\diamond) taga fraseoloogilised ühendid, s.t. metafoorsed fraseemid ja idioomid (vt. lk. 32 jj-d).

44. Eelneva märgi (resp. alamärksõna) mõjupiirkonna lõppu tähistab vajaduse puhul eriline märk (\uparrow). Näit. aitama ... Δ aita jeesuke (õeld., kui keegi aevastab) eP. kui aevastatse, siis peab ütleva: aita
jeesus ise (~ aita jeesuke) Muh \uparrow ; aitad sandi sauna
sis aita lavale ka Lüg.

Sama märki võidakse selguse mõttes kasutada ka lihtillustratsioonide lõpul lihtsate püsiühendite ees, eriti juhul, kui viimased esitatakse kursiivkirjas, mitte alamärksõnadena. Näit. eit ... 1. vanem (abielus) naine

(hrv.halv.); pereema ... eit one vana naene; on üks eit,
vana tüdruk Kod¹; esätvidaja eit (pulmatseremoonia te-
gelane) ... Juu.

45. Sõnaartiklis tuuakse ära ka l i i t s õ n a d, mille teiseks komponendiks on käsitletav sõna. Liitsõnad paigutatakse iga tähenduse või tähendusvarjundi lõppu lausenäidete (resp. fraseoloogia) järele. Liitsõnad, mis ei sobi ühegi tähenduse juurde, antakse sõnaartikli lõpus uuel realt. Vastavalt otstarbekusele esitatakse materjal kas sisuliselt rühmitatuna või (tavaliselt) alfabeetiliselt loeteluna, millele eelneb märgend Ls. Näit. aine ... Ls. jutu-, lõhke-, maitse-, poe-, söögi-, tõidu|aine.

46. 1. S ü n o n ü ü m i v i i d e (resp. -viited) paigutatakse märgendi vrd. (= võrdle) järel tavaliselt sõnaartikli (resp. tähenduse, tähendusvarjundi) lõppu, liitsõnaviitude järele.

Sünonüümid esitatakse tähestikulises järgnevuses, vajaduse korral ka sisuliste või vormiliste tunnuste järgi rühmitatult. Üksikuid rühmi eraldab semikoolon. Näit. ain ... Vrd. ainapael, ainas, annus-, rist|pael; ainis, hännis, silmus, sõrg. (Vt. lähemalt lk. 37 jj.).

46. 2. Kaudsemad viited esitatakse lühendi vt. (= vaata) järel artikli viimases lõpus (vt. lk. 39 jj.).

III. SÕNADE FONEETILINE JA GRAMMATILINE ISELOOMUSTAMINE

1. EMS kui eelkõige leksikaalne teos saab sõnade häälikulise ehituse ja vormistiku alalt pakkuda üksnes kõige olulisemat. Foneetilisest iseloomustusest peaks selguma sõna murdeline kujud ja selle tähtsamad häälikulised variandid, grammatilisest iseloomustusest sõna astmevahelduslikud suhted, tüvevokaal ja sufiksiste liitumise viis.

2. 1. Sõnaartikli esimeses osas märksõna järel antakse eri murdeis ja murrakuis esinevad häälikulised variandid täpsusega, mida võimaldab sõnaraamatus kasutatav lihtsustatud transkriptsioon (vt. lk. 77 jj.). Variantide levik esitatakse võimalikult suuremat keelelist või territoriaalset üksust tähistavate märgenditega (murderühm, murre, maakond). Teatud murderühmale või murdele iseloomulikud seaduspärased paralleelkujud esitatakse põhivariandi järel sulgudes ilma nende levikut murrakulise täpsusega jälgimata. Näit. väli väli g. välja S, I, g. välja R; g. välla Sa, L, K (~ g. väila, väela, vääla), M, T; saun g. sauna (saana, saona) eP, g. sauna R.

Sama põhimõtte on kehtiv ka morfeemide foneetiliste va-

riantide esitamisel. Nii näiteks ei anta täpset levikut 1. isiku lõpu -n kao kohta põhja-estis murdeis, ma-infinitiivi lõppude -ma, -mma kohta ranniku- ja võru murdes jne.

2. 2. Haruldased, murretes üldisemalt esinevast põhikujust häälikuliselt kauged seaduspärased variandid ja ebareeglipärased foneetilised teisendid esitatakse omaette koos täpse levikuala osutamisega, näit. vai vai g. vai p. vai eP, g. vai R; vaga (vagja) g. vaja p. yaka T, V; vagi g. vagja p. yakja M; vadi g. vadja p. vatja Hls; yadi g. vaja Lei; aun aun g. auna (aana, aona) L, K, I; g. auna R; oun g. ouna Rid; oun g. ouna Var jne. Täpsemalt märgitakse ka üksikult hajali esinevad variandid, näit. ahendama Hlj, eP, spor. eL; ahandama Saa, Iis, Trm. (Vt. ka lk. 41 jj.).

3. Foneetiliste variantide esitamise järjekorra määrab nende vahekord märksõnaga, kuuluvus morfoloogilisse tüüpi ja variantide geograafiline levik.

3. 1. Materjali esitamist alustatakse tavaliselt märksõnale häälikuliselt kõige lähematest variantidest. Näit. seni seni spor. L, K; senni spor. L; K, I; seeni T, V (seeni?); sõni, sõnni Muh, Khn, Lä, spor. Pä, Klä; sõnni Sa; ujuma ujuma R, KId, I; ojoma (ojuma) S, L, Klä, eL; õjoma Kod; õma spor. S; ojuma, oima, oidum(m)a V.

3. 2. Sõnaalgulise h- püsi v. kadu murretes tuleb foneetiliste variantide järjestamisel arvesse alles tei-

ses järjekorras. Sageli on otstarbekas murdekujude esitamisel h-d mitte arvestada. Näit. hind (h)ind g. (h)inna eP, eL, (h)end g. (h)enna Rid, Mar, JuuLõ (van.), Har; (h)ind(a) g. (h)inna R.

Kui sõna üldine häälikuline ehitus ja morfoloogiline tüüp lubab, antakse ka h-algulistest sõnadest esmalt andmed neist murdeist ja murrakuist, kus h- on säilinud. h-algulised murdekujud, mis märksõnast häälikuliselt kaugemad kui h-ta variandid, esitatakse viimaste järel, näit. häbistama äbistama (äbesta-, äbistä-) Hlj, eP, M, T; ävestam(m)a, ävestäm(m)ä R (hävästämä Kuu); häüistäm(m)ä V.

3. 3. Kui sõna kuulub murdeti erinevatesse morfoloogilistesse tüüpidesse, koondatakse foneetilised variandid vastavate tüüpide alla. Morfoloogiliste tüüpide esitamise järjekorra määrab tüübi alla koonduvate foneetiliste variantide häälikuline lähedus märksõnale ja tüübi suhe kirja-keele normiga. Näiteks mäger m ä g e r (mägar) g. m ä g r a p. m ä k r a spor. eP; M; m ä k r g. m ä g r a Lei; m ä g r a (s) g., p. m ä g r a Hag, VMr, Äks; m ä ä r (mear, miar) g. m ä ä r a (määri) eP, I (g. m i a r u Kod); m ä u r g. m ä u r a Kad, I; m ä u r (a) (mõur[a] Hlj, Lüg) g. m ä u r a R; m ä ä r a s g. m ä ä r a Hag. (Vt. ka lk. 55).

3. 4. Märksõna suhtes häälikuliselt enam-vähem võrd- sel tasemel olevate variantide esitamise järjekorra mää- rab levik, näit. vai ... vaga (vagja) g. vaja p. vakä T, V; vagi g. vagja p. vakja M.

4. Murdekuju esitatakse ka sel juhul, kui see kirja-
pildilt märksõna kordab: ainemalt ainemalt; ammurgas am-
murgas.

Murdekuju esitamisest on võimalik loobuda üksnes
järgmistel juhtudel:

1) Liitsõnade puhul, mille kummagi komponendi kohta
leidub sõnaraamatus omaette artikkel. Näit. aida|alune ai-
da põranda ja maapinna vaheline tühe; aina|võrk proovivõrk
võrgujada alguses v. lõpus.

Märkus: Kui liitsõnas ilmneb täiend- või põhisõna
osas mingeid muudatusi või ei võimalda kirjakeelne
märksõna murdekuju vahetult tuletada, antakse liit-
sõnagi puhul murdelised vasted. Näit. aida|mees (sõ-
na lõpuosa sag. lühenenud) -mes ~-mis R, eP, -mis(s)
eL g. -me; ahju|sepp ahjussepp.

2) Tulenemisseletustega varustatud sõnade puhul, mis
seaduspäraselt tulenevad osutatud lähtesõnast. Näit. aida-
kene dem. < ait; elamine 1. teon. < elama. 2. elu.

Kahtluse korral antakse siingi murdekuju, näit. aidu-
ke aiduke dem. < aidu.

5. N o o m e n i põhivormiks sõnaraamatus on ainsu-
se nominatiiv. Lisaks sellele esitatakse genitiiv ja vas-
tavalt vajadusele ning olemasolevatele andmetele ka parti-
tiiv või mõni muu kääne. Plurale tantumi põhivormiks on
pluurali nominatiiv, millele lisaks tuuakse pl. genitiiv
ning ainsuslik tüvi, kui see esineb, näit. püksid püksid
g. pükste (pükside, pükside), sg. püksi-.

6. 1. Astmevahelduseta noomeneist, mille nominatiiv ja genitiiv on sarnased, võidakse esitada ainult nominatiiv, näit. kala, kana, veski, pesa, luu, au (aga au g. avvu p. avvu) jne.

6. 2. Teistest astmevahelduseta noomeneist tuuakse nominatiiv ja genitiiv, kusjuures genitiivi harilikult välja ei kirjutata. Lühendi g. (= genitiiv) järel antakse tüvevokaal või lisandunud silp, näit. agar g. -a (aga hakar g. hagara); õbe g. -da; õnnetu g. -ma jne.

Käänamisel muutuv sõna lõpposa eraldatakse püstkriipsuga: astler g. -ra; ahulss g. -kse; punalne g. -se ~ -tse; andekas g. -ka (anneikas g. -ka); noorik g. -ku (-gu) jne.

6. 3. kõne, pere-tüüpi noomeneist antakse lõuna-eessti murrete osas ka partitiiv (kui selle kohta on andmeid): ame g. amme p. amet (vrd. hamõh g. hammõ p. hamõht); kõnõ(?) g. kõnnõ p. kõnõt jne.

7. 1. Astmevahelduslikest noomeneist esitatakse üldiselt nominatiiv ja genitiiv: ask g. asu; jalg g. jala; sammel g. samli ~ sambli ~ samle; ablas g. apla (ablals g. -kse) jne.

7. 2. Partitiiv esitatakse järgmistel juhtudel:

1) Kui alles partitiivi esitamisega selguvad astmevaheldussuhted, näit. ader g. adra p. atra (ader ~ adra g., p. adra); asi g. asja (assa, asa) p. asja (assa); eganiik g. -ku (-gu) p. -kku.

2) Segatüüpide esinemise korral, näit. vaher g. vahtra p. vahert ja vaher g. vahtri p. vahtrid; irmus g. irmsa p. irmust ja irmsad ning irmlus g. -sa p. irmsad ja irmust.

3) Kui partitiivist selgub tüvevokaal, näit. saad g. sao p. saadu; saed g. sae p. saadi (vrd. aga saad g. saadu, saat g. saadu); loog g. loo p. loogu jne.

8. Erandlikult muutuvaist sõnust esitatakse nominatiiv, genitiiv ja partitiiv, näit. õlut g. õlle p. õllet (vrd. õlu g. õlle p. õlut; õlut g. õlude p. õlut); roe g. ruugma p. roend (vrd. roe g. ruudmõ p. roodast); asesõnad ken g. kene p. kedast (vrd. kis g. kink p. kedä) jne. Vastavalt vajadusele võidakse neist esitada rohkemgi vorme.

Märkus: Kui puuduvad andmed sõna kasutamise kohta nominatiivis või genitiivis, tuuakse artikli peas mõni teine vorm. Näit. ahas ... hrl. komp. ahtam Sa; ahtamb (ahtamp, ahtap, ahtep) eL; eks ... ill. essi Hel, essühe Se.

9. Liitsõnadele antakse grammatiline iseloomustus sel juhul, kui 1) põhisõna muutmine on erinev vastava üksiksõna muutmisest, näit. heina|maa einam g. -a; pere|mees pe-relmes g. -me jne.;

2) kui mõlemad komponendid käänduvad, näit. noor|põlv noorpõlv g. noorepõlve; vaene|laps vaenelaps g. vaeselapse jne.

10. V e r b i d e põhivormiks sõnastikus on ma-

infinitiiv. Peale selle kasutatakse verbi grammatiliseks iseloomustamiseks da-infinitiivi ja indikatiivi preesensit (tavaliselt 1. isik).

11. 1. Enamiku astmevahelduseta verbide puhul piiratakse ainult ma-infinitiivi esitamisega, näit. asuma, aerutama (airutama, aerodama), ahendama, askeldama (asel-dama) jne. Verbidel, milles ilmneb lõuna-eesti murdele omane tüvekonsonandi geminatsioon, esitatakse ka vastavad geminaadilised vormid, näit. rabama ~ rapama, rabal-da(?), -ta(?), (ma) rapa Hel, T, V.

Kontaminatsioonilistest tüüpidest esitatakse vorme vastavalt vajadusele, näit. ahnitsema, da-inf. ahnida? ~ ahnida V; edenema, imperf. edesi V.

11. 2. Kui eri murretes esineb verb niihästi astmevahelduslikul kui ka astmevahelduseta kujul, tuuakse ka astmevahelduseta variandist da-infinitiiv resp. indikatiivi preesens, näit. magalma, -da ja magama, maada?.

Kui materjal võimaldab, esitatakse da-infinitiiv ka eel-sufiksiga tuletatud verbidest: rabelema, -leda ~ -lda; tõrellema, -leda ~ -lda jne.

12. Astmevahelduslikest verbidest tuuakse lisaks ma-infinitiivile ka nõrgaastmeline vorm (da-infinitiiv resp. indikatiivi preesens), näit. kanäma (kanäma), (ma) kan-na(n); ahäma, (ma) ahan, atäma, (ma) ata; akkama, akata; tõmbama (tõmmama), tõmmata.

13. Kui erinevad tüved ei tule ilmsiks mainitud kolme

vormi esitamise, antakse grammatilises iseloomustuses needki vormid, milles erinevad tüved avalduvad. Näiteks nägema-, tegema- tüüpi verbidel esitatakse lisaks kolmele põhivormile nägema, näha ~ nähja, (ma) näen ~ nään; näge-mä, nätä, (ma) näe ~ nää veel nud-partitsiip: näinud, näh-nud, nännu; kütma-, matma- tüüpi verbidel impersonaali tüvi: köetud, maetud ~ kütetud, matetud; lööma-, tooma- tüüpi verbidel mineviku tüvi: (ma) lõin, tõin jne.

14. 1. Grammatilises iseloomustuses sõnaliiki üldiselt ei märgita. Sõnaliiki (või ka sõnaliigi alaliiki) osutatav märgend tuuakse järgmistel juhtudel:

1) Kui sõna vastavalt oma eri tähendustele võib kuuluda mitmesse sõnaliiki, näit. arutu 1. adj. meeletu, taipamatu, rumal; 2. adv. väga, üli; alla I. postp.; II. prep.

2) Tulenemisseletustes (vt. lk. 61 jj.)

3) Kui sõnaliigi märkimine võib asendada tähenduse seletust või teeb selle lihtsamaks, näit. ae interj.; at-at interj. 1. lindude peletamiseks; 2. nlj. lapse püüdmisel; aga 1. vastandav konj.; 2. adv.

14. 2. Verbide transitiivsust ja intransitiivsust, samuti rektsiooni grammatilises iseloomustuses tavaliselt ei märgita. Need peavad selguma näitematerjalist. Erandjuhtudel kasutatakse märgendeid trans., intrans. tähenduse seletuse abivahendina, eriti kui pole võimalik esitada küllaldaselt sobivaid näiteid.

15. Sama sõna võib murdeti kuuluda erinevaise morfoloogilistesse tüüpidesse. Morfoloogilised tüübid tuuakse grammatilises iseloomustuses esile sõrendatud kursiivkirjaga, tüvede ja morfeemide foneetilised variandid antakse harilikus kursiivkirjas, näit. ahne a h n e g. a h n e Rei, L, I (g. ahane Kod), M, T; ahnõ g. ahnõ V; ahnes g. ahne JäPõ; n., g. a h n e R, S, L, K; magama m a g a l m a, -da, (ma) m a g a (n) R (da-inf. makka Vai), eP; magalma, -da (ma) maka L, M ([ma] makka Hls, Krk), T; magama (makama Se), maàlda (-da?, -ta?), (ma) maka V.

Kui osutub otstarbekaks, tuuakse foneetilised variandid vahetult tüübina esitatud vormi järel, näit. ader a d e r (adr Põi, Muh, Kse, Kuu; atr Lä, Ha, V; ater Lälõ, Pä, I; adõr Khn, V; adur Kan, Rõu) g. a d r a p. a t r a Põi, Muh, L, Ha, I, VLPõ, eL; ader (adra), g., p. a d r a S, L, JäPõ, Vi, TaPõ, VLPõ; n., g., p. a t r a R.

Kui sõna muutub ühe morfoloogilise tüübi järgi, esitatakse kogu näitematerjal harilikus kursiivis. (Vt. ka lk. 41).

Märkus: Kui rannikumurde andmed erinevad teistest murdekujudest ainult välte vaheldumatuse poolest, ei tooda neid esile eri tüübina, vaid antakse märgendi R ees vastav vorm kursiivkirjas, näit. astuma, (ma) astu(n) eP, (ma) astun R.

IV. SÕNADE TÄHENDUSLIK JA STILISTILINE ISELOOMUSTAMINE

1. EMS-i tähtsaimaks ülesandeks on sõnade tähenduste ning kasutamisvõimaluste üksikasjalik iseloomustamine. Sõnaraamat taotleb esitada kõik need tähendused ja tähendusvarjundid, võimaluse piires ka tarvitamisjuhtumid, milles sõna murdekeeles esineb (või on esinenud). Arvestamata jäävad juhuslikud, samuti ebatäpsed ja väärad fikseeringud, mille puhul kirjapanija (või murdekõneleja) on ilmselt eksinud. Sõna semantiliselt karakteristikkasse kuulub ka selle iseloomulikute seoste ning ühendite võimalikult täielik esiletoomine.

2. 1. Eri tähendused järjestatakse araabia numbritega: 1., 2., 3. jne. Alatähendused e. tähendusvarjundid reastatakse väikeste tähtedega: a., b., c. jne. Tarvitamisjuhtumeid eraldavad püstkriipsud (||). Tähendusühmi, mis hõlmavad mitut tähendust, märgitakse vajaduse korral rooma numbritega: I., II., III. jne. Samal viisil tähistatakse mõningate abi- ja määr sõnade semantilis-süntaktilisi põhifunktsioone (vrd. näidisartikkel all).

2. 2. Sõna tähendust iseloomustab selle suhteline iseseisvus, kuna tähendusvarjund kuulub alluvalt mingi tähenduse juurde. Näit. ais ... 2. liiklusvahendite aisade taoliselt paari moodustav osa mitmesugustel esemetel: a. voki aiasad vokiratta kandepostid. b. kiige a. külgmised puud, mis ühendavad kiige põhilauda võlliga. c. prilli a. prillisangad, jne.

2. 3. Mõningate hüüdsõnade, ekspressiivse sisuga fraseoloogiliste ühendite jne. puhul tekib tarvidus nende tähenduslike funktsioonide loetlemiseks, milleks rakendatakse samuti väikesi tähti: a., b., c. jne. Näit. ah ... 1. interj. a. (konstateeriv, järeldav). b. (imetlev, heameelt avaldav). c. (halvustav, põlastav), jne.

Analoogilist esitusviisi kasutatakse ka suurte poli-semantiliste verbide puhul mingi grammatilise suhte väljendamiseks. Näit. andma ... 7. võimalust andma, võimaldama, laskma, lubama. a. (objektiks käändsõna) ... b. (objektiks da-inf.) ...

2. 4. Kui sõnal on mitu tähendust või tähendusvarjundit, mis omavahel tihedasti põimuvad, esitatakse need koos, semikooloniga eraldatult, näit. asi ... 2. küsimus, nähtus; sündmus, juhtum, (asja)lugu, asjaolu; armutu ... 2. armetu, vilets; vaene.

2. 5. Tähendusest ja tähendusvarjundist väiksem semantiline üksus on tarvitamisjuhtum, mida võiks

iseloolest kui väljakujunemata ja diferentseerumata tähendust (resp. tähendusvarjundit), näit. aine ...
1. ollus, materjal || maitseaine. tijd priänin-
ged, pane jahu ja ained kua ulka: vanelli ja nelki Kod.
|| raas, kübe. põle mitte vilja tera ainet, mis ma nen-
dele (= kanadele) anna; põle tal (= kirvel) enam tera
ainetkid (kirve tera on kulunud, nüri) Muh.

Tarvitamisjuhtumiteks on loetud ka mitmesugused sõna süntaktilised kasutamisevõimalused, näit. ei ...
1. (predikaadi osana annab lausele v. lause osale eitava sisu) || (sag. predikaadi järel) || (verb juurde mõeldav) ... , jne.

2. 6. Tihtipeale on raske otsustada, kas on tegemist iseseisva tähenduse, tähendusvarjundi või tarvitamisjuhtumiga. Peale üldiste põhimõtete tuleb siin arvestada tähenduse levikut ja teadete hulka. Kompaktne, kindel esinemisala näitab, et on tegemist tähendusega (või tähendusvarjundiga, kui see üldisemale tähendusele allub). Näiteks võiks pidada sõna apteeker tähendust 'apteek, rohukauplus' juhuslikuks nihkeks, selle levikuala - Var, Pär, M - veenab aga, et see on välja kujunenud iseseisvaks tähenduseks. Seevastu juhuslikuma ilmega, hajali ja üksikud teated, mis põhitähendusest lahku lähevad, viitavad enamasti tarvitamisjuhtumile.

3. Tähenduste täpse väljatoomise kõrval on tähtis ka nende õige järjestamine. Esitamist alustatakse üldisema-

test ja levinumatest tähendustest, mille järel tulevad kitsamad ja haruldasemad nende loogilises järgnevuses.

Järjestuses püütakse kajastada sõna semantilist arengut, sekundaarsete, piltlike ja ülekantud tähenduste hargnemist põhitähendusest. Näit. aur... 1. aur, toss. 2. auru jõul töötav masin, rehepeksumasin. 3. fig. kiirus, hoog.

4. Sõnaseletused formuleeritakse selgelt, täpselt ja võimalikult lühidalt. Seletustes kasutatakse üldtuntud ja -arusaadavaid sõnu, murde- ja võõrsõnu välditakse. Võõrsõnad ja ladinakeelsed terminid tulevad appi sõnade eufemistlikul avamisel, näit. äkama lstk. ekskrementeerima; kukeke poisikese peenis, jne.

5. EMS avab murdesõnad kirjakeelsete ekvivalentidega. Sõna tähenduse seletuste peamiseks tüübiks on lihtvasted, mis annavad murdesõna sisu edasi paari-kolme kirjakeelse, omavahel sünonüümse ekvivalendiga, näit. avalik ... 1. avameelne, otsekohene, siiras.

Murdesõna vasteks võib olla isegi kirjakeeles leiduv sama sõna (kui see oma sisult ja mahult on võrdne), ilma et oleks vajadust kaudse ja kirjeldava seletuse järele. Näit. ronk... ronk (Corvus corax) (mitte: 'vareslaste sugukonda kuuluv suur must lind'); istuma ... 'istuma; istet võtma' jne. Eelistatakse siiski sõnu, mis seletatavast murdesõnast erineksid, näit. armas ... 'kallis, südamelähedane, armastusväärne', või antakse ühtiv sõna koos sünonüümidega, näit. arg ... 'kartlik, pelglik, arg'.

6. 1. Teiseks oluliseks tähenduste avamise viisiks on kirjeldav seletus. Üldreeglina rakendatakse kirjeldavat seletust kõigil neil kordadel, kui kirjakeeles vastav ekvivalentne sõna (mõiste) puudub. Sõna kirjeldav avamine on enamasti hädavajalik näit. etnograafiliste mõistete selgitamisel, kusjuures filoloogilisi seletusi täiendatakse entsüklopeedilise seletuse elementidega, näit. pardiljalg ... 'kolmnurkse puust raami ja kõverate raudpulkadega äke, mida kasutati seemendamisel ning mulla kobestamiseks'; põll ... \diamond p õ l l e l a p p i m a 'vana pulmakomme: nooriku "põlle paikamiseks" noorpaarile raha koguma (annetama)'.

6. 2. Seletus toob esile sõna põhilise sisu. Kõik juhuslik ja ebaoluline eraldatakse. Sõnaraamatu koostajal tuleb üldistada ja õiendada murdekogujate antud vasted, mis fikseerivad tähenduse enamasti üksiku tarvitamisjuhtumi konkreetsuses. Vrd. näit. sõna kuhelik seletusi kartoteegis: 'kaerahakk', 'kuhjataoline rukki, nisu aun', 'rukkikuhelik', 'suur rukkiahakk', 'nisu või rukki kuhelik', 'väike rutuga tehtud heinasaad'. Lausenäiteid ja lisaandmeid arvestades selgub kolm tähendust: '1. väike ajutine heinahunnik, saad; 2. viljahakk; 3. mitme haki suurune viljavihkude (rukki, nisu) kuhi'. Alati peetakse silmas asjaolu, et sõna kasutamissfäär ja tähendus võib murrakuti erineda.

6. 3. Kirjeldavate seletuste hulka arvatakse ka sõna

tarvitamist, grammatilisi suhteid jne. iseloomustavad seletused, näit. a ... 2. (kindla tähenduseta partikkel, kasut. iseseisva lause algul) - E mann. a ken seda tiedä Vai.

6. 4. Taim- ja loomanimetused seletatakse ametlike eestikeelsete ja ladinakeelsete nimetustega. Täpse identifitseerimise korral kirjeldavaid seletusi, näit. taim välimuse, kasvukoha jne. kohta, ei anta, näit. taevalvõti ... harilik nurmenukk ←, silksolk ... väike-lehelind (Phylloscopus collybita). Vastasel korral sisaldab seletus teadaolevaid tunnuseid, näit. pimepoiss ... mingi hall parm (rahva arvates pime) Jäm; lepaluts ... mingi väike mustjas jõekala - Kod. Mõnikord osutub vajalikuks lihtvaste ja kirjeldava seletuse kombinatsioon, näit. arnikas ... mitmesuguste kollaseõieliste, ravimiseks kasutatud taimede nimetus, nagu sügisene seanupp (Leontodon autumnalis), harilik kuldvits (Solidago virga aurea) jt.

7. Tuletiste puhul, mis on oma põhisõnaga reeglipäraselt seoses, omamata mingit kõrvalpõikavat tähendust, piisab sageli tulenemisseletusest. T u l e n e m i s s e l e t u s antakse tavaliselt koos täpsustava märgendiga ja viitega lähtesõnale. Tulenemisseletusega on otstarbekas avada näiteks:

1) Enamik deminutiive, näit. käpake dem. < käpp; varsake dem. < varss, jne.

2) Teo- ja tegijanimed (kuivõrd need iseseisvate märk-

sõnadena esinevad), näit. avitataja 1. tegijan. < avita-
ma. 2. posija < , maa-arst, nõid < .

3) Abstraktsed us-noomenid, näit. vanus subst. <
vana, jne.

4) l-, lt-, sti- jt. lõpulised adverbid, näit. ainu
likult adv. < ainulik; ladinal adv. < ladin; kurvasti
adv. < kurb, jne.

5) Järgarvud, näit. kolmas ord. < kolm.

6) Mõned verbitüübid, näit. hargutelema frekv. <
hargutama; külmuma refl. < külmama, jne.

Vajaduse korral täiendatakse tulenemisseletusi sõna
kirjakeelsete vastetega, näit. arinal adv. < arin. tor-
mates, lõrinal (eriti koera k.) Kul, Vig, Kse.

Märkus: Kui tuletisel on kujunenud põhisõnast erinev
täendus, kasutatakse harilikku seletusviisi, näit.
tossuke ... saamatu; võruke end. Võrumaa elanik;
kükitaja ... väikekoovitaja (Numenius phaeopus) jne.

8. Tähenduste avamisel võidakse rakendada ka a n -
t o n ü ü m e, (märgend anton.), esmajoones ees- ja taga-
sõnade, abstraktsete nimisõnade jne. puhul. Vastandsõna
seisab tavaliselt seletuse järel, näit. elu ... 1. bio-
loogiline eksistents, elusolu, anton. surm.

Kui antonüümne suhe kehtib kõigi tähenduste kohta,
antakse vastandsõna enne tähenduste loetelu.

Antonüümilist seletust rakendatakse üksikjuhtumel
ja abistavalt, kõrvu teiste seletustüüpidega.

9. Sageli juhtub, et kartoteegi teated sõna tähendu-

se kohta on puudulikud või äratavad kahtlust. Kui tähendust ei õnnestu kontrollida ega teiste teadete najal täpsustada, viitab sõnaraamatus vaste kaheldavusele küsimärk, näit. aru|paju pajuliik, ? kõrvpaju (Salix aurita) Amb.

10. Seletused jäetakse ära liitsõnadel, mille tähendus otseselt tuleneb liitunud komponentide tähendustest, näit. anger|jal|kala, arsti|amet, hundi|jaht jne.

11. Seletusi täiendavad v i i t e d sõna teistele ekvivalentidele, mille kohta lähemalt lk. 37 jj.

12. Tähendusvasteid ja seletusi täpsustavad ka m ä r g e n d i d sõna stilistilise iseloomu, kasutusfääri jne. kohta (näit. fig., nlj., lstk., tav. võrdlustes ja piltl. väljendites, täh. ebamäärane). Tuleb rangelt jälgida, et stilistiline märgend iseloomustaks sõna tõesti murdekeele (ja mitte kirjakeele) seisukohalt. Stilistiline iseloomustus lisatakse üksnes selgetel juhtudel, näit. elik van. ehk; epistel piibl.; kulbi|kuningas nlj. perenaine - PJg; künka|sus|euf. madu, uss; pasapõletaja pej. hädaldaja, rabistaja - Hlj; sita|nina sõimus. Ris, Pil.

13. J o o n i s e d ja s k e e m i d võetakse appi peamiselt etnograafiliste esemete ja nende osade nimetuste selgitamisel. Jooniselt selgub eseme (resp. detaili) kuju, asend, otstarve jne., mistõttu sõnaline seletus võib antud juhul piirduda kõige üldisema formuleeringuga.

Kui esemel on eri liike ja tüüpe (näit. aed, ader,

äke jne.), esitatakse nende joonised samas artiklis. Eset tähistava märksõna all tuuakse viidetena (foneetiliselt variante, levikut jne. esitamata) ka vastava eseme osade nimetused, mis rühmitatakse tähenduse järgi ning esitatakse joonisel osutatud numeratsiooni järjekorras (vrd. näidisartikkel ahing, aken).

Alfabeetilise loendina antakse eseme osade nimetused järgmistel juhtudel:

1) Kui joonise esitamine ei ole võimalik või otstarbekas (vrd. ahel).

2) Kui on tegemist väga liigendatud esemega (näit. kangaspuud) või esemega, millel on mitmeid eri tüüpe (näit. ader, ahi).

3) Kui olemasolevate andmete põhjal ei ole võimalik murretes leiduvaid nimetusi tähenduslikult eristada (vrd. ait).

Võimaluse korral märgitakse osa nimetuse taha sulgudes joonisel leiduv number. Osad, mida ei saa joonisel näidata, jäävad numbrita (vrd. näidisartikkel ahi).

Osade nimetuste põhikäsitlus tuuakse vastavate märksõnade alla, kust ühtlasi vajaduse korral juhatatakse (märgend vt.) terviku märksõna juurde (vrd. ka lk. 40).

Komplitseeritumate, suhteliselt iseseisvate osade terminoloogia võidakse eraldada omaette artiklisse. Näit. ratta osad (rumm, kodar, pöid jne.) leiduvad ratas märksõna all, mitte vanker artiklis.

V. SÕNADE ILLUSTREERIMINE

1. Sõna tähenduse seletusele järgnevad lausenäited, mis dokumenteerivad ja täiendavad seletusi. Näidestikus püütakse esile tuua, millistes grammatilistes ning leksikaalsetes seostes sõna esineb. Ühtlasi illustreerib näitematerjal sõna stilistilist kvaliteeti ning kitsamaid tarvitamisjuhte. Sõna foneetilised variandid ning grammatilised põhivormid peavad selguma artikli vastavas osas ning nende illustreerimist ei peeta näitelause ülesandeks.

2. Sõna tähenduse seletuse ning näitematerjali vahel valitseb kindel sõltuvus. Mida üksikasjalikumalt avatakse tähendus(ed), seda väiksemaks jääb näidete täpsustav ja konkretiseeriv ülesanne. Nõnda kasutatakse tähenduste esiletoomisel ka entsüklopeedilist seletamist, mis võimaldab näidete arvu piirata. Näit. märgitakse etnograafiliste mõistete avamise vajaduse korral eseme materjali, valmistamisviisi ja otstarvet, taimenimetuste puhul vastava taime kasutamist ravimina jne. Täpsemaid seletusi, märkusi ja loendeid tuleb mõnikord anda ka muude tähenduste formuleerimisel, näit. antvärk ... 1. ühiskond-

likult positsioonilt mõisniku ja talupoja vahepealne inimene, nagu valitseja, kubjas, aidamees, toapoiss, mõisakokk, vallakirjutaja, köster, koolmeister jt.

3. Sõnaraamatu maht tingib, et ühe tähenduse illustreerimiseks ei esitata tavaliselt üle 3-5, tähendusvarjundi puhul aga mitte üle 2-3 lause. Näidestikku võib vajaduse korral tihendada ühenditega, mille arvu rangelt ei piirata.

Nimetatust rohkem näitelauseid võidakse anda väga avarate ja raskesti liigendatavate tähenduste, sõna rohete kasutamisuhtumite ning süntaktiliste funktsioonide olemasolu korral, samuti semantiliselt või etümoloogiliselt huvitavate ja haruldaste murdesõnade illustreerimiseks.

4. I l l u s t r a t i i v s e m a t e r j a l i moodustavad:

1) Üksikud laused ning (erandjuhtudel) paarilause- lised tekstilõigud. Mitmest lausest koosnevaid näiteid lubatakse olustikuliste, etnograafiliste jt. sisuliselt väärtuslike teadete esitamiseks, samuti näit. taime- ja loomanimetuste puhul, mida ei õnnestu identifitseerida, kuid mille murdekeelne seletus sisaldab täpsustavaid andmeid, ning teistel analoogilistel juhtudel.

2) Ebapüsivad sõnaühendid, mis vastavad mõneti väljenditele kirjakeele seletavas sõnaraamatus, näit. agras tööle; agu koidab; ahju kütma; haava ase; rinnad ahista-

vad; sooned arkvel; viskab selili jne. On loomulik, et sõna kõiki seoseid ei ole võimalik näidetega varustada. Illustratsioonid antakse eeskätt sõna iseloomulikumate ja levinumate ühendite ja nende tüüpide kohta, üldreeglina ühestainsast murrakust, teisi fikseeritud esinemiskohti näitamata. Mõnikord piisab tähenduse dokumenteerimiseks ning täpsustamiseks paarist-kolmest ühendist ning näidistava(te) lause(te) järele ei olegi vajadust. Näit. ahar¹ ahar g. -a ablas ←, ahne ←. ahar sööma; ahara sööma-ga Jäm.

Ebapüsivad sõnaühendid iseseisvat esituslõiku ei moodusta. Näitelauseid ning ebapüsivad sõnaühendid esitatakse koos murrakute harilikus järjekorras. Vajaduse korral on levinumaid ühendeid ja süntaktilisi seoseid võimalik alamärksõnadena esile tõsta (vt. lk. 27 jj.).

3) Püsiühendid (liht- ja fraseoloogilised ühendid), mis esitatakse EMS-is sõnaartikli vastavates lõikudes (vt. lähemalt lk. 29 jj.). Kui ühend tuuakse kirjakeelepärasel kujul alamärksõnana, illustreeritakse seda üldistel alustel. Näit. aru ... ◇ a r u s t ä r a meeletu, rumal, puuduliku mõistusega - eP, M, Ote. kas sa arust ära ollit ku sa sedä teit (kes mõne töö on rumalasti teinud) Hel.

5. Illustratiivse materjali valikul peetakse silmas kindlaid põhimõtteid:

1) Näitelause peab olema ühemõtteline ja sisult selge.

Tarbe korral lisatakse sulgudes täpsustavaid seletusi nii üksikule sõnale kui ka tervele lausele, näit. kükakesel ... mõni pani sis nõnna kükakesel ka [linapeod], nõnna püsti Noa; antvärk ... △ eest antvärk, tagant talumäts (öeld. peenutseja k.) Lai. Selgitust vajavad asesõnad avatakse, näit. egap ... nisuke vommel iki õli, egap temäl (= härjal) õllud õhje vai Kod. (Vt. ka lk. 45).

Murdesõnu näitelausestes ei tõlgita.

Märkus: Küll on mõnikord vajalik anda tõlge mõnele muutevormile või häälikulisele kujule, näit. aida|esine ... aida esine, et vihma ei saa (saja) aida uste piäle Var; all ... pää (päike) on pilve all JMd.

2) Näitelause sisaldab võimalust mööda olustikulist, etnograafilist või folkloristlikku lisainformatsiooni: valgustab teatava mõistega seotud tõekspidamisi ja uskumusi, annab teateid eseme valmistamise, otstarbe ja tarvitamise kohta, toob huvitavaid seiku endisaegsest olustikust jne., näit. aken ... vanalaiga oli paakõsõ, olõ õs aknit Se; arbuma ... aida võtmega on arbutud ikka Hlj; arnikas ... arnigu tii om tõstmise rohi ku rinde aluse är olet tõsten Krk; kakk ... ku kakk ikk sõs saa kүүлjat, ku kakk naard, sõs saa pulma Kan.

Lausete sisulist külge peetakse eriti silmas. Tühje, konstateerivaid lauseid, mis ka grammatiliste seoste illustreerimiseks midagi ei paku, näitelauseteks ei võeta.

3) Näitelause või ühend peab esitama illustreeritava sõna võimalikult tüüpilises leksikaalses ümbruses.

4) Esitatav lause annab sõna (teiste näitelauseetega võrreldes) erinevas süntaktilises seoses või illustreerib erinevat tarvitamisjuhtu. Näit. sõna ammukil illustreerimiseks tuuakse laused, milles vastav sõna esineb atribuudina (ammukil suu) ning adverbiaalina (suu on ammukil).

5) Näitelauseid valitakse võimalikult erinevatelt murde- resp. murrakualadelt. Sõna üldise leviku korral püütakse tuua näiteid niihästi kirde-eesi rannikumurde, kui ka põhja- ja lõuna-eesi murrakuist.

6) Hea näitelause kujutab endast võimalikult üht lühikest lõpetatud lauset või minimaalset tekstilõiku, mis on vajalik seletatava sõna iseloomustamiseks. Laused, mis sisaldavad antud sõna illustreerimiseks ebaolulist, lühendatakse, pidades silmas, et lause mõte selle all ei kannataks. Lühendamisi ja väljajätteid tavaliselt ei märgita. Vajaduse korral viitavad neile mõttepunktid (..).

7) Lausenäide annab võimaluse korral sõna suhte teiste lähedaste mõistetega, näit. : aam ... vanast olid suured viina aamid, meitel oo ikka ölle kihad Khk; suured oo aamid, pissed oo vaadid Tõs; aami läheb kolm neli voati Tor; anum ... kõik puu riistad one anumad VNg, jne.

8) Lausenäide sisaldab võimalust mööda andmeid sõna tarvitamise kohta või formuleerib selle tähenduse, näit.

aksel ... elav, vallatu. kuerust tegema kange, siis üöl-
la: küll sie oli aksel poiga VNg; antvärk ... sedised,
saks pole, talumees pole ka, see on see antvärk Jäm; kua-
liõpetaja on antvärk ja kirjutaja on antvärk, on talurah-
vast ülemad VJg; arge ... arge o ika järjest arge, arg-
lik - ta mõnekorra kardab Khk.

Eriti hinnatavad on sellised laused, mis sisaldavad sõna motiveeriva seletuse, näit. aamirohi hundinui ← .
kui kappusta tõrred juoksevad, siis toppiti aami rohoga
urdeid Lüg.

9) Näitelause sisaldab tingimata illustreeritava sõna.

10) Näitelause jäävad ära sel juhul, kui sõna tarvitamise illustreerimiseks piisab ühenditest või kui sobivad laused puuduvad.

VI. SÕNADE JA TÄHENDUSTE LEVIK- KU MÄRKIMINE

1. Sõna karakteristikasse kuulub ka selle leviku näitamine.

Sõna üldlevik selgub foneetiliste variantide esitamisel. Ühetähenduslike sõnade puhul, samuti kui tähenduste levik kattub sõna üldlevikuga, tähendus(t)e esinemisala harilikult eraldi ei märgita (vt. artiklid agu, ahav, ahistama, ahivars, ainiti jt.). Polüsemantilise sõna korral, mille üksikute tähenduste ja tähendusvarjundite levik selgepiirilisel erineb sõna üldlevikust, antakse teada olevad levikuviited kirjakeelse vaste resp. seletuse järel. Võimaluse korral saavad levikuviite ka püsiühendid (vrd. ka lk. 36).

2. Niihästi murdekeelendite leviku märkimisel kui ka illustratsioonide esitamisel peetakse kinni murrakute ja murrete kindlaksmääratud järjekorrast, s.t. murdeandmed tuuakse murrakute (resp. murrete) kaupa põhjast lõunasse ja läänest itta. Vaatlust alustatakse kirde-eesti rannikumurdega, millele järgnevad põhja-eesti murded (saarte, lääne-, kesk- ja idamurre), lõuna-eesti murded (mulgi,

tartu, võru murre) ja lõpuks keelesaared (Lei, Lut, Kra), (vt. joonis nr.1).

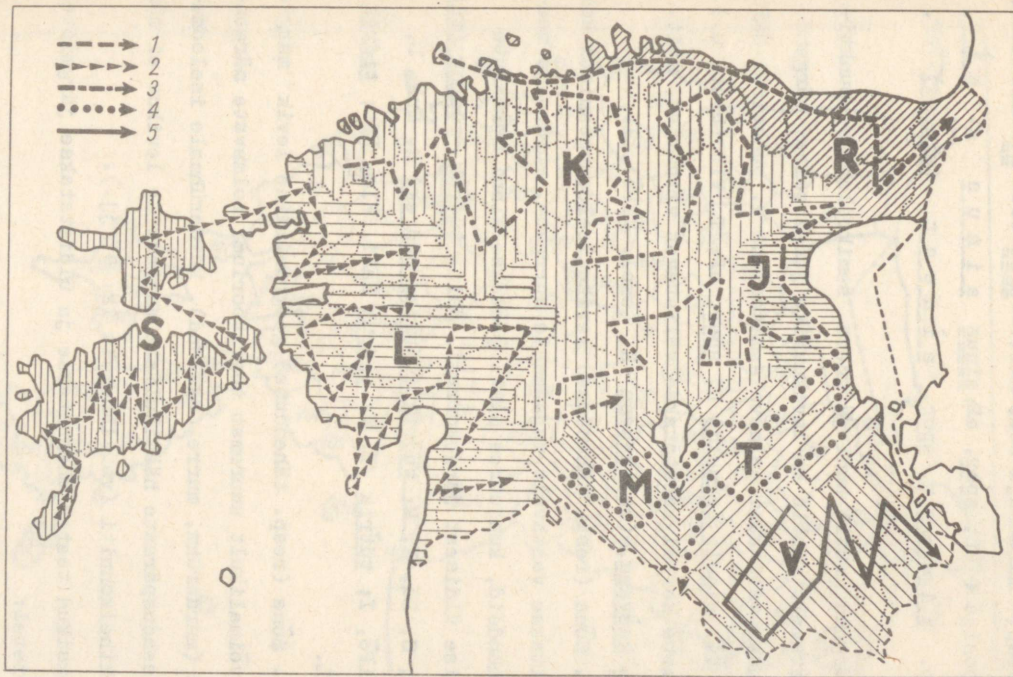
3. 1. Sõna levikuviidetena kasutatakse tavakohaseid murraku- ja murdelühendeid. Põhja- ja lõuna-eesi murderühma märgivad lühendid eP, eL, murdealasid - R, S, L, K, I, M, T, V, murrakuid traditsioonilised kihelkonnalühendid (vt. joonis nr. 2).

3. 2. Mõningatel juhtudel, kui sõna levik seda tingib, on otstarbekas viidata maakondadele (Ha, Jä, Lä, Pä, Ta, Va, Vi, Vl, Võ), kuigi eelistatakse viitamist murde- resp. murrakualadele. Levikuala aitavad täpsustada ilma-kaarte lühendid (Ed, Id, Ka, Ki, Lo, Lõ, Lä, Põ), mis lisatakse murde- (resp. murraku-) lühendile. Näit. agras agrass e. akra San, VLä; näkk ... punane sipelgas - HaLo [= Harjumaa loodeosa].

3. 3. Kui kihelkonda või maakonda läbib murdepiir, on mingi keelendi murdelist kuuluvust vajaduse korral võimalik osutada murraku- v. maakonnalühendile lisatud murdelühendiga, näit. ViK = Virumaa keskmurde ala; RakR = Rakvere murraku rannikumurdeline osa; IisI = Iisaku murraku idamurdeline osa, jne.

3. 4. Kui on vajadus tähistada ulatuslikumat levikuala, kasutatakse maa-alalühendeid EPõ = Eesti põhjaosa, ELõ = Eesti lõunaosa, E mann. = Eesti manner. Näit. lae nama laenama LäPõ, KPõ; lainama R, S, I, ELõ.

4. Sõna üldist levikut osutab märgend üld. Hajali

Joonis nr.1. Murdeandmete esitamise järjekord EMS-is: 1 - kirde-eesti rannikumurre; 2 - saartemurre, läänemurre; 3 - keskmurre, idamurre; 4 - mulgi murre, tartu murre; 5 - võru murre

teateid siit-sealt viidatakse lisamärgendiga spor. koha-
viite resp. murdekuju ees, näit. arst ... 2. maa-arst,
tark, posija ← eL, spor. eP; ainus ainus g. ain-
sa p. ainust, spor. ainsat (ainsad) eP,
M, T.

Märgend kehtib kuni järgneva semikooloni v. punkti-
ni. Vastavalt kehtib ka levikuviite järel seisev märgend
tagasihaaravalt kuni eelneva semikooloni v. punktini. Näit.
ainult ... ainult (ainuld) R, spor. eP; T, VI^d (hrv., u.).

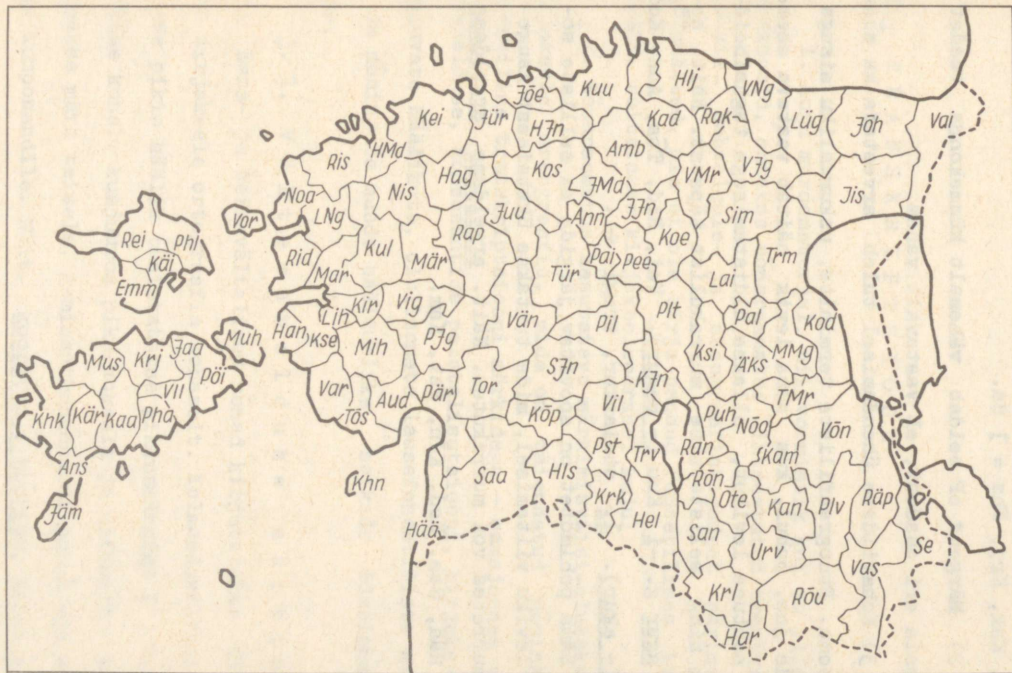
Tarbe korral kasutatakse välistavat viitamist, näit.
kasvama kasvama, (ma) kasvan K (excl. VI^{Põ}), I.

5. Sõna (resp. tähenduse) leviku iseloomustamisel kom-
bineeritakse vastavalt vajadusele murraku-, murde- ja maa-
-alalühendeid, kusjuures alati peetakse kinni murrakute
esitamise üldisest järjekorrast. Näit. tüdruk tüdruk (tüt-
ruk) R, S, Lä, K, M; tüdrük (tütük, tüdrük) R, Muh, L,
Kh, VI^{Põ}, I; tütük T, V; tüdrük HaKi, Hls, Pst; tüdrük
spor. L.

6. Sõna (resp. tähenduse) geograafiline levik märgi-
takse võimalikult suuremat territooriumi hõlmavate märgen-
ditega (murderühm, murre, maakond). Murderühmale iseloomu-
like, seaduspäraste häälikuliste variantide levikut ei mär-
gita kihelkonniti (vt. lähemalt lk. 47 jj.).

Üksikud teated ühendatakse ja üldistatakse järgmistel
põhimõtetel:

- 1) 3 - 4 või enam teadet murdeala eri murrakutest

Joonis nr. 2. Eesti murrakualad (end. kihelkonnad)

tõendavad, et sõna on antud murdele iseloomulik, näit. aju|püüd triivpüük tuule tõukel lahtiste võrkudega - [Jäm, Khk, Krj, Pha =] Sa.

2) Märgend eP eeldab vähemalt kümnekonda teadet murdeala eri osadest, eL vastavalt vähem.

3) Kohaviidete ühendamisel tuleb arvestada ka sõna iseloomu. Etnograafiliste terminite, uskumusliku sisuga sõnade jne. puhul, kus sõna levik näitab vastava eseme või nähtuse levikut, ollakse üldistamisega tagasihoidlikum ning eelistatakse murrakulist täpsust. Näit. hagur agur g. -i Kuu (~ hagur), Vai, Rid, Tõs, Aud, Kod, Ran (~ akur). 1. otslankur, tragi ← .

Sama põhimõtet on soovitatav järgida ka selliste sõnade leviku viitamisel, mida tuntakse üksteisest kaugetes murretes või murrakutes. Näit. argeldama argeldama Jäm, Hää, Saa, Kod, KJn, Pst, Kam.

VII. T R A N S K R I P T S I O O N

1. Kogu murdematerjal, nii vormistik kui ka illustratsioonid, antakse sõnaraamatus lihtsustatud transkriptsioonis. Rahvaluule- ja etnograafiakogudest pärinevad keelenäited, mis ei ole kirja pandud foneetilises kirjavaiisis, esitatakse kirjakeelepärasel kujul.

2. Sõnaraamatus kasutatava märkimisviisi aluseks on kirjakeele ortograafia, mida on täiendatud mõningate foneetilise transkriptsiooni märkidega – esmajoones välvahelduse, konsonantide palatalisatsiooni, kirjakeeles puuduvate häälikute, olulisemate lausefoneetiliste seoste ja mõningate muude häälduslike seikade edasiandmiseks.

3. 1. Välvahelduse märkimine. Esma- ja teisevältelised sõnad kirjutatakse üldiselt kirjakeele ortograafia kohaselt. Kolmandavälteliste sõnade pikim häälik tähistatakse pikkusmärgiga (`) vasta-va tähe kohal, kusjuures pika vokaali ja diftongi puhul pannakse märk teisele, geminaatkonsonandi puhul aga esimesele komponendile. Näit. kooritud : koõrima, leiva : lei-
ba; saabas : saapad, laugas : laukad; linna : linna (vrd.

liina : liina eL); ahju : ahju; märgiti : märkima, vint-
sutama : vintske ~ vinske, arkselt ~ ärkselt, rautsed ~
raudsed; paistab : paistma, tähtsad jne.

3. 2. Kolmandas vältes olev g pika vokaali, difton-
gi või helilise konsonandi järel kirjutatakse kahekord-
selt, kusjuures pikkusmärk on esimesel g-il, näit. poi-
sid : poisse, marsib (~ marssib) : marssima, kamssun (~
kampsun) jne.

3. 3. Kolmanda välte märki ei kasutata järgmistel
juhtudel:

1) Ühesilbilistes sõnades, näit. maa (~ moa), ait,
vokk, kirst jne., samuti ma : mu (~ mo) : mul (~ mool ~
muul), ta (~ tä) : tal, me, te, nad, et, on ~ om, kon
'kus', man 'juures', tan 'siin', ka (~ koa ~ kua), kah,
küll, all, siis (~ sis ~ sös), är, eL es (~ as ~ is ~
õs), M kik (~ kök) jne.

2) Klusiilid k, p, t lühikeste vokaalide vahel kir-
jutatakse nagu kirjakeeles, s. o. teises vältes ühe, kol-
mandas vältes kahe tähega, näit. rikas : rikkad, lappama
: lapata, videvik : videvikku jne.

4. 1. Kolmanda välte märki kasutatakse tinglikult ka
kirde-eesi rannikumurdes ja sporaadiliselt tartu murdes
esineva 2. ja 3. välte vahelise hääliku pikkuse tähista-
miseks. Näit. R kaurad, menna, ahtma, rääkima : räägib,
suured metsad; T jaanipäiv, suure oõlega, lavva [pää]l
jne.

4. 2. Lühikesele vokaalile järgnev klusiil kirjutatakse kirde-eesi rannikumurdes, kus vältevaheldus puudub, alati kahekordselt, näit. akkama : akketi, seppale, rattas : rattad, agerikkud jne.

4. 3. Samas murdes vokaalide vahel, helilise konsonandi kõrval ja sõna lõpul esinev üksik k a p e t asendatakse g, b, d-ga, näit. opone = obone, ninta = ninda, üelti ~ üeldi, vorgut olivat = vorgud olivad jne.

5. 1. Nõrgenema kalduv teenuisklusiil liitsõna teise komponendi algul säilitatakse üldiselt k a p e t-na, näit. Plv ahokands 'ahervare'; Mar aenapäni 'ihuüks'; Hls palapoolik, Rõu kõrdapiten; Krk rapaterä 'rabatud vili' jne.

5. 2. Kulunud sõnad kirjutatakse võimalikult häälduspärasel kujul, näit. puulba (aga: puulpäiv), ärjabä 'ristikhein'; M pühabelt 'pühapäeviti', Sa sarabud, nõumbud 'sarikad'; pooldid 'pooleldi, peaaegu' jne.

5. 3. Samas asendis tekkinud geminaatklusiil antakse edasi poolpikkuse märgiga vastaval klusiilil, näit. TaPõ alekõrs; sarapu(u), siaapõole, ninapidi; JJn luupäks 'kederluu', Ris õumpu; VMr teretere; suurtükk jne. (Vrd. koo-pad, kaarti!)

Sel viisil on võimalik lahus hoida häälduselt erinevaid sõnu, nagu allkiri ~ alkiri; laupäev ~ lauba ~ laua, õunapuu (~ õunabu ~ õunbu) ~ õunapu(u); Urv jüripääst ja kapäivä; Sim allabole ~ allapole; maände (moandi) ~ maan-

tee jne.

Märkus: Liitsõna liitekohal tekkinud geminaat-gg kirjutatakse kahe tähega, näit. puusepp ~ puusepp; libessool, Kuressaare ~ Kuressaare jne.

6. 1. Konsonantide palatalisatsioon i tähistatakse märgiga 'vastava tähe kohal või kõrval, näit. toⁱla, muⁱs; eL vaⁱga 'vai', kõnⁱõl, kiⁱrot, kõvⁱvõr, re-panⁱ jne.

Konsonantühendi ja geminaadi puhul asetatakse peenendusmärk ühendi esimesele komponendile, näit. külⁱge : kül-les, õnⁱ, sündiⁱma : sünⁱnib, särⁱk, eL tsirⁱp, kakkⁱ'kakkus', naarⁱd 'naeris', tüⁱtrik, päⁱhiltⁱ jne.

Märkus: Tavapärasesse märkimisviisi kantakse ka tartu ja läänemurdest märgitud epenteetilise palatalisatsiooni juhtumid, näit. T oⁱpuu = õpuu, laⁱkka = lakka; Khn o^ek = okk 'vokk', ko^empuu = kompuu 'kontpuu' jne.

6. 2. Üksikkonsonandi palatalisatsioon i ees jääb märkimata, näit. täⁱd, viⁱl, eL piⁱn, edimⁱlt, imⁱss; K suanⁱ: suanid : suⁱni, luosⁱ: luosima, viⁱdi; eL kraamⁱ: kraami, laulⁱ: lauliva; mokⁱni, inemiⁱside, äestⁱdi, tsilkⁱ-midⁱ 'tilgaviisi', varⁱgusi jne.; samuti pikale silbiaine-
sele järgneva või kaugemal sõnas esineva klusiili puhul, näit. eL tüüpⁱ: toobi : tüⁱpi, vaiki 'vait', laotiⁱva, län-
nüki, hiideti; eP alati, osuti, vaheliti, aeti, karjuti, ehitati jne.

Märkus: Pearõhulise silbi lühikesele vokaalile järg-

neva geminaatklusiili peenendust märgitakse igal juhul, sellest hoolimata, kas geminaat kirjutatakse ühe või kahe tähega. Näit. kott : koti : kotti, el võtt : võtiva, tükk : tüki : tükki, upin jne.

7. 1. Häälikute kvaliteedi märkimisel piirdatakse võimalikult kirjakeele ortograafia vahenditega. Vokaalide nihkeid kõrgenemise-madaldumise, labialisatsiooni, diftongeerumise jne. suunas, samuti reduktsiooni, helitust jt. nähtusi antakse edasi üksnes niivõrd, kui seda on võimalik teha põhivokaalide abil.

Näit. 1) Muh niha = niha, Mar omalud = omalud, Juu ühüksa = ühüksa, Lai õhõksa = õhõksa, Jäm laiv : laevad = laiv : laevad, Sim löögid = löögid; Khk ep mälett = ep mäleta, tuhkp ~ tuhka = tuhka ~ tuhke, Jäm painijl : painijeks = painiji : painijeks; Se tunisteDas = tunistõdas, aitümmä ravitsenmast = aitümmä ravitsõmmast jne.

2) Saarte ja läänemurdes, sporaadiliselt ka harju, põhja-tartu ja põhja-viljandi murrakuis märgitud ê, ô, ö (~ ê, ô, ö) asemel kirjutatakse ee, oo, öö, näit. Jäm tênima ~ tênima = teenima, Hag sôla ~ sôla = soola, Plt sême = seeme jne.

3) Saarte ja keskmurdest sporaadiliselt märgitud ē, ō, ö nõrk diftongeerumine jäetakse arvestamata ja asendatakse pika vokaaliga, näit. Khk mⁱēs = mees, p^üörtt = pöör-ti, Hag kēelas = keelas, Ann j^uosēB = jooseb jne.

4) Samuti ei märgita ka lühikese e, o, ö puhul murdeti esinevat nõrka diftongi, näit. Hi lⁱeḗ = lepp, t^uont

= tont, Sjn tⁱeGima = tegima, Se u^odi = oodi, s^ügi = söögi jne.

7. 2. Lõuna-estli murdeis ja nende naaberaladel esinevat ülipikkade keskkõrgete vokaalide kõrgenemist (\hat{i} , \hat{u} , $\hat{ü}$) antakse edasi ii-, uu-, üü-ga, näit. priis (: pree-si), siit (: söödi), tuul (: tooli) jne.

7. 3. Võru ja tartu murdes sõnuti esinev $i \sim e$ asendatakse \hat{o} -ga, järgsilpide $e \sim \hat{o}$ -ga, näit. kinlema = kõnõ-lõma, rim = rõom, sjs = sõs jne.

Märkus: Diftongide teise komponendina esinev e , e asendatakse e -ga, näit. Se neegä = nõega, veet = võet; Khn laevà = laeva jne.

8. Saarte ja kirde-estli rannikumurdes esinevat ng-ühendi nõrgaastmelist vastet antakse edasi ühendiga -nŋ-, näit. kamŋas (: kangad), (king :) kinŋad jne.

9. Saarte (ja lääne-)murdes esinevat \ddot{a} ja e vahepealset häälikut (ε , \mathcal{O}) märgitakse pearõhulises silbis ε -ga, diftongi järelkomponendina ja järgsilpides asendatakse kõikjal e -ga. Näit. Jäm t^eDa = t^eeda; n^eind, l^eind, k^eind = n^eind, l^eind, k^eind, Khk p^e ~ p^e = p^ee ~ p^ee, [pa-ni] t^eh^ele = tähele, Muh k^ee = käe jne.

10. Võru murdes sõna lõpul esinevat katkehäälikut tähistatakse märgiga $?$, näit. voonakõsõ?, nätä?, tennü?, mine är? jne.

11. Võru murde lausefoneetilist assimilatsiooni, mille puhul järgneva sõna alguskonsonant kandub eelneva sõna

lõppu, moodustades kahe sõna piiril geminaadi, märgib as-
jaomaseid sõnu ühendav klamber, näit. anna_tälle; lat-
sõ_lätsi_kuuli; mine_kaku ar? jne.

12. 1. Tavalisi lausefoneetilisi seoseid ja sandhi-
nähtusi enamasti ei märgita. Näit. Amb ia Gül = ia küll;
Muh seni Gut = sõnni kut, Nõo mull_ess_ole = mul es ole;
Se tuut_saij_üts provva nägemä = tuud sai üts provva nä-
gemä jne.

Märkus: Liitsõnad, mis murdekogudes on sageli ühen-
datud kaarega või sidekriipsuga, kirjutatakse kokku,
näit. Khk poë_miheks = poemiheks, Jäm näri_pä = nää-
ribä, Jür kurjad_väemud = kurjadvaemud, Se tsiä-tük'
tsiatük' jne.

12. 2. Naabersõnaga koos hääldatud lühenenud sõnad
ja allegrovormid võetakse selguse mõttes võimalikult lahu-
ku, kusjuures ühenduskaarega osutatakse nimetatud keelen-
di kokkukuuluvusele eelneva või järgneva sõnaga. Näit.
Koe lasime_nõnna_t päkad punased all; Kad ma_lin`seal; Nõo
ärä_sant mitte ütles; ma_tli 'ma ütlesin'; Se elokanõks
mano_jäi jne.

12. 3. Ühenduskaar seob ka eitussõna kulu vormi selle-
le eelneva sõnaga, millega ta kokku hääldatakse. Näit.
a) ma_i_oles; ka_i_massa; b) V tohi_i, olõõ_i; Nõo
tää_s_pelgä; S tä_s_jööva; c) S mina_p_t&t; sa_p_osa; d)
S_seda_säädust_es_ole_nd jne.

13. Sidekriipsu (-) kasutatakse murdenäidetes järg-
mistel juhtudel:

1) Samaväärsete paarissõnade ja sõnakorduste puhul. Näit. lihad-leepad, neli-viis, maast-madalast, edasi-tagasi, ai-ai, äh-äh, aidu-raidu, kiisu-kiisu; Krk kuts tilli-tilli, lamba tullive mää-mää.

2) Liitsõnades, mille kokkukirjutamisel mitu samasugust häälikut kõrvuti satuksid, näit. maa-alused.

14. Sõnarõhku märgitakse vajaduse korral (s.t. juhul, kui see ei lange esimesele silbile) punktiga rõhulise silbi vokaali järel, näit. maai·lm, ükskõi·k, aha·h, aitü·ma jne.

Kui sõna esineb murretes kahesuguse rõhuga, märgitakse rõhumärk mõlema silbi vokaali järele, näit. a·ge·nt, ti·natuu·r jne.

15. Silbivahemärk (·) kahe vokaali vahelt kadunud konsonandi asemel osutab nende vokaalide kuulumist eri silpidesse, näit. Kuu jaga·us 'juukselahk', kada·aik 'kadarik', pl. gen. paulu·e 'paelte', Har kulõ·unu 'koltunud', Se rasõ·õp 'raskem' jne.

VIII. M Ä R G I D, M Ä R G E N D I D, L Ü H E N D I D

- p i k k u s m ä r k, tähistab 1) kolmandavärtelist häälikut või häälikuühendit; 2) kirde-eesti rannikumurde ja tartu murde 2. ja 3 välte vahelist häälikut; 3) liitsõna vahepiiril tekkinud geminaatklusiili
- p a l a t a l i s a t s i o o n i m ä r k, osutab konsonandi peenendusele
- p u n k t vokaali kõrval, märgib sõna pearõhku
- ◊ s i l b i v a h e m ä r k, seisab vokaalide vahel ja märgib nende kuulumist eri silpidesse
- ◊ ü h e n d u s k a a r, seob murdenäidetes allegrovorme naabersõnadega, millega nad koos hääldatakse
- ◊ ü h e n d u s k l a m b e r, tähistab võru murdele omast lausefoneetilist assimilatsiooni
- s i d e k r i i p s, 1) asendab sõnaosa (tüve, muute-lõppe jne.), mida vormistiku esitamisel ei korrata; 2) seisab samaväärsete paarissõnade ja sõnakorduste vahel; 3) eraldab liitsõna komponente, mille kokkukirjutamisel mitu samasugust häälikut kõrvuti satuksid
- ← s u u n a m i s m ä r k, juhib teise märksõna või süno-
→ nüümipesakonna dominandi juurde

- || p a r a l l e e l i d, eraldavad illustratsioonides sõna tarvitamisjuhtumit
- < t u l e n e m i s m ä r k, näitab, et märgile eelnev sõna tuleneb märgile järgnevast sõnast (v. sõnadest)
- ~ a s e n d u s m ä r k, seisab 1) sõna paralleelsete foneetiliste või muutevariantide vahel; 2) sõnade v. fraseemi osade vahel, mis võivad lauses v. fraseoloogilises ühendis üksteisega asenduda, ilma et tähendus muutuks
- | p ü s t k r i i p s, eraldab sõna v. püsiühendi muutuva osa
- △ k o l m n u r k, alustab artikli osa, kus esitatakse vormelid (vanasõnad, mõistatused, kõnekäänud)
- ◇ r o m b, alustab artikli osa, kus esitatakse fraseoloogilised ühendid (metafoorsed fraseemid, idioomid)
- 7 p o o l i k n u r k s u l g, 1) osutab illustratsioonides eelneva märgi (resp. alamärksõna) mõjupiirkonna lõppu; 2) eraldab vajaduse korral näidestiku osa lihtsatest püsiühenditest
- r õ h t j o o n, eraldab kohalühendit tähenduse seletusest
- = v õ r d s u s m ä r k, eelneb 1) sõna seletust asendavale sünonüümile; 2) mõistatuse lahendusele; 3) näitelauses asesõna vastele
- ? k ü s i m ä r k, osutab, et järgnev seletus v. tea-

de on kaheldav

* t ä r n i k e n e, näitab, et järgnev märksõna v. murdekuju on analoogia põhjal tuletatud artikli koostaja poolt

() ü m a r s u l g u d e s antakse 1) selgitavad ja täpsustavad märkused sõna tähenduse seletustes; loomade, taimede jne. ladinakeelsed nimetused; 2) murdesõnade seletused näitelauses; sõnaühendite, vormelite ja näitelausete selgitused; 3) paralleelvariandid (foneetilised v. muutevariandid, lauses üksteisega asenduvad sõnad, püsiühendite üksteisega asenduvad osad); 4) täht, sõna v. fraseemi osa, mis võib ära jääda; 5) üksiku sõna või vormi kohta käivad stilistilised või grammatilised märgendid.

[] n u r k s u l g u d e s s e asetatakse 1) sõnaraamatu koostaja poolt illustratsioonile lisatud täiendused; 2) sõnad, mis on vajalikud väljendi v. sõna tähenduse seletuse mõistmiseks, näit. a r s t i a l l a [minema] arsti juurde, arstile [minema]; arvuline [millegi v. kellegi] sarnane; 3) ümarsulgude asemel sõnades ja lausetes, mis on juba ümarsulgudes.

Geograafilised lühendid

1. Murded

eL = lõuna-eesti murded	M = mulgi murre
eP = põhja-eesti murded	R = kirde-eesti ranniku- murre
E = eesti keeleala	S = saarte murre
I = idamurre	T = tartu "
K = keskmurre	V = võru "
L = läänemurre	

2. Murrakud (end. kihelkonnad) ja endised maakonnad

Abr = Abruka	Hi = Hiiumaa
Amb = Ambla	HJn = Harju-Jaani
Ann = Anna	Hlj = Haljala
Ans = Anseküla	Hls = Halliste
Aud = Audru	HMd = Harju-Madise
Avi = Avinurme	Hää = Häädemeeste
Emm = Emmaste	Iis = Iisaku
Ha = Harjumaa	Jaa = Jaani
Hag = Hageri	JJn = Järva-Jaani
Han = Hanila	JMd = Järva-Madise
Har = Hargla	Juu = Juuru
Hel = Helme	Jõe = Jõelähtme

Jõh	=	Jõhvi	Kär	=	Kärla
Jä	=	Järvamaa	Lai	=	Laiuse
Jäm	=	Jämaja	Lei	=	Leivu
Jür	=	Jüri	Lih	=	Lihula
Kaa	=	Kaarma	LNg	=	Lääne-Nigula
Kad	=	Kadrina	Lut	=	Lutsi
Kam	=	Kambja	Lä	=	Läänemaa
Kan	=	Kanepi	Lüg	=	Lüganuse
Kei	=	Keila	Mar	=	Martna
Khk	=	Kihelkonna	Mih	=	Mihkli
Khn	=	Kihnu	MMg	=	Maarja-Magdaleena
Kir	=	Kirbla	Muh	=	Muhu
KJn	=	Kolga-Jaani	Mus	=	Mustjala
Kod	=	Kodavere	Mär	=	Märjamaa
Koe	=	Koeru	Nai	=	Naissaare
Kos	=	Kose	Nis	=	Nissi
Kra	=	Kraasna	Noa	=	Noarootsi
Krj	=	Karja	Nõo	=	Nõo
Krk	=	Karksi	Ote	=	Otepää
Krl	=	Karula	Pai	=	Paide
Kse	=	Karuse	Pal	=	Palamuse
Ksi	=	Kursi	Pee	=	Peetri
Kul	=	Kullamaa	Pha	=	Püha
Kuu	=	Kuusalu	Phl	=	Pühalepa
Kõp	=	Kõpu	Pil	=	Pilistvere
Käi	=	Käina	PJg	=	Pärnu-Jaagupi

Plt = Põltsamaa	TMr = Tartu-Maarja
Plv = Põlva	Tor = Tori
Pst = Paistu	Trm = Torma
Puh = Puhja	Trt = Tartu linn
Pä = Pärnumaa	Trv = Tarvastu
Pär = Pärnu	Tõs = Tõstamaa
Pöi = Pöide	Tür = Türi
Rak = Rakvere	Urv = Urvaste
Ran = Rannu	Va = Valgamaa
Rap = Rapla	Vai = Vaivara
Rei = Reigi	Var = Varbla
Rid = Ridala	Vas = Vastseliina
Ris = Risti	Vi = Virumaa
Ruh = Ruhnu	Vig = Vigala
Rõn = Rõngu	Vil = Viljandi
Rõu = Rõuge	VJg = Viru-Jaagupi
Räp = Räpina	Vl = Viljandimaa
Sa = Saaremaa	Vll = Valjala
Saa = Saarde	VMr = Väike-Maarja
San = Sangaste	VNg = Viru-Nigula
Se = Setumaa	Vor = Vormsi
Sim = Simuna	Võ = Võrumaa
SJn = Suure-Jaani	Võn = Võnnu
Ta = Tartumaa	Vän = Väandra
Tln = Tallinn	Äks = Äksi

3. Ilmakaarte nimetuste lühendid (liituvad otse murde- resp. murrakulühendile)

Ed = edel, edelaosa	Lo = loe, loodeosa
Id = ida, idaosa	Lõ = lõuna, lõunaosa
Ka = kagu, kaguosa	Lä = lääs, lääneosa
Ki = kirre, kirdeosa	Põ = põhi, põhjaosa

M u u d l ü h e n d i d

abstr. = abstraktne, abstraktnoomen	folkl. = folkloor, folkloristlik
adj. = adjektiiv	fras. = fraseoloogia, fraseoloogiline
adv. = adverb	frekv. = frekventatiiv
anton. = antonüüm	g. = genitiiv
arvat. = arvatavasti	halv. = halvustav
dem. = deminutiiv	hrl. = harilik(ult)
deskr. = deskriptiivne, deskriptiivsõna	hrv. = harv, haruldane
eelm. = eelmine	id. = idem
eit. = eitavalt, eituses	ill. = illatiiv
elat. = elatiiv	imperat. = imperatiiv
emf. = emfaatiline	imperf. = imperfekt
euf. = eufemistlik	impers. = impersonaal(ne), impersonaalselt
excl. = exclusive	in. = inessiiv
fig. = figuraalne, piltlik, kujundlik	

indekl.	= indeklinaabel	p.	= partitiiv
inf.	= infinitiiv	part.	= partitsiip
interj.	= interjektsioon	partik.=	partikkel
intrans.	= intransitiivne	pass.	= passiiv, passiiv- selt
järgm.	= järgmine	peam.	= peamiselt
k.	= kohta	pej.	= pejoratiiv(ne)
kasut.	= kasutatakse, kasutata	piibl.	= piibel, piiblist
kirjak.	= kirjakeelne, kirjakeelest	piltl.	= piltlik
koll.	= kollektiivne	pl.	= pluraal
komp.	= komparatiiv	pl. tant.	= plurale tantum
konj.	= konjunktsioon	postp.	= postpositsioon
kulus.	= kulusõna	pr.	= presens
kõnek.	= kõnekäänd	prep.	= prepositsioon
ls.	= liitsõna(d)	pron.	= pronoomen
lstk.	= lastekeelne	refl.	= refleksiiv
mann.	= manner	resp.	= respective
ngi	= mingi	rhvl.	= rahvalaul(ust)
mom.	= momentaan	sag.	= sageli
mõist.	= mõistatus	sg.	= singular
n.	= nominatiiv	spor.	= sporaadiline, spo- raadiliselt
nlj.	= naljatlev	subst.	= substantiiv
num.	= numeraal	sup.	= superlatiiv
onom.	= onomatopöa, onomatopoeetiline	sõimus.=	sõimusõna
ord.	= ordinaal	sün.	= sünonüüm
		tav.	= tavaline, tavali- selt

teat.	=	teatav	v.	=	või
tegijan.	=	tegijanimi	van.	=	vananenud
teon.	=	teonimi	vns.	=	vanasõna
trans.	=	transitiivne	vrdl.	=	võrdlus
täh.	=	tähendus	välj.	=	väljendab
u.	=	uus	öeld.	=	öeldakse
usk.	=	uskumuslik	üld.	=	üldine, üldkasutatav

abrikas abrikas g. -a mäda, vesine maakoht. abrikas on
sõuke mäda koht suu siis ja sõuke lohu einamaade pääl
kah Hää. Vrd. hapnik

abu¹ abu (abo) S, Han; sag. pl.

1. selja ülemine osa (kuni vöökohani), piht ← ; turi
← ; õlg ← ; labaluu ←. p^{ee} abute vahel; kasuk abute
peel. pole üll mitte; sai ümber abude (sai lüüa) Jäm;
laiade abudega; vahede abudega; odra ösumiste aegu vi-
seti sirp üle abu selja taa; abude vahe on kaila taga
Khk; muljus mo abusi, abu sooni Jaa; abu taha siia la-
balute alla võttis eile aige ja äi kaugi äe, kõik abu-
tagune valutab Pöi; abudest [on] külm Muh; sain mütu
korda abuse, et lasin piiru otsast tule eε kustuda Käi;
hunt viskan lamba abude pääle Phl; abode korik (mähe
lapse ülakeha ümber) Emm; abude (~ oute) rätik (id.)
Rei. || ? paadi esiosa. [paadil] kitsas perse, abu vee
sihes Muh. Vrd. abused

2. (naiste) vest ←, liistik (rahvariietel tihti seeliku
külge õmmeldud); pihik - Sa. kuue abu Ans; abu oli ilma
käisita nõndagut meeste vest Khk; pitkad kuued olid üle-
mine jägu olid abud, kuue külges; abudel koltsed ja mus-
tad kiudud, [ees olid] malid Krj. || naiste särgi õla-
paelad. [naiste särgil on] pisised abud, rihmad üle abu.
särgi abud saab kutsutud Jäm. Ls. kasuka|abu. Vrd. abu-
vammus, liivistik. Vt. särk

abu² n. pl. abud noor, täiskasvamata õun. paneme abuse
(lähme õunavargile) Khk

abu|jakk lühike naistejakk. lühiksed abu jäkid (~ jö-
kid) Pöi. Vrd. abu|käised, -vammus

abu|kasukas 1. kasukvest; pihtkasukas ← Sa, Muh.
Vrd. abuvest, kasuka|abu

2. fig. peks, nahatäis. see mees oleks ühe abukasuka
yäärt olad Pöi

abu|käised villane (käistega) naistejakk; vest ← . tei-
ne oli paljas abu, teine oli abukäised. ne tehti kirgu
taarist, tüssist; mustast riidest abukäised, punased
pailast aasad, nõopaugud ja puust pöörad ees Khk. Vrd.
abujakk

abu|nukk õlanukk - Jäm, Pha. yaheriided pandi jõki abu-
nukkidele, et nukid kenast üles tõstas; kas so kääb abu
nukkide sihes kinni on, [öeld.] selle pihta, kes tööd
kardab Jäm; abu nuka teind aigeks Pha

abu|pael pl. abu paelad = aburihm - Jäm

abu|paik särgi õlalapp (pühapäevasärkidel kirjatud mus-
ta ja valgega). õla peäle aeti abu paigad sisse; abu-
paik oli rihma all Jäm. Vt. särk

abu|pealne abubelne särgi õlapealne. abubeeltse lapp Jäm;

nii kenasti olid välja kirjutud nee [särgi] kraed ning
abupelssed ning Ans. Vt. särk

aburihm särgi õlapealse õmblust kattev pael - Jäm, Ans.
ots krse ning teine abu õmbluse sihes kiinni, nee olid
aburihmad, särgi riidest tehtud Jäm. Vrd. abupael. Vt.
särk

aburätik aburätik suurrätt ← Jäm

abused pl. tant. abused Phl (hrl. sisekohakäänetes) =
abu - S. pisisest peele küir abussis Ans; valu kargas
abussi, jõkk on abussist kitsas Khk; jooksi löi abusi
Emm; selja suõnõd abusist kolõ valusad Khn

abuvammus = abu, abujakk. abu vammus, see oli nõndat isa-
se vest. mustal või sinisel olid punased ning roheli-
sed pailad ümber, viltsest riidest oli tehtud Khk. ||
kootud kampsun ← Põi

abuvatt vest ←, pihtkuub. abuvatt kut vest ikka, ojab
keha ümber, talvel o kasukas abuvatiks Muh

abuvest abu vest = abukasukas - Khk

ada ada (~ ada?) interj. (välj. imestust, üllatust).
ega ometi, viimaks ehk. ada sa meeledü jo olt, ku sää-
nest juttu ajat; ada niku? külälisi tulõ mii poolõ Se

adaldama adaldama võtma, haarama (inimese v. looma k.).

adaldas ikke siit ja sialt; adaldas võtta Trm

adarus adarus g. -e Jäm, Mus, Rid. vana katkine võrk, võrguräbal. ostasime võrgu adarussi, kut püidama akime, omal äs ole änd Mus. Vrd. atikas

adelema adelema sagima, (edasi-tagasi) jooksmas ← . [kana] kõõrutab ja adeleb, juakseb ja rabeleb, käib muna valun ja õtsib pesä; mes asja te adeletä müüdä külä Kod

*

adevil adevel elevil ← , ärevil. tüü lusti enäm ei õle, kõik one adevel ja ärevel; ku kusilase pesä laiali ajad, kõik o adevel Kod

*

aglets aglets g. -tsi Pai; n. pl. -dsa? ~ -dse? ~ -dsi? Vas. lippkaer. agledse? umma? varra tetä? kaara?, püü- rüss um üte poole poolõ Vas. Vrd. aglets-, laka-, li- hi|kaer. Vt. kaer

aglets|kaer agletskaer Kei, pl. agledsi kaara? Vas = ag- lets. agletskaeral olid paksud lakad ja jäme kõrss, loomad ei söönd se Kei

agras¹ agralss (-ss) g. akra San, VLä = agar. igäle tüü- le agress San; olõ äste agress poiss Urv; agress tühve Krl; või? ku ta om väega agress koirakõni, ta lätt egä- le poolõ üten Har

agras² → hagraš

agrima → hadrima

agu¹ agu (ago) g. ao Saa, eL; ? hagu g. hao Phl (van.).
koit ← , eha ← , valgusekuma taeval enne päikese tõu-
su v. pärast loojumist; kõige esimene (resp. viimane)
hahetus ida- (resp. lääne-)taevas. üits agu kistup,
tõene tõusub Trv; agu om [hommikul] enne ämarikut Krk;
kui õdakune iha nakab kaduma, sis om agu TMr; agu annap
aole käe jüripäevä üüse, teretävä tōnetōist; jaan jak-
kap [agu] ja viškap jaheda kivi vette, jakup kaksap ao
anna ärä ja viškap jo tōšō jaheda kivi vette Kam; agu
nakkas paistma; agu om minekil; agu aost ei kao, nii lü-
hikse üü omma Ote; agu koidap San; ago joba ahetass,
tulgō är' üless Kan; jüripääst jakapäivä ei lõpō agu
aost Urv; ao puult om jo valgōt tunda' Har; ago om viil
väikene; ako nakass läütämä (hakkab koitma); jüri ao
läütäss, jaan ao kistutass Plv; ku ago (koit) hōrōtass,
sis om vihma uutä' Se; h o m m i k u n e a g u
koit; õ h t u n e a g u eha. ämmär viil, ei ole
ommugune agu tullu, õhe om joba ülevän Kam; õdagunō agu
o'il õisō seise, hummōn saa hää ilm Krl. Δ ac varät
lats (laps, kes halvasti magab). õdagu ago tohi ii
paista latsō pääle, uni kaoss ar'. [Arstimiseks tuleb
laps viia õntul akna juurde või õue, pöörata lapse ist-
mik ao poole ning hüüda:] ago, kadä pää! [Siis pöörata

pea ao poole ja hüüda:] ago kadä perseh, anna latsõlõ
uni, võt sa hinele virguss Se. Is. hommiku-, õhtu|agu.
Vrd. hahe, hahk, hämarik, õhe. Vt. ao-

agu² → aga

agul agul g. -i Lüg, Vai, Kos. eeslinn, äärelinn (hrv.).
linna agulid, linnast kõrval, agulis eläb Lüg

agulema → hagulema

agur → hagur

agu|suu → hagusuu

ah ah(h) üld. (sag. assimileerunud järgneva 2. isiku
asesõnaga: assa)

1. interj. a. (konstateeriv, järeldav). ah sedavisi Khk;
ah neh, siis sa oled obusega Muh; paruniproua ütles: ah
soo, või vaesed inimest akkavad oma lapsi koolitama Kos;
ah sa olet kaali lehti ka sekkä võtten Krk; ah nii o'lj
tuu asi Har. b. (imetlev, heameelt avaldav). ah kui ilus
Kuu; ah mis kena uus luud sool on Khk. c. (halvustav,
põlastav). ah, mis sa räägid niisukest juttu Lüg; ah (~
äh) las olla Khk; Ah tühja ka Lai; ah mis kardule nii
om, justku pirane Krk; ah serätse latatoora juttu vai as'
ja Ran. d. (pahandav, kurjustav, etteheitev). ah sa jooba-
kae (koera k.) Muh; assa korat, säääl ta om nüid Trv; Ah,
ah, vai ajad muudkui umma õigust, oot ma näüta, võta vit-

sa Ote; ah sinno no olõmah Se; ah sa pakan Lut. Δ ah om Noškvanh kallis, meil tä olõ õi midägi Se

2. (küsiiva partiklina). midä sa vahid ah, kasi kodo Lüg; na nooremad siis tegevad ikke ah, neoksed uhkemad va kadakasaksad Mar; [Kuhu viin läks?] ah viin, viin läks koa Raasiku vaksali Kos; [Mis tööd isa tegi?] ah minu isa või? Rak

Vrd. ak, äh

aha¹ → hahk

aha² aha pilveviirg, kiudpilv - Kse (hrv.). Is. kõue-, tuule|aha. Vrd. ahapilv, haga, hagu

*

aha|pilv ahapilv pilverank enne äikest, äikesepilv ←
Rid. Vrd. kõueaha

ahar¹ ahar g. -a ablas ←, ahne ←. ahar sööma; ahara söömaga Jäm

ahar² ahar g. -e = aharik. äste ahar ja lihave puu, lopsak; ahare oksege puu Krk

aharik aharik g. -u kahar ←, (mitme)haruline, lopsakas. ahariku ladvage [puu]; aharik, ku okse alt tule, kaha-rik, sis ku päält laiass lää; ku pilve äste ahariku om, sis külvets kaära Krk. Vrd. ahar

ahas a h a s s (aas) g. a h t a Lei, Lut; hrl. komp.

ah̄tam Sa; ah̄tamb (ah̄tamp, ah̄tap, ah̄tep) eL; a h e m b
Plv; ahas indekl. R, VJg, Avi. kitsas - Sa, eL. sukka
ahendasse põisest, siis ta tehasse sedasi ahtamaks
Khk; siit oli meri ahtam Pha; taari tõrike olli alt
vähä laiep, päält ah̄tep Hls; mõni [niitja] võtsõ laea
kuari, tõne ahtamba Kam; tii om ahass; aas opõn (kitsa,
peene kondiga hobune) Lei; laja' värä' sisse mindä' a
ah̄ta' ussõ är tulda' Lut; a h a s r i n n a d nõr-
gad kopsud, hingamishäire, -takistus; a. r i n n a -
g a (~ r i n d a d o g a) nõrkade kopsudega, astmaa-
tik, kopsuhaige - R, VJg, Avi → rind. Vrd. ahtake, ah-
tuke, ahtune

ahas|hingne = ahasrindne. ahasẽngine veda seda enge: ahas-
en̄isiel on vaiva juo iga taute VNg

ahas|niis → aasniis

ahas|rindne madala, sisselangenud rinnaga; nõrkade kop-
sudega; astmaatik, kopsuhaige - R. ega sie kõhi, sie
muidu ahasrindane Kuu; mõni kõhib ja rõriseb elo aig,
on niisike ahasrindane, ei ole senepera tiiskuses ega
kedagi Jõh. Vrd. ahashingne. Vt. ahistama, rind

ahastama ahastama eP; M, T (hrv., u.) meelt heitma, ahas-
tust tundma; ahastust väljendama, hädaldama. ahastab se-
da asja nüid takka Muh; ahast ja ikk küll, mes tuu enämb
avit Puh. || hrv. meeleheitele viima, ahastama panema.

sie ahastab minu, paneb minu ahastama Hlj. Vrd. ahas-
tuma

ahastuma ahastuma = ahastama. küll näen ahastusi Kuu

ahastus ahastuls (ahastols) z. -se R (g. -kse Kuu), eP
(ahassus Kod), spor. eL

1. meeleheide; lootusetuse, väljapääsmatuse seisund -
üld. nuttu ning ahastust oli peilu; tunneb ahastust Khk;
ahastus tuli piale Iis; uulmade sii ei tunne tõse ahas-
tust ega vaeva Trv; kel es lähä timä [kooliõppus], mu
ol' ütten ahastusõn alati? Rõu. ◇ ahastus, mis ma tegin!
Kos. Ls. hinge-, kassi|ahastus

2. hingeldustõbi, õhupuudus - R. on kange ahastus, ahis-
tab rindudes, ei saa enädä, mattab enge kinni Lüg. Ls.
rinnaahastus. Vrd. ahistus

ahatama¹ ahatama (tuules) päevituma, pruuniks ja karedaks
muutuma. mo nego üsna ää ahatand Mar

ahatama² → hahatama

ahatlema → ahvatlema

ahatlik → ahvatlik

ahatlus → ahvatlus

ahav ahav g. -a Kuu, Hlj; aha g. aha Muh, Lä. a. subst.

kevadine kõle kuiv-vinge tuul. kevadise ahavaga Kuu; kange aha juba väljas; sol niikangeste aha peäle ei-
tend, nego üsna must juba Mar. b. adj. kevadine ahav
tuul Hlj; aha tuul akkab käte peäle, lõhub palged ää
kõik Muh; küll oo ahad tuuled Kse. Vrd. ahe; paastu-
tuul

ahe¹ ahe g. ahe = ahav. ahe tuul Mus

ahe² a h e g. a h t e R, eP (excl. S), g. aste Kod;
ate (atõ) g. atte M, Ran, San, atõ? g. attõ Se; a h e
g. a h t m e S (g. ahkme Kär), ? Rap, KuuK; KodLõ;
a h e g. a h e Lüg, Jaa, Muh, Emm, Ris, Juu
1. partel kuivamas olev (v. kuivatatud) vili - R, eP,
M, spor. T, Se. kui jõuata enne koitu kõik ahed maha
Lüg; kus ia rehe tuba oli, sial sai ahte ühe kütiga
kuiyaks Kei; kesva rihi õlli üleven, [pisuhänd] võts
ku kahin atete sehen Hel. || osa ülesahetud viljast,
kahele-kolmele parrele kuivama pandud viljakogus, laug
← S. kaks part pandi ahtme ala, sedasi pandi tuba ahe
aavalt täis Kaa; ahe aaval lastasse rehi maha Muh; [reh-
te ~ vilja] a h t e (s s e) p a n e m a ahtma ←,
vilja partele kuivama panema - R, eP. panema reie ahte
Lüg; kui oli ahkme pandud, siis kööti ahi Kär; üks re-
hi õli peksetud, tõene aste pandud Kod; a h t e s [ole-
ma] üles ahetud, partel kuivamas - R, eP. rei on ah-
tes R, VMr; kaks laugu on ahtes juba Lüg; rukkid on

ahtes Plt. || liha, sinnid, nied olid kua ahtes sial
[kerisel] Kuu. Δ Kas rei saab jo ahte? (küsitakse ini-
meselt, kes kua sööb) Hlj. Vrd. ahendus, ahes, ahtam,
ahus, eiss, rehi, tapa

2. pekamiseks põllult koju toodud vili - Lüg, L; Se
(hrv.). lähän ahet vedämäie Lüg; [rehe ülespanemine]
läks käbko, ahted olid enne toodud Mih; atõ? (~ hrl.
atuss) om kodo tuud Se. Vrd. ahus, ele

3. rehetoa osa partest ülespoole, rehetoa keskmine,
kõrgem osa. [mõnel tarel] ahe on kõrgem ku alumane ja-
gu; ahme kõht on kõrge KodLõ. Vrd. lõhn, lõsn, rehe-
kast

ahe³ → ahi

ahe⁴ → ahked

ahe⁵ → ahted

ahe⁶ → hahe

ahe|hark kahe- või kolmeharuline puust hark vilja üles-
ahtmiseks - eP. aheark oli seake puust ark, suivili sai
kolmeaaralesega kätte antud, aga rukki kahega Aud; ahe-
ark pandi sortisti vihu sisse ja lups jälle ülesse. nüid
pannakse anguga Juu. Vrd. ahepuu, ahte|hang, -hark,
-näpp, ahtmishark, ati|hark, -vigel, näps, äks

ahelhein ahelain (~ lajakõsõ) mgi rohttaim - Lut

ahel¹ ahel (as) g. -a S, L, K, M (g. -e), San
(~ g. ahõlõ), Har; ahil(as) g. -a R, Lä, Ris, VJg,
I, T, V (g. -õ Krl); (h)ahhil g. (h)ahhila
Se, Lut; sag. pl.

1. jäme (raud)kett; kütke; peenem metallkett - üld.
lehma kaula ahil Lüg; vahrid ahelus kinni Vll; enne üi-
ti ikka ahelad, nüid akatse kettideks üidma Muh; veske
ahilas (tuuliku saba ja pidurdusseadeldist - kelku -
ühendav kett); kui veske valluste ioosis, pandi tä ahi-
lasse Mar; maa mõedu ahelas (eriliste vahelülidega kett,
endisaegne maamõõduvahend); ahelast lõög (~ kettlõög)
Tor; koer on ahelas (hrl.) ~ kettis (u.) Juu; lehm ahel-
laga kõides JMd; peni õlli ahilist valla pääsenu Nõo;
panõ lehm ahilõlõ Krl; saina kellä ahela Har; piibo
vandoos, ahila? küleh Röp; ütle kett vai hahila?; pini
panti hahilihe Se. || raud- v. puulülidest kett, telli-
tav hambuline raudvarras paja riputamiseks kolde kohale,
küünlalühtri riputamiseks lakke. ahilal kaks rauda, üks
sakkiline, keskel varu. ahilaga sai katla tõsta kõrgem-
malle Lüg; lühter ripub ahelate otsas Pöi; kahed ahelad
õllid õrre külges kinni, kahe katla ase õlli Muh; ahili-
te puu käis patsa juuress ahju külge, pada ahilad siäl
piäl, veiksed konksod küljen, kosa võesid teilli tämäda
Kod; pada õl üless pant hahilidõga? Se. || adra ahelad

(raudvarrastest kinnitis, mis ühendab adravannast aistega) Kh. Vt. ader. Ahela osad vt. krõkats, lõkats, lõks, lüli, põrk, salm, sekkel. Δ vana pagan ahilust lahti (kuri lahti) Kuu; [Kui kellelgi töö ei edene, öeld.:] justkui kurivaim viilib ahelud - mis pääva olle viilin, see olle ööse jälle terveks saan Kse. \diamond en nast ahela otsa panema (~ siiduma) abielluma. siud enda ahila õtsa, sa ei õle enam ninda vaba nagu õlid Lüg; ar õks pani? sa ka hinda hahildõ otsa: tuu miiss ka jo hahildõ otsah Se. Ls. katla-, küünla-, paja-, raud|ahel. Vrd. ahelik, ahelõög; kett

2. ohelik \leftarrow , rihm. päitse ahil, sie käib obošel pääs ja on päitsedel nagu nüüd valjastel on ratsustimmed Lüg; tiisli õtsa küljen õlid ahilad vai kõied [ikkell] Kod; trengi? oma äglil vai vedrol ahila? mis äkle külh oma? Röp

Ls. seaahel

ahel² [käima] \rightarrow ael

ahela|maa maa-ala loomaketi pikkuselt. ma lähän lehma katsuma, kas ahila maa on paljast süödud juba Lüg. Vrd. ketimaa

ahela|puu \rightarrow ahelpuu

ahelatelpeni hahildõpini Se

1. ketikoer

2. fig. suur kelm

aheldama¹ aheldema ahelaisse, küttesse panema (hrv.). om
kinni aheldet Hls

aheldama² → aeldama

ahelema → aelema

ahelik ahelik g. -u spor. eP; ahiliik g. -gu Puh

1. = ahel. meil peni kõik valla, es peä keägi ahiligun
Puh

2. rahvahulga liikumise pidurdamiseks ettetõmmatav kõis,
nõör (hrv., u.). ahelik vedetässe ette, et rahvas ei
sua piäle. vanas õli keisri vend linnan, vedeti ahelik
yõi kõis ette Kod

Ls. mäeahelik

ahelipuu ahilpuu ~ ahila puu ahelakujuline kütke, osa
endisest lehmakütkest, pangast - Ris. Vt. pang

ahelõõg ahelõõg Trv, ahilõig Lei. van. raudkett, ahel
← . karu ahelõõga käe kõryan; küll sul aetass ahelõõg
ninasõõrmist läbi (kurjale inimesele õeldult) Trv. Vrd.
ohelik

ahendama¹ ahendama Hlj, eP, spor. eL; ahandama Saa, Iis,

Trm. kitsamaks, ahtamaks tegema. a. varrastel kootava eseme laiust kahandama ← , silmade arvu vähendama, silmi kokku võtma ← üld. ma akka kanda ahendama; enne ahendatse [sukka, kinnast], siis akatse toputama Muh; sukka ahendasse neljã varda piält, kinnass kahe varda piält Kod; k i n n i (~ k o k k u ~ ä r a) a. kinda sõrme(de) v. sukapöia otsa kokku, kinni kuduma, kinnast v. sukka lõpetama. taarist kinnas ära ahenda, ots kinni tiha Jäm; suka tegemisel ahendatakse ots kokku Mär; põidla ots on kinni ahendamatta Amb. b. heinakuhja, viljanapra lõpetama, tippu teravamaks tegema - Kär, Trm, Kod. nabra ahendamise kord tehasse pisematest vihkudest, siis saab vissem Kär; lähme eenakuhja ahendama Trm. Vrd. teritama

ahendama² ahendama halvaks minema, kolkuma ← (peam. õlle kohta). õlut ahendab ää Juu

ahendama³ → hahendama

ahendus¹ ahendus g. -e osa ülesahetud viljast, kahele- kolmele parrele kuivama pandud viljakogus, laug ← . suivilja ahendoses on kolm part Phl. Vrd. ahe, ahtam

ahendus² ahendus (ahendus) g. -se eP (g. -kse Jõe), Puh; ahendas g. -e KJn. kokkuvõtmine, kahandamine, ahendamine; kokkuvõtmise, kahandamise, ahendamise koht kootaval esemel; kinda, suka jt. kitsenev osa, lõpetus.

kinda ahendus, ahenduse sisse on silm maha jäänd Jäm;
suka ahendus akkab üles arguma Juu; sukk on varsi ahendu-
sen, aga silmi on palju varda piäl Kod. Vrd. kahan-
dus, toputus. Vt. kinnas, sukk

ahelpaju → hahepaju

ahelpuu 1. pikk puu partel kuivava vilja torkimiseks,
et vili paremini kuivaks - Hää, Tür. Vrd. ae-, lasi-,
pusi-, rüüsti-, süs(t)i-, veeris|puu; põhtja

2. = ahehark. ahepuu oli libe puu ja kahearulene.
teine aru pikem ja teine lühem. pikem torgati sideme
alt matile sisse Var

aher¹ a h e r g. a h t r a p. a h e r t (aherd) v.
a h t r a d üld. (g. ahtri Jäm, ahra Hää, astra Kod,
ahtre KuuR, M, San), ah(h)er' (ahir Krl, ahtrõ Plv,
aiõr ~ aiõr ~ aer Lei) g. ahre (ahtrõ), p. aherd
(ahõrd) V; n., g., p. a h t r a Vai

1. (kõnesoleval aastal) poegimata, paari(ta)mata [ko-
duloom] üld. kaks lehma, mõlemad ahtrad, pole pulli
võtn Ris; lehm jäi ahtrast VMr; kava sii kaas ah
kurt, tuup jäll üte pardi poigi Krk; lammass es ole oi-
nil käenu, es tuu poiga, jäi ahtrass Nõo; ahtrõl leh-
mäl piim väkev Se; a h t r a s t p ä r a s t (~
p e a s t) [lüpsma]. eelmise poegimise järel üle aas-
ta [lüpsma]. lüpsab ike ahtrast pärast sui ja talve Mar;
astrass piäss lüpsab Kod; sii nüssab ahtrast pärast,

sii es tuugi poiga Krk. Vrd. ahtralt, ahtrasti. || mit-
te peret andev [mesipuu]. meil mullu jäi linnubu aht-
rast, ei andand ühtegi peret Lüg; ahtre linnu, kes pe-
ret ei eida Krk. Δ Aavanisi, ahtra lehma viiti (vähehaa-
val) Kaa; Ta om iki ahtra lehma eest tilkman (ameti v.
teenistuse kohta, kust vähehaaval raha saab) Trv; sil-
m a d v e s i s e d k u i a h t r a l k a s s i l
→ silm¹; Senne aasta oleks küll so ema võin aher ol-
la, kui ta sind otses (öeld. võrukaelale) Rid; alla lä-
heb aher, ülesse tuleb tiine (= kaevuämbەر; mõist.)

Trm. Ls. kuiv-, pool-, umb|aher

2. viljatu, sigimatu [naine] üld. aher naine, last
ei õle ega tulegi Lüg; vana aher asi mehel taga vidada,
lapseta naene Rid; miis tahass latsi, aga naene om
aher, üttegi last ei tuu Nõo. || mittemuneja [kana].
kanad jäid ahtraks, ei akand munele Juu

3. fig. kuiv, mitte vihma toov [pilv]. sie va aher pil-
ves, ega sest vihma tule Jõe

4. kasin, napp, puudulik (hrv.). vana inimene on ahtra
aruga Plt. Ls. jutu-, kõne-, sõna|aher

aher² ahher (van., täh. ähmastunud) ? kõva, jändrik.
ahher puu, säne um kõva puu, vaia rattidi manu Lut

aher³ aher g. -i ?kivihunnik; lõhutud kivi. kivi aherit
panti avya pääle Krk. Vrd. aherik, ahervars

aher⁴ → haer

aher|raud → aeraud

aherik aherik g. -u Amb, Ksi, Pil, M

1. = ahervars; kivihunnik. aherik om suur ringiratast rõngu moodi unik, ümärik, kos kivi kokku aet om Hls.

Vrd. aher, ahermik

2. ? kiviaed - Ksi

Ls. kiviaherik

ahermik ahermik g. -u = aherik - Lüg. Ls. kiviahermik

aher|selis pl. tant. ahersälüse?, aher|sälüse? (-sä-lüsse?) Vas, Se. leid ← , hobuserakmed (van.) vanast õks kõõ ülti ahersälüse?, a no naati rohköp lintsi? kutsma; ahersälüssidõga? pidä mäe ala vasta Se. Vrd. lentsid, võörselis

aher|vare ahervare Lüg, Jõh, Iis, Hää, Kos, Trm

1. kivihunnik, -vare

2. põlenud, lammutatud hoone ase

Vrd. ahervars

aher|vars aher|vars (-vars[s]) R, Hää, spor. K; I, M

1. mahapõlenud, lagunenud v. lammutatud hoone (kivist) jäänused, maja-, ahju-, korstnaase. ahju ahervars; kie kurat sie tänä putru on tampind, lahuta jušku ahervart

(puद्रul tükid sees) Lüg; meil one kopli eenämä piäl
maja ašemed, ahervarred Kod

2. kivihunnik, -vare ← . ahervars, kivihunniku ase,
siält ahervarre asemelt kääsin atte marju õtsman Kod;
kivi om kokku pillut ahervarde Pst

3. peavari, maja (hrv.). kui kiägi akkab tuba tegemäie,
siis ütleb, et tegin ka juo ahervarre, kuhu älle pää
torkan Lüg

Vrd. aher, aherik, ahernik, ahervare, ahevarrestik,
ahivars, ahju|kants, -vare, -vars, hoonepaik, jaarus,
tarepaik, tulekurjaase

ahes ahels g. -kse = ahe. tule ahest vuõdma; kui ahes
ülesse sai . . . ; kui oli kuiv, siis lasti ahes maha
parte piält VMr

ahetama → hahetama

ahelvanker käsitsi rehepeksu juures viljavihkude veda-
miseks kasutatud kahe rattaga käsiveok. ahvanker sel-
lega veeti ahe reialuse teise iäre. kaks ratast all,
pikk jäme ais oli ees, kaks rõuku olid nagu pulgad püs-
ti, keret ei old Juu

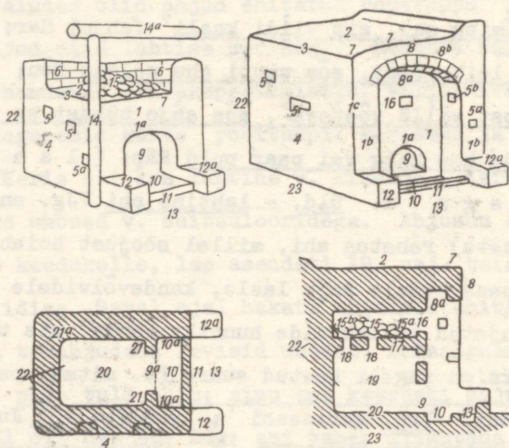
ahvarrestik ahvarrõstik kokkuveetud kivide hunnik -
Rõu. Vrd. ahervars

ahi a h i g. a h i u p. a h i u Sa, Hi, Saa, K,
I (p. ahaju Kod), M, T; ahi (ahe Khn, Pä, SJn, Kõp)
g. ahu (aho, aho, aeho) p. ahju (ahjo) Pöi, Muh, L,
Klä, Vön, San, V; n., g. a h u p. a h i u San,
Krl, Har, Rõu, ahi g. aju (aju ~ ahja) Lei; a h i (ah-
ju, ahjo) g., p. a h i u (ahjo) R.

1. (kivist v. plekist) ehitis ruumi soojendamiseks; ka
ahjus põlev tuli, puud, söed jne. - üld. Endisaegseis
eesti taludes olid ahjud ehitatud rehetuppa ja sauna.
Saunaahjud olid lahtise kerisega. Rehetoa ahjud, mis
olid kohandatud leivaküpsetamiseks, viljakuivatamiseks
jne., jagunesid kahte põhitüüpi: kerisega ja keriseta
ahjud. Keris oli kas lahtine v. kinnine. Keriseta ah-
jud olid umbsed v. suitsulõõridega. Ahjusuu ees olev
lahtine keedukolle, lee asendati 19. saj. teisel poo-
lel pliidiga. Samal ajal hakati ahjudele ehitama korst-
naid ja toaahjudena levisid uemad, kaasaegsemad ahju-
tüübid. pane tuli ahju; minu emä keträski ahjul yokki-
ga, sääli õli üvä sue Lüg; ahi tahab liigutada Vai; ahi
põleb pära (põleb lõõmates, suure leegiga) Khk; ahi ak-
kab ära jõudma (puud ahjus on varsti põlenud) Emm; ahi
eidäb vällä; a. oo tüdind, ajab kangest suitsu sässe
Mar; ahi on puistamata (~ suudond), ei tõmma äm; kui a.
süsal oo, siis kraabitakse a. puhtaks roobiga Mär; ahe
küdeneb Vän; ahju kütma Nis; ahi akkab lõeskama Amb;
pane ahi kütte Sim; ahaju vedämä (ahjust süsi ja tuhka

välja tõmbama); ahi on käre Kod; ku on mädad puud, si
tiib nõrga ahju Äks; soendad ahju paistel KJn; ahju
ruukne (ahjust süsi ja tuhka välja tõmbama) Krk; vana
tuure puu, ahi mugu viisub enne; siä ahju, tõmba ahju
perä üless, sis palava tuki kõik ärä Nõo; kui tuli ah-
jun, sis o'li usse valla, kui jälle tuld es ole, sis ol-
liiva latse ahjun pälla ammega Rõn; ahu om oige, leevä?
ei küdsä? äste är?; mõni visass leevä la'ju pääle, tõu-
gaas ahju, kiit esi, pääle, et kül? ahi silitsäs Urv;
ku ahu valmiss sai, sis viidi kaali? [ahju] Har; ku io
näikki, et leib nõsõs, sõs panti ahu palama Rõu; ku
leevä? ahost vällä võeteva?, sõs ahjo tühäst es jätetä,
ahjo visate kas halg vai paar puid Röp; (l a h t i s e)
k e r i s e g a a. üld. ~ lahtine ahi VJg. endisaeg-
ne (korstnata) rehetoa ahi, millel soojust hoiab sise-
mise tulepessa kohale ahju laele, kandevõlvidele v. -lat-
tidele kuhjatud põllukivide hunnik, keris, mis tuleohu
vältimiseks on sageli kaetud suure (v. mitme) paeplaadi-
ga; saunaahi. Vrd. keriseahi⁷; kummiga ahi Juu, Kod ~
kummitu ahi San ~ longiga ahi Ote ~ yommiga ahi Sim.
kinnimüüritud kerisega korstnaga reheahi, mille kolle
on ülalt ja ühest v. mõlemast küljest müüri-
ga ümbritse-
tud. Vt. kumm, lonk, yomm; l õ õ r i (d e) g a a. suit-
sukanalitega varustatud keriseta ahi - R, Var, Krk⁷;
kate|kõrraline (~ -kõrdne) ahu maa sisse ehitatud tule-
koldega kinnise kerisega ahi - Har; kahe laega ahi kin-

nise kerisega reheahi - Khk, Kaa; mitme taasiga ahi lõõ-
ridega varustatud keriseta ahi, mis kütab mitut kõrvuti
asetsevat ruumi - Krk; u m b n e a. 1. keriseta ja
lõõrideta reheahi - Krk; 2. korstnata ahi, suitsuahi -
Khk. Vrd. umbahi⁷; vene ahi keriseta ahjutüüp, millel
ahjusuu toas, pliit köögis - Lüg.

Ahju osad vt. ahju alune; -auk (5, 5^a, 16, 18), - -esine (1, 9^a, 13), -kapp (5), -kivi (12), -külge; -pealne (2), -pool (4), ahjusuu kivi Kam (12), ahjutagune (22), arin (1^b, 8, 12, 12^a), arinakivi ~ eeslõugas ~ eestleelõugas (12), eiss (8), esi (10), haud (10^a), iir; ikked (→ ike) (17),

iste|kivi ~ -koht (12), jalg (23), juska; kaar (8), kaa-
 rialune (8^a, 10), kamin (8, 10), kaminaalune (10), kants
 (23), katla|alune (10), -müür; katlapuu auk Kaa (5^b),
 kelp (17, 22), kere (19), keris (15), kerise|auk (16),
 -pealne (2), k. (pealne) müür (6), k. pära ← (15^b),
 k. rind ← ~ k. suu ← (15^a), k. uks (16), kiriauk ~
 kirje|auk (16), -koht (8^a), kivid (→ kivi) (15), kivi-
 de|auk (16), -pealne (15), kivi|rind; kolde|alune (8^a),
 -auk (10, 13), -esine (13), -kivi (11, 12), -müür (11;
 12, 12^a), -paas (11, 12), -pakk (12), koll (8), kolle
 (8, 10, 10^a, 21), kolpak (8), konek ~ konetska(laud);ko-
 ri(suu) (10), korisuu paas ← (11), korja|auk ~ -esine
 (13), -kivi ~ -müür (12), -paas (11, 12), -pael (11),
 kriska(raud); kumm (2, 8, 17), kummi|alune (8^a), k. ots
 (8^b), k. pae (→ paas) (2), -pealne (2,7), kummits (8),
 kummi võlv ← (8^b), kumu (2, 8, 17), kumupealne (2), ku-
 ru (5, 21^a), kuur ~ kuurikene (5), körss (8), külg (4),
 lagi (2, 17), laka|alune (8^a), lakk ~ lakus (8), lapus
 (1^b), lee (8^a, 10), lee|auk (13), -eeskivi ~ -esine (9^a,
 13), -kivi (11, 12), -kolle (8^a, 10), -lõugas (10, 12),
 -lõuka kivi (12, 12^a), -lõuka äär (11), -müür (12), -paas
 (11, 12, 12^a), leese (10), lee serv (11), leiliauk (16),
 lesanka ~ lesku ~ lesu ~ lesupealne; liiamüür (6), loki-
 alune (8^a), lokk ~ lokus (8, 8^a), longialune (8^a), lonk
 ~ luuk (6, 8), lõhn (1^a, 8^a, 16), lõhna|auk (16), -koht
 (1^a, 7), -pealne (7, 16), lõkk (8, 10^a, 16, 21), lõkualu-

ne (8^a), lõpus (10^a, 22), lõsn (2, 6, 16), lõsna|auk
 (16), -müür (6), -puu (14^a), lõug (21); lõugas (1^a, 2,
 8^a, 9^a, 10, 10^a, 12, 12^a, 13, 16, 21), lõuge (1^a, 2, 7,
 8^a, 10^a, 21), lõuk (21), lõuka|kivi (12), -mulk (16),
 -paas (12); -raud; lõuke (1^b, 16), lõör; lõõriauk (16,
 18), lõõsa|auk (16), -koht (1^a, 8^a), lõõsk (1^a, 2, 8,
 8^a, 16), lõõskeauk (16), lävi (11), malm (17), murre
 (21); ? möör (12), müür (4, 6, 8, 23), müüri|jalg; ~
 -kants (23), -kivi (12), -nukk (1^c), -pink; müüs (6),
 nukakivi (12), nukk (1^c), nurk (10^a), olv; olviauk; orv
 (5), osmused (→ osmus) ~ osmuslatid (→ osmuslatt)
 (17), ots ~ otse (7), paas (2, 12, 12^a, 20), paepealne
 (2), paepost (14^a), pajamüür; paja suualune ← (13),
 patsas (10, 12, 14), patsasammas (14), pea (2), pealuse
 kivi (→ peaalune); peeruauk; peldiauk ~ pelt (16); per-
 se ~ persetagune (22), pesakivi(d); pets (10), petsike
 ~ petska; petsok ~ petsonka ~ petsorka (5), piis (8),
 piisialune (8^a), plaat; post (14), põhi (20, 22, 23), põ-
 rand (20), põsk (21), pära (22), rahked (→ rahe)(17),
 rant (17), rauad (→ raud) (17), reheahju kivi Puh, Vas
 (12), rind (1, 1^c, 9^a, 11), rinna|alune (9^a, 13), -auk
 (16), -esine (1), rinne; roobimulk (16), roobid (→ roop)
 (17), roov (8), sandikivi ~ savik (12), sein (4), serv
 (3), siiber; simss; soemüür; suu (9), suu|alune (9^a,
 13), -esine ~ -pealne (1^a, 9^a), süda (15), tagalõugas ~
 takkaleelõugas (12^a), truba|kaas; -raud; trumm (18),

truibikapp (5), truup; tsopimulk (5, 10^a, 16), tsoponka
 (5), tsopp (5, 10^a, 16), tuhahaud; tuhakolle (10), tuh-
 haua kivi (→ tuhkhaid) (11, 12), tuhkhaid (10, 10^a),
 tule|auk (18), -kumm ~ -kumu (8), -rind (1^c), turb (14),
 turva|auk (5^a), -post (14), uks; vaak; vahekivi(d); va-
 nik; virus (2), viruslaud; vom (2, 8), vommi lagi (7),
 vommepealne (2), v. võlv (8^b), vooder; vundament (23),
 võlv (8^b, 17), võlviauk (18), vöökene (17), äär (3). Δ Sa
 olõd nigu ahoh käänu vorste vargel (määrdund näoga ini-
 mese k.) Röp; küll ahi puid täüs, pirru lääve iki vahe
 pääle (õeld. hiljuti sõõnule süüa pakkudes) Krk; Tema
 pane ahju lae peale kahe kasuka vahele, anna sula rasva
 ja võid süüa, ta nuriseb siis ka Kul; Sa tahad, et sul
 saapad nii suured on, et ahju päält sisse kargad Trt; mis
 ahutakan tetäss, tuu katussõpäl kuulutõdass (midagi
 ei jää saladuseks) Urv; Senis o valge vällän ku ahi ast-
 me (h)akras (seni kui ahjul laiselda armastajast asja
 saab, on juba hilja) Krk. ◇ v e s i a h j u s → ve-
 si; a h j u p e a l (~ t a g a) k a s v a n u d
 arenematu, kitsa silmaringiga — Kuu, Rid¹; ahju pial
 käima ([talvel] ree järel joostes endale sooja tegema)
 Lai; ta om mitmast ahjust leibä sõõnu (palju kogenud)
 Ran; a h i (v ä l j a ~ ä r a) l a g u n e n u d
 naine sünnitas — R, L, K, I, M; a h i Mar, Sim, Lai
 ~ a h j u r i n d Sim ~ a . p e r s e Pp¹ Tür
 m a h a (~ s i s s e ~ ü m b e r) . k u k k u n u d

id.; ahjusuu | ära lagunenud Saa
 ~ maha sadanud Se id. tia kus säält ma-
ja perenaine on? - no sial lagunes ahi vist välla Lüg;
aeie ahi kukkus tänä sesse Mar; sääl ka aho suu sattõ
ar maahha Se⁷; Ahi | viimase tuhande peal ~ ripakille
 (naine sünnitamas) Lai; karu lahutab ahju (id.) Lüg;
Ahju parandama [minema] (vastsündinut vaatama minema)
 Jõh; Ahju rind maha kukkud, eks me peren lähe potsi
ülesse, vii saue ka (s. t. läheb katsikule) Sim. LS.
 häda-, katla-, kivi-, klinkri-, plekk-, pliidi, pläts-,
 pott-, päts-, raud-, rehe-, rehetoa-, sauna-, saviki-
 vi-, suitsu-, tare-, telliskivi-, toa-, tsepeš-, umb-
 ahi. Vrd. kavalatska, tsigunka, tulekogu

2. ehitis, seade materjalide ümbertöötamiseks kuumutami-
 se teel - üld. terva poltamise ahi Kuu; kalk ahi, sääl
ahjus on kolm ahju, miska lubja põledetta Lüg; kala suit-
setamise ahi Muh; enne ku tündid raha maksid, siis kuiva-
teti neid ahjudes Trm. LS. ema-, kalk-, klinkri-, lei-
 va-, lubja-, miili-, prae-, püting-, savikivi-, suite-
 tamis-, tindi-, tõngi-, välis|ahi

3. kivist v. savist korstnata tulekolle rehealuse nur-
 gas rehealuse valgustamiseks - Har, Rõu. LS. tule-, tõr-
 vase|ahi. Vrd. kunkul, lõmmukumm, tule|kapp, -kumm

4. fig. ahjutaoline moodustis. a. auk, tühe virna lao-
 tud materjalis. kissi mõestab, laob kivisülläle suurõd
ahjud sisse Khn. b. madalasse kaldavette moodustatud

kivikuhjatis angerjate püüdmiseks. annerahjud lauti
kevade valmis põhakiividest, lai pae lapakas peale, suu
jääti lahti, anneras puges päävaks ahju, kivi kergita-
ti tasakesi öles ja anneras võeti pisikse ahinguga ää
Pöi

Ls. pörguahi

ahi- → ati-

ahik ahik g. ahiga = ahing - Phl (van.)

ahikala → haikala

ahikotus ? ahikotus van. muistne ohverdamispaik (kivi-
vare, puudealune, taretagune, aknaalune jne.) Trv

ahil → ahel

ahilõig → ahelõög

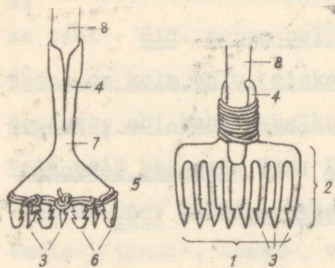
ahin ahin g. -a Lüg, Muh, Rõu. õhin, tuhin ← ; hoog.
tütrik läks suure ahinaga pulma Lüg; esimese ahinaga
läksid kõik Muh; palass suurõ ahinaga Rõu. Vrd. ahing,
arin

ahinal Ls. uhinal-ahinal

ahing¹ ahing g. -a Lüg, g. -i Iis. hoog, tuhin ←; kii-
re askeldus, õiendus, sagin ← . lähäb suure ahingaga
Lüg; eile selle ahingi ajal (jutt on tulekahjust) Iis.
Vrd. ahin; [millegi] a h i n g u l [millegi] jahil,

[midagi] saamas. nädali päevad oli teiste ahingul, täna sai siis ometi käde (jahud veskist) Pöi

ahing² ahingl(as) g. -a (-i, -u) R (~ahingl[el] g. -e), eP (ahengl[as] g. -a Pä, Khn). varre otsa kinnitatud kisuliste harudega kalapüügiriist, västar - R, eP (excl. TaPõ, VLPõ). vagase ilmaga käia ael, käia ahingaga merest kalu püüdmas Jõe; otti ahingi ja läks kala lüüma VNg; ahingaga rajuma Jäm; läks ahingaga [kalu] sonki- ma Khk; üks mees sõudis, teine oli ahingu peal Pöi; [läks] ahingaga angõrju sosima Khn; aheng oo mudu siuke samma löögiriist nagu västar, aga tal oo kidadega arude vahel veel kaitсед Tor; ahingut a j a m a tulusel (→ tulus) käima. keisid ahingud aamas Rid. Ahingu osad vt.

1. laba, tera; 2. haar, haru, käsi, pii, raud, väga;
3. haga, hank, iva, kida, kisa, kisk, kisu, küüs, näsa, oga; 4. putk; 5. traat;
6. kaitse; 7. säär; 8. vars.

Ls. angerja-, kammelja-,

rist-, toose|ahing. Vrd. ahik, kalaraud, piht

ahinga|püük ahinga püük kalapüük ahinguga - Vig. Vrd.

toos, tulus

ahinik ahinik g. -a Vas, Se

1. = ahjutegija

2. (Pihkva poolt pärinev) tindikuivataja

ahistama ahistam(m)a R

1. hinge matma, hingamist takistama, hingeldust põhjustama. ahistab enge VNg; akkab rindust (~ rinnust ~ rinnud) ahistamma ~ rinnad ahistavad; kõhä ahistab Lüg; ahistaja inimene (astmahaige); ei saa üväst engada, ahistab rinnad kinni Jõh

2. kinni hakkama, takistama ← . sie meniks küll siie siisse, aga vähä ahista VNg; kannas akkab ahistama, tuo sie kirassiini pudel ja kanasulg, ma määrin vähä Lüg; kui [lülipuud] akka sahama, siis tämä ahista sahha Vai

3. järele vedama, lohistama ← . kui on peru obune, siis vahi, et õhja aarad ei jää ümber käside, et kui pillutab siis ei ahista su müädä maad taga Jõh

4. jälitama, taga ajama ← , kinni võtma. ahistimma ikke ninda kaua [varast], kui ärä saimma käde VNg; [vasikas] sai kinni ahistetud Jõh

5. kinni hoidma, pidama. kala ahistakse verigus kinni kolm päivä VNg

6. kimbutama ← . poisid jo ahistavad [tüdrukuid] Kuu

ahistus ahistus (ahistatus VNg) s. -e R

1. hingeldustõbi, astma; rinnahaigus, õhupuudus. ahistuse alguss Lüg; suri ahistuse surma Vai

2. kinnipidamine, -hoidmine - VNg

3. kitsikus, häda, mure - VNg

Vrd. ahastus

ahits → ahjuts

ahilvars ahivars V

1. hävinud maja ase, hoone varemed. mu sünnüpaigahn oĩ-
li kuus tallo ar' häönü', müürü tükü', undamendi ja aho
kivi kokko aetu' unikohe, no' um viil nätä' sääl kuus
ahivart Rõu

2. kivihunnik, kivine koht. kivi ahivars Plv; suurõ-
kivi' rõuku aetu kohkih põllu veerehn, kutsuti ahivar-
rõ' Rõu

Vrd. ahervars, ahjuvars

ahjulants 1. = ahjuhark - LNg

2. fig. a. nlj. kass ← Tõs, Trm. b. ahjul põõnutada
armastav inimene - Ann, Plt. Vrd. ahjupersetagune

3. folkl. lastehirmutis - Vll, Se. aho ants tulõ, vii
sanna pääle Se

ahjulauk 1. õõnsus, tühe ahju külje sees (kasutatud pa-
nipaigana, sukkade-kinnaste kuivatamiseks jne.) Kuu, eP.

Vrd. ahju|kapp, -mulk

2. kerisele viiv avaus (kummiga) reheahju esi- v. külge-
seinas suitsu ja soojuste väljapääsuks; ahjulõõri(de)
avaus(ed) reheahju esiküljel - Lüg, Muh, Hi, Kod. ◇ Le-
ha ahjuaugun (nina tatine) Trv. Vrd. kerise-, kirje-,

leili-, lõhna-, lõsna-, lõõsa-, peldi|auk; lõõriauk
3. avaus ahju sisemises võlvis leegi ja suitsu läbipää-
suks - Lüg. Vrd. lõõri-, võlvi-, tule|auk; trumm
Vt. ahi

ahjuledine 1. põrand ahjusuu, kolde ees - Krk, T. pühi sa
ahjuedine puhtass, satap tuli prahi sisse, lääp palama
Nõo

2. (rehe)ahju suu ja selle esine, kus ahju küdemisel
valmistati toitu - Se

3. adj. ahjusuul küpsetatud. ahoedine perämäne pätsi-
kene sält hüste veerest Se

Vrd. ahjuesine

ahjulesine 1. ahju esikülg - Juu. Vrd. rind

2. ala, ruum (rehe)ahju suu v. kolde ees; perenaise-
nurk - Nis. Vrd. kolde-, lee-esine, suualune

3. (rehe)ahju suu ja selle esine, kus ahju küdemisel
valmistati toitu - V. ku, no vahtsõ ahu tiit, sis tek-
ke kah raaskõsõ pikemb ahuesinõ Har. Vrd. ahjuesis, lee-
-esine, rind, suupealne

4. adj. a. ahju(suu) ees olev. ahjuesised parred käe-
väd tala piäle ahju eden; a. p. oo lühemäd; ahjuesise
parte piäle paad (paned) ahjuesise lau Kod. b. ahjusuul
küpsetatud. ahuesine puñl Var

Vrd. ahjuedine. Vt. ahi

ahjulesis = ahjuesine. mi? ahuesis om jo vällä lagunu

Har

ahjuhark 1. kaheharuline (puust) hark tule kohendamiseks (rehe)ahjus - R, eP. Vrd. ahju|ants, -ork, -pliiats, -sõnn, -turt

2. potihark ← Lüg, Iis, Trm

3. fig. a. tige, õel inimene (eriti naine). sa oled üks va ahoark ja kihutsi kaegas Aud; se noorik üks va igavene ahjuark Juu. Vrd. tulehark. b. pikk kõhn inimene. ahjuargil püksid jalas Jäm

ahjuhoidja ahohoitja folkl. ahjuhaldjas - Lut. Vrd. vi-ruskundra

ahjukamber väike ruum rehetoa kõrval, kuhu ulatub ahju tagakülg - Jäm

ahjukant → advokaat

ahjukants = ahjuvare. maja um maha palanu?, ahokands in-nõ um perrä jäänü? Plv

ahjukkapp õõnsus, tühe ahjuseinas (eriti pottahjul) - üld. sii kõst õli õhem, kosa ahjukapp õli, tuli suuja Kod; sis ku mõni võõrass tulli, sis nu latse lätsivä kõik ahju kappi Nõo; kohe sammavaara vai tsäimassinat panda, tu om ahokapp Se. Vrd. ahjuauk, kuru, kuur, orv, petsike, petsorka, truubikapp, tsopimulk, tsopp

ahjukartul pl. ahjukartli ahjus küpsetatud kartul(id) -
Kam. Vrd. küpsekartul

ahjukarvane folkl. lastehirmutis. aehokarvane tuleb Vig

ahjukene dem. < ahi - V. üts ahukõsõ täüs saa hiitä viil
[puid saunaahju] Har; ahokanõ, ku sä ar koolõdõ, kos
mina sis jää? (vanainimese õhkamine) Se; ajukse bääle
Lei

ahjukivi 1. ahju tegemiseks kasutatav kivi spor. üld.
kui maja sai akkada ehitamma, siis sai tuua laud ja ah-
jukived Lüg

2. lõukakivi ←, istekivi (rehe)ahju suu kõrval - Röp

ahjukook¹ 1. ahjupaistel küpsetatud leivake, paistekakk ←
Kei

2. odrakarask - Lüg

ahjukook² 1. pajakook ← Trm, Plt. Vrd. ahjukook

2. = ahjuroop - Se, Lei

Vt. kook

ahjukouk a. kouk = ahjukook - KuuR, VJg. Vt. kouk

ahjukundras ahokundras folkl. ? ahjuhaldjas; lastehirmu-
tis - Se. Vrd. viruskundra

ahjukülg (rehe)ahju külge ehitatud madal soemüür, ahju-
pink, lamaahi - V. ku rihihi küteti, sõs tuy ahukülg

oíl läm̃mi, s̃õs oíl hää maada? Urv; üt's ahu kül̃g oíl kambrõn, tõnõ tarõn, pähidse puult iks korõmbadõ Har.

Vrd. ahjupealne, lesanka

ahjuküpsenud ahjus küpsetatud. ahjuküpsend kalad oo sö-
dukseid eed koltsed Mus

ahju|küt|ja isik, kelle tööks on ahju(de) kütmine (hrv.,
u.). laadsaredi ahoküt|jä Röp. Vrd. araablane, otsapoiss

ahju|labidas leivalabidas ← KuuK

ahju|liha ahjus küpsetatud liha, praad – Kei, Kod

ahju|lind käblik ← . ahjulinnul on niisugune ilus
pesa kui karjapoisi ahi Trm

ahju|luud (kahest) saunavihast, männi- v. kadakaokstest
luud ahjupõranda pühkimiseks enne leibade ahjupanekut
– üld. kui ahjuluuda õskad varre õtsa siduda, sis võid
mehega magada Lüg; ahju luud ei tohi tuas olla, meil on
nuor tüdruk majas, siis jääb vanast tüdrukust VMr; enne
ei saa mehele kui piab õskama ahju luud keita, koti kan-
gass kududa, lamba kael niita Pal; ku io piksevihma
piiv tuul, s̃õs lätsi? inemise? ahuluudõga vasta Rõu;
Kolm tüüd piät tütrekul selge olõma: koti kanga kudamine.
tsia sooliko puhastamine ja aho luvva kütmine Röp. Δ
Pane ahjuluud sabaks taha, laps läheb (hundiks... metsa
(õeld. üleannetu lapse k.) Amb. Vrd. hagu-, laisk-,

leiva|luud; räätskopp

ahjulõhkuja fig. ämmaemand ←, ämmamoor. eks seda vana-
mutrid üelda, et ahjulõhkuja, kiskusid ju ahju müürid
maha Ksi

ahjulmees = ahjutegija - Khk

ahjulmeister = ahjutegija. tämä ahjotegijä es öle küll
kellegi ahjomeister Kod; ahumeistri ja katusõ meistri
olli ma esi Har

ahjulmulk = ahjuauk - Urv

ahjulork 1. = ahjuhark - eP, Krl

2. potihark ← Lüg

ahju|pealine → ahjupealne

ahju|pealis = ahjupealne - Har

ahju|pealne 1. (rehetoa) ahju pealmine pind, mis paeala-
del oli harilikult kaetud suure (v. mitme) paeplaadiga,
kumer kinnimüüritud laepealne - üld. pani puud ahjupeel-
se peele kuivama Khk; ahopealne oli suur, seal viheldi
ja see oli nii suur, et kaks inimest ketrasid seal peal
Mar; ahjupäaline kõik tolmü ja musta täis Nõo. Vrd. ah-
jupealis, kerise-, kummi|pealne, lõsn, lõugas, lõösk,
pae-, vommi|pealne, kassilinn, kumm, (ahju) lagi, virus,
vomm. Vt. ahi

2: lamaahi, ahjupink, ahju külge ehitatud madal soe-
müür, kus võis magada - V. ahupäaline oll keresest ma-
dalap kats jalga. tuul oll puul liuhka tett pähüsekene
kah, kivist, ahusuu puult oll pähüde muudu Rõu. Vrd.
ahjukülg, lesanka

ahju|perse|tagune fig. inimene, kes armastab aina ahju
juures soojas laiselda. andub ahju taga - õled üks ahju
perse tagune Lüg. Vrd. ahjuants

ahju|piim ahjus hapendatud piim - Vai

ahju|pliiats = ahjuhark - Mär

ahju|poiss nlj. = ahjuroop - VJg

ahju|pool ahupuul ahju (toapoolne) külgsein - Har

ahju|puder ahju puudu ahjus valmistatud puder - Jür

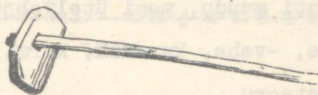
ahju|puu hrl. pl. põletuspuid(d), ahju kütmiseks määratud
puu(d) - üld. üle kesä kuivaned ahju puud Vai; kolm sül-
da ahju puid Tor; sa lõhkun neid ahju puiss, mis sa sedä-
si plibastit Krk. Vrd. halu-, kütte-, põletus|puu

ahju|ribil = ahjuroop - Lüg. Vt. ribil

ahju|ritsik kilk ← Kuu, KJn, Krl, Rõu

ahju|roop vahend tule kohendamiseks ja ahjust süte ning

tuha väljatõmbamiseks (varem puust, hilisemal ajal rauast) üld.

ahju ruop ikke, praigas küll vähi, kes ribil ütleb Lüg; ahu roep o müiri nukkas Muh; yupiss vanast oli ahjuruop ka puust, päald serände kumer, alt õgu Nõc; a h j u r o o b i k i r i ←. Vrd. ahju|kook, -kook, -poiss, -ribil, -sõnn. Vt. roop

ahju|savi pehme sitke kollane v. punane savi, sobiv ahju savitamiseks - R, L, V. ahju savele pannasse kaks jago liiva ja üks jago save Lüg; läks eenamast ahu saue tööma Mär; meil inämbüsi omgi kõik ahjosavi, kos savi maa om; ahjosavi om sääne verrev Kan

ahju|sepp ahjussepp = ahjutegija - Juu

ahju|sõnn nlj.

1. = ahjuhark - Mär, Juu

2. = ahjuroop - Juu

ahju|tagune 1. ahju tagakülg, tagasein - Kse, JMd. kuredik oli enne ahjutaguse ja aganiku vahe JMd. Vrd. (ahju) perse, persetagune, pära. Vt. ahi

2. ahju tagakülje ja toaseina vaheline kitsas ruum, panipaik - E mann. aho tagone oli ea vagone koht, seal oli ase ja seal ikke magati Mär; rehe tual olid ahjutagused.

siis kanad pañdi sinna, nagu sahtles olid Amb; ahjutagu-
ne õlli ka nigu kapi muudu, mõni üteli ahju kuru Nõo. Vrd.
abajas, ahju|tagus, -vahe, kuredik, kurm, kuru, rapak,
toran, viru, virustsoru

3. fig. arg, saamatu, tossike, kodus istuja - VNg, Trm.
sie one juo ahju tagune, juo ei sel enam ole lusti käia
VNg

4. adj. ahju taga olev. ahjutagune kammer Kos. Vrd. ah-
jukamber

ahju|tagus ahu taguss = ahjutagune - Har

ahju|tegi|ja pottsepp ← Aud, Kod, Krk, Vas. Vrd. ahnik,
ahju|mees, -meister, -sepp

ahjuts ahjuts n.pl. -imed Lüg; ahits g. -a Jõh. kilk ←
(van.). ahjuts laulab; ahjutsimed save sies aukudes. va-
na kuu riiede tagus jala rättiga vasta ahju. kadusivad
ärä Lüg

ahju|tont Δ must kut ahu tont (räpase inimese k.) Põi

ahju|turt ahjuturt = ahjuhark - Mär

ahju|täis kogus puid, leibu jm., mis korraga ahju mahub
- üld. siis kütti sii ahjutäis puid ärä Kod; ku, hüä
tarõ oll. sõs kuivi vili ruttu är', olõ õs rohkõp küt-
mist ku, kat's ahutäüt Rõu; küdseti mito ahjutäüt leibä.
ku üttest ahjutävvest es saa? Röp. Δ latsi aho täüs (pal-

ju) Lut; ta no mõni ahutäis vorstõ (tühi asi) Har; m õ -
ni mõis või ahjutäis vorste →
mõis

ahju|vahe ahuvahe = ahjutagune - Ris

ahju|vare hävinud, põlenud maja ase - Vai, S,L; K (hrv.),
Hls. ahjovared vaid olivad järele jääned Vai; sii oo en-
ne küla olnõ, ahuvaresid oo välla tulnd Mih; põld muud
kui tuha unik ja ahju vare Juu. Vrd. ahervars, ahivars,
ahju|kants, -vars

ahju|vars = ahjuvare - L, Ha, Jä, Pil, San, Har. kibi ae-
hovarred Vig; seal põle kostant ühti, põle muud kui va
ahju varre ase jäänd maha Juu; riihhetarõ palli mine-
vä aesta nii maha?, et is jää muud perrä ku ahuvars; no
mma sinna ahuvarrõ asõmallõ kahru ühta? kasunu Har

ahju|või ahovõi ahjus valmistatud toit, võie hapukoorest
ja munadest - Röp

*

aida|alune aida põranda ja maapinna vaheline tühe - Amb,
Har. aidaalune oli nõnna lahke, et koerad võisid lä-
bi käia Amb

aida|edine = aidaesine - R, IisI, Krk, T

aida|esine 1. kõrgem trepipealne, katusealune piki aida
esikülge - eP. aida esine, et vihma ei saa (saja) aida
uste piäle Var; sild on madal aeda esine, kõrge on trepp

Kad; aeda esisele pannasse aluded alla, puud piäle,
si on aeda sild Ksi

2. aida eeskoda, -ruum - San

Vrd. aidaedine, eiss, esik, esis, koda, mademed, muld-
pink, porstuba, põrand, rõdu, sild, toaesine, trepp, va-
ja, vöörus

aidak aedak g. -u väike ait, sahver - Hel. Vrd. aidake-
ne

aidakene dem. ait. Δ valgõ aidakõnõ, ei olõ ütelgi puul
läpe sisse (= muna; mõist.) Har. Vrd. aidak, aidik

aidakiskuja aida kiskuja Koe, -kiskja Se. aitade lõhkuja,
varas

aidamees (sõna lõpuosa sag. lühenenud) -mes ~ -mis R, eP,
-mis(s) eL g. -me

1. aitade ülem, endisaegne mõisa ametimees, mõisasundi-
ja; magasiaida ülem - üld. mõisas õli aidamies. sie an-
das jahu aidast ku ärra kirutas Lüg; aidamees saatas kä-
su, kubjas oli alam. aidamihel olid [teopäevad] raamadus
ülal Jäm; kubjas, kiltter, aedames, vällavahi vanames, need
olla põrgus kõegee ees Juu; valla magatsi aedamiiss, kes
villa kevade vällä and ja sügüse sisse võtse magatsi ai-
ta Hel. \diamond Aidamehes õpma pant (vangi pandud) Trv

2. varblane ← Kaa

3. käoking ← KuuR, Kad

aida|pealne aida laepealne ruum, aidalakk - üld. aidapeal-
ne pannasse einu, loomapõhku täis Mar. Vrd. lakk, lavits,
lõugas, pealis

aida|rait aidahoone, mitu aita ühe katuse all - S. ma mõt-
li aidad annetavad, aida raidad raiutavad (rhvl.) Pöi;
selle aida raida all olli viis lauta (aita) üheteise ot-
sas Muh

aide Ls. uide-aide

aidik aidik Krk, aidik Lüg g. -u (väike) ait; panipaik
aida kõrval v. ees räästa all. väike aidik om sääl tõi-
se aida kõrvan Krk. Ls. riide-, vilja|aidik. Vrd. aida-
kene; kurismik, kuukar, popsiait

aidu aidu (~ aiu) g. aidu M, Ran, San. latter ←, sulg ←,
taraga piiratud koht laudas, tallis jm. loomade jaoks.
vaška, lamba, pörste aiu (~ aidu) Trv; talude pääl kut-
sutse obeste aiu, mõisan ollive obeste latre, aidun om
obese valla, latren om kinni Pst; siapõrss aidun ja lehm
laodan Ran; a i d u (s s e) p a n e m a nuumale pa-
nema, nuumama. sügise tuleb aiksalt mõni siga aiduse pan-
na, muðu ei ole peräst jälle sedä väepoolist küskilt võt-
ta Hel. Vrd. aed, aedik

aiduke aiduke dem. < aidu - Hls

aiduma¹ → aituma

aiduma² → aeduma

aidur → aedur

aidu-raidu aidu-raidu (aido-raido, aedu-raedu) eP (aido-
-traido Ris), Trv, San; aidu-raidu R, Rei, Hää. rahva-
likes lauludes (peam. karjalaste, purjus meeste ralli-
tustes jne.) korduvad paarissõnad. aidu-raidu rataste-
ga Sa; aidu-raidu pulmad tulevad Hää; aidu raidu raa-
sel mehel oo raha, kisendäväd vahess juunud vanamehed
Kod; aidu raidu rallallag San. Vrd. aidut-taidut, tai-
du-raidu

aidu|siga aidu- (aidu-) nuumsiga ← Hää, M, San. ku ai-
dusiga ära nuumanu ennast Hää. Vrd. aediku-, aia|siga

aidut-taidut aidut-taidut = aidu-raidu - Kuu

aiē¹ aiē[?] g. aiē Röp

1. mõrra, võrgu tiib. mõrral om aiē[?] katõl puul Röp.

Vt. mõrd

2. nooda veokõis (jämedast võrgust). suvõl veetäss nuu-
ta aidedega. katsi päädi tõõsõ veere külēh tõõne aiē[?]

Röp. Vt. noot

aiē² → eie

aiēr → aher

aietama aietama Mär, Tor, K, I, Krk (aietem), T, aieta-

ma R. hädaldama, oigama, ai-ai karjuma. aietab ja oio-
tab Lüg; mis sa aietad alati, mudgu üks ai-ai-ai alati,
sa põle terve ilmaki Juu; ta es oiete (~ oiede), ta es
aiete (~ aiede) (suri järsku) Krk; jalg tõesel aige, mõ-
nikõrd peris aietap sängin Puh.Δ[Lööma] nii, et ema ko-
du aietab (valusasti) Kad. Vrd. aiatama, aitama, oietama

aih aih Vai, Vas, Se. interj. (välj. ehmatust, valu).

aih! midä se oli Vai; aih, haluss õll!; aih-aih, hai-
gõt sai! Se. Is. uih-aih

aik → eik

ail → hail

aim aim (äim Kod) g. aimu (aemu) eP, M, T, g. aimu R
1. aru ←, mõistus, taip; arusaamine, taipamine - üld.
minu aim seda ei votta Vai; jo täl seda aimu ikka on
Krk; loilaka aim nüid seda kiinni võtab Juu; a i m u
s a a m a [millestki]. teada saama, aru saama, taipama;
aimama ←. ei ma truuste ei tea, aga ma sugu sain sest
asjast aimu juba Juu; mina saen jo aimu asjass, tämä
taht küll sala õiendata Kod; a. o l e m a [millestki].
teadma, tundma, oskama; taipama, aimama. tal põle sest
tööst aimugi Trm; miul on vähä aimu, ma arva, et ma jä-
re pääle saa Krk; mul es ole aimugina, et täl serände
aiguss õlli Nõo. Vrd. aimdus
2. midagi õige vähest, nõrka, vaevalt aimatavat - eP, M.

küll o sel aim pienikene lõng kedrätud, nõnnagu aim (~ aim) testod Kod; v a l g e a i m nõrk valgus - Sa. püsut valged aimu paistab Jäm; valge aim on väljas (koidab) Ans; [natukene ~ sügu] a i m u natuke, pisut; (eitavas lauses) mitte sugugi. ta oli pime, aga sügu aimu nägi Khk; Ta ep kiputa äga mette aimugid (s. t. on haige) Kaa; ma kuulsi koa aimu (ma natuke kuulsin) [sest] Kir; natukene aimu ikke nägin Amb; ei õle sest asiass mitte aimugi kuulud Kod; a i m u s t = aimamisi. ma vähä aimust ole kuulu seast juttu Krk

aima aima Vai, aima Kod (hrv.)

1. päris, üsna, lausa. aima üksipäini olingi; aimu jämedad vaabugad otsas Vai; nõul küljess võetud, aimu uus Kod

2. alati, alatasa. sõldat aimu petti toist; sedä muõdi aimu ütlevad Vai. Vrd. aina

aimama a i m a m a, a i m a t a (aemata) eP, aimam(m)a, da-inf. aima- (aema-) eL; a i m a l m a, -da R, Sa; äimajma, -da Iis

1. (umbes) teadma, taipama, aru saama, märkama; ette teadma, ette tundma, arvama - üld. laps akab mõnda asja juba aimama Khk; mul olli aimamene, et vend kodu tuleb Hää; nagu äimas ette, et surema akkab Iis; es mõesta unengi aemate Hel; kis tuud oss võinu aimada?, et tu asi nii läts Har. || (uduselt) mäletama. ma p mitte aimu,

koes see [asi] jähi Jäm; ma ikke vähä aimasi, et ma ole
tstä enni näind Mar; j ä r e l e a. järele tegema,
matkima. ma aimasin teese järele koa seda asja, akkasin
katsuma Juu; ä r a a. ära arvama, mõistatama. aima
ära, mis ütelda tahan Hää

2. halvasti, viletsalt, ähmaselt nägema - eP, M. teene
siim ei nää kedagi, aga selle teese siimaga ikke aiman
natukse rohkem Juu; ma jala ette iki aim viil Hls. ||
ebamääraselt paistma, vähe näha olema. päike aimab vähe
läbi udu Khk; Liivakändil akkasin valget aimama Jõe; ai-
mas nagu natuke valged (hakkas valgenema, koitma) Äks;
ommuku tule üless ku vähä aimam akkass; [vanaaegne la-
tern] vähä aimass valgust Krk Vt. aim

aimamisi aimamisi umbkaudu, ebamääraselt - Kos. Vrd.
aim

aimas n. pl. aima? = aevas. aima tuļliiva? tege aimet
(aevastab) Röp

aimdus aimduls (aimdols, aimtuls) Hi, L, K, Hls, Ran (-ss);
aimuls Trm g- -se. eeltundmus, aimamine. mool oli juba
seäne aimdus, et se nii peab menema Emm; es ole aimdust
ka tollest mes tuleb Ran. || teadmine, aim ←. mul ei
õld sest asiast aimust Trm. Ls. etteaimdus

aimukene dem. < aim. mul ei old aimukestki sellest, mis mu
kõrvu tuli Koe

aimus → aimdus

aimutama arvama, mõtlema, oletama. rahvas ise aimutasivad
ja rääkisivad [et olevat olnud tondid] Vai

aimutu aimutu g. -ma taibutu, märkamatu. laps on veel ai-
mutu Khk

ain¹ ain g. aina (aena) S, L (? g. aine p. aine ~ ainet
Var), Kei; aen g. aena Rid, Kad; ain(a) g. aina R

1. (kala)võrgu selise ots (ka silmusekujuline) võrgu si-
dumiseks, teise võrgu külge jätkamiseks v. võrgu kinni-
tamiseks kivi v. ankru külge - R, S, L. ainad rišti
(võrgud valesti kokku sõlmitud); ainad välja (käsklus
võrkude merrelaskmisel) Kuu; teine on kõrgi ain, teine
kivipaela ain, kummagis otsas kaks Hlj; ühes sälikse
otsas on aina ja toises sorka. all on vergol kaa ain,
üks mieter pitke, sene saab ankru külge sõlmida Vai;
egal võrgul on kaks aina, aasain ja pitkain Jäm; see
vallali ots, missega sõlmitakse, on ain, teine on sil-
mus Pha; aena piäl (s.t. võrgu servas, otsal) oli mõni
räim Khn. Vt. (aina) kõrv, käba, laos, laukene, pull. Ls.
aas-, till-, vahe|ain. Vrd. ainapael, ainas, ainus-,
rist|pael; aas, ainis, hännis, silmus, sõrg. Vt. võrk. ||
silmus purje nurkades - Kuu

2. võrguliin metsloomade püüdmiseks. rebane ep lähe kau-
tu aine; aina pael ([? püünisvõrgu juures] metslooma

varitsemas) Khk. Δ sool ep lähe midad kaudu aine (inimese k., kes kõik kuuldu-nähtu meeles peab, kõike tähele paneb) Khk¹; a i n a (aina Pha), a i n a s - S. 1. mingis(se) ametis(se), tegevuses(se). rahvas ollid kahes ainas, kui undiaa aeti; ratsamehed ollid ise ainas, muist pandi kõima aina (hundiajul oli rahvas kahes jaos, muist ratsa, muist jala); küll ma ikka olli selle [kalapüügiga] ainas; sa oled jälle luuategusa ainas Muh; 2. korda, joonde; korras, joones. ne asjad on nüüd ainas Emm; a i n a s a a m a, a. t u l e m a toime tulema, hakkama saama; korda, joonde saama, läbi saama - S, Tõs. ma p saa taaga aina Khk; nad põle ise koa kaheste aina saan Muh; ei tule elus aina; ma sain oma asjad aina Rei. Vrd. korda, toime

ain² ain Khk, Tõs. lausa, täiesti, päris. üsna ain rasu; nii ain punane kuub; ain valge Khk; meres põle muud kui ain vesi Tõs. Vrd. aina

aina¹ aina (aena) eP; aina R, Jäm

1. päris, üsna, lausa, täiesti. ei õle suur egä pisike, aina paras Lüg; ma oli täna nii aina ükski Jäm; nad elasid aena ästi, kui veski kordas oli JMd; aina ilus tüdruk, üsku pruutis inime kohe Kad; aina noored inimesed tapavad endid Ksi. Vrd. ain

2. alati, ühtsoodu, üha, alatasa, muudkui. aina ühtepuhku süüb Jõe; aina õlen üksitässe Lüg; ta aina loulis

Emm; ta on aina aga seal, enam ta mujal ei seisagi Mär;
kaks nädalad rukkileiku aal mutkui aina leika, aina lei-
ka Kuu; ega se karjatse ammet ja olegi, sõitle aina nen-
de luomadega Kad

3. ainult ←, kõigest. aina kolm keelt oli peal [pil-
lil], rohkem es ole Khk

Vrd. aima, aiva

ainalt → ainult

ainam ainam, ainam g. -a S. ainuke ←, ainus ←. üks ai-
nam vend ja kaks sõsard Mus; pärdist aikkasid rehed äga
ainama pää oli rehi Pöi; ainam laps Phl

ainamees jahiline, kelle ülesandeks oli rebane võrku
hirmutada. rebane ep lähe kautu aine, on ainamees ki-
sa lahti saand, läheb tä püise Khk

ainalpael aeapael Mar, aeapael Rid = ain

ainapäini aeapäni = ainuüksi. nüid olen üksi aeapäni
Mar. Vrd. üksipäini

ainas ainas = ain - Hlj

ainasõlm aina sõlm Pöi, KuuK, ainasõlm(i) R. a. kaluri-
sõlm köieotste kokkusidumiseks ja võrguainade ühendami-
seks - Kuu, Pöi. kui võrgud merese lasti, siuti aas ja
ain sõlmi, üüti aina sõlm Pöi. b. kangakudumisel ka-

sutatav sõlm. kanaga sõlmed kõik teha ainasõlmed VNg

ainati → ainiti

ainava ainava ainuke ← , ainus ←. ainava tütar; va-
nasti äi läind ainava poeg soldatiks ka end Emm

ainavene ainavene g. -se Rei, Mar. ainuke ← , ainus ←.
teised viidi ää ja üks ainavene jähi järele Mar

aina|võrk proovivõrk võrgujada alguses v. lõpus. aina võrk
võötasse üles, et kalu vaata (s.t. kui proovivõrgus on
kalu, on neid ka terves võrgujadas) Khk

aine aine (aene) g. aine eP (hrv., u.)

1. ollus, materjal. plahvatav aine Vll; töölised tula-
vad kojo, tahtvad ainet (süüa) soaja Muh; praak oli ram-
mus toit, sie on jo karduli ained ja viljaained VJg;
[heinapebred] sial on seeme ka sees, sial on ka rohu ai-
ned sees Ksi. || maitseaine. tiid priäninged, pane jahu
ja ained kua ulka; vanelli ja nelki Kod. || raas, kübe.
põle mitte vilja tera ainet, mis ma nendele (= kanadele)
anna; põle tal (= kirvel) enam tera ainetki (kirve te-
ra on kulunud, nüri) Muh. Is. jutu-, lõhke-, maitse-,
poe-, söögi-, toidu|aine

2. and ←, võime. tääl oo ea laulo aine Kul

ainemalt ainemalt ainult ← , muudkui. kis siis seda vua-
tab, pailu tüö edasi läheb, ainemalt et ta aga sial lii-

gub Koe

ainemane ainemane ainuke ←, ainus ←. sie on ia küll,
ainemane asi, ma i tia, kuda Seilamä rahval aega on, kas
nad omme tulla suavad Koe

aine|rohi maitseaine ←. süldile panevad pipart ja luu-
beri, niid one ainerohod Kod

aineti → ainiti

aini Ls. adruaini

ainik(as) ainik(aenik), ainik(as) g. -a Lüg. hrl. in-
dekl. ainuke ←, ainus ←. ainik põigidelle anti ka pu-
nane pass, eiväd mend sõjaväkke; Jõvis õli üks ainik
puod Lüg; mool pole rohkem kut üks ainik lehm Khk; ae-
nik tüdar Muh; ainik laps Phl

ainike(ne) → ainuke(ne)

ainis ainis, ill. aini (puujuurtega põimitud) köiest
aas võrgu nurga küljes, kuhu võrkude jadana merre lask-
misel kinnitatakse teine võrk. sedine suur köve aas, juu-
riga ümber ära kujutud, siis ta meres kena lahke. võrgu
ännis siudaste aini kinni Jäm. Vrd. (aas-)ain

ainiti ainiti, aineti (aeniti, aeneti) S, K; ainati (aena-
ti) Koe; anniti Khk. üksisilmi, teraselt [vaatama]. yaa-
tas teise peäle nii ainiti Jäm; jäi aeneti vahtima JMd.

|| täpselt, hoolega. kui ükski nii anniti teeb ühte
asja, siis eefasse - see teeb nii adru aini Khk; vuata
ainiti järele, ehk on rõialus Juu. Ls. adruainiti

ainpael → ainapael

ainsahe ainsahe = ainulikult. tada om ainsahe vaja, vega
ruttu Se

ainsake(ne) dem. < ainus. eP, eL (hrv.)

1. = ainuke. mul on ainsake laps Kos. Ls. üksainsakene
2. kallike, armsake. oma ainsakest ta oiab, oma kalli-
mad mudugi Mär

ainsalt ainsalt HJn, Trm, Plt = ainult. ainsalt ühe kor-
ra on siinpool müristand HJn; ainsalt sie on sild, mis
kroavi pial Trm

ainsam ainsam g. -a ainuke ←, ainus ←; viimane kui
üks. igä ainsama asja tahab minu käst saada, kust mina-
gi tämale annan ikke Lüg; läks oma ainsama pojaga Kos.
Ls. üksainsam

ainu Ls. üksainu

ainuke(ne) ainulke(ne) (aenu-, aeno-) g. -kese (-kse) eP,
T; ainulke(ne) g. -kese R (ainuka[il]ne Kuu, Vai), Khk,
Mär, Krk, V (-kõnõ g. -kõsõ; aenukõni Krl); ainilke(ne)
Jaa, Iis, aini- Lüg

1. (üks)ainus; (eitavas lauses) mitte ühtki - üld. ai-
nike(ne) poig Lüg; kaige üöd püüvveti, aga ei saadu ai-
nokaistki kala Vai; [linnud] võtsid marjad viimse kui
ainukese ära Mär; mu poeg sii olli mu aenuke lootus
Hää; mitte lusika aenukest põle Kei; ainukene lats tal
olli Võn

2. ainult, üksnes, kõigest - spor. R, eP. Vaivarust
kadus viin ära, ainukene olut jäi Vai; sui polntki muud
seigas kui ainuke linane särk Mih; kaks aenukest puëga
lapseks Juu; ainikene mina jäin ilma Iis; neli aenokess
eläjäd onegi Kod

Ls. üksainuke. Vrd. ainam, ainava, ainavene, ainik,
ainsam, ainult, ainumane, ainumas, ainus, ainust; enne,
ennede, ennegi, kõigest, paljalt, vaid, üksnes

ainukesti Ls. üksiaainukesti

ainulik ainulik (ainolik), ainulik g. -u V. hädavajalik,
tingimata tarvilik, kiire. ainulik tüü Rõu; tuu sa piä,
meeleh, veiga sääne ainolik asi. kuis sa no unõhtetke
ar, sääntse ainoliku? asa? Se

ainulikult adv. < ainulik. õkva ainulikult olõsi vahtsõt
truupi vaja, taa aja hirmsallõ suitsu sisse Urv. Vrd.
ainsahe, ainult, ainusti

ainuline ainulilnõ, ainuline g. -(t)se V = ainulik.
mul om nii ainuline asi, et ma sinna kuigi minemädä

jättä ei saa? Har; kau sa ruttu, taa om veiga ainulinõ;
mul o'õ sullõ ainuliist üteldä? Se

ainult ainult (aenult, aenolt, ainuld) eP, VLä; ainult
(ainuld) R, spor. eP; T, VIđ (hrv., u.); ainalt Mih;
aenut KJn

1. ainuiksi, üksnes; kõigest, vaid - üld. ainult kaks
päiva on viel aiga Hlj; kusimuse konti teestel kaladel
ei ole kui aenult lestal Rid; külap süia saab, tarvis
ainult tööd teha Tor; ku me ainult täna valmis saaks
Lai; [surnu] valvijale es anda? midägi? ainult õnnõ pe-
rämätsel õdagul sis anti viina ja õlut Rõu; a i n u l t
e t muudkui et. ega sis sie koht toitand jo, ainult et
kolud olid maas (s.t. tuli väljas tööl käia) Rak; ai-
nult et sinnä? vaja minnä? Urv. Vrd. aina, ainemalt,
ainsalt, ainukene, ainust, aiva, enne, kõigest, paljalt,
vaid, üksi, üksnes

2. = ainulikult - V. tuu asi taht ainult tegemist Kan;
ainult vaja Plv

ainumane ainumalne KuuK, Koe, ainumalne KuuR g. -se. ai-
nuke ←, ainus ←. viis mu ainumase leiva ää Koe

ainumas ainumlas (aenumlas) g. -a L, K; ainumlas g. -a
Lüg, Trm, KJn. ainuke ←, ainus ←. küll õli tämal kah-
ju sedä ainumat last mulda panna Lüg; kaks aenumast last
mul o'õli, nüid teene surnd Vän; tuas ei old ainumastki

inimest Koe; ainum laps Trm. Ls. üksainumas

ainus¹ a i n u s (ainuss, ainuss, aenus[s]) g. a i n -
s a (aintsa, ainssa) p. a i n u s t (aenust), spor.
a i n s a t (ainсад) eP, M, T; a i n u s g. a i n -
s a (ma) p. a i n u s t R, spor. L; Iis (p. a i n -
s a t); a e n u s g. a i n t s a p. a e n u s t Ris; a i n u s s (aa-
nuss, äinüss) g. a i n u (äinü) p. a i n u s t (aa-
nust) V

1. ainuke ←, ainult [üks]; (eitavas lauses) mitte üht-
ki - üld. (eL hrv.). ma äi laseks mette ainust inimest
sesse, aga naad tikuvad jo nii ermpast Käi; ainus tü-
tar Jõe; lähen peresse, peres põle aenust inge kodu
JMd; kaks ainust inimest jäi vel senna Plt; ku südä
täis, siis nutt om ainus sii rüüst ja abimiis Krk. ||
üksik. sii mererandes on paelu söuksi ainski inimesi Hää
Ls. iga-, kolm-, üks|ainus. Vrd. ainam, ainava, aine-
mane, ainik, ainsam, ainumane, ainumas

2. lähedane, omane, lihane [sugulane] Se, Lut. ainuba?
umadsõ?; äinüss uma esä (~ imä); ainü vanõba?; ainuss
veli om tuu, mia olõõ i puu|veļja; mahaa i uma ai-
nu velegaki? elämä Se; ainu veliidse?; ainu sõsaridsõ?
(pärisvennad, pärisõed) Lut

* ainus² (ainult elat.) ainusest ~ ainust ~ ainust vähene
hulk [midagi]. mul tat küll raasik om, ma anna selsa-
ma ainusest (~ ainust); ülearu elle and oma ainust ärä.

Δ kes ei anna ainusest, ega sii aidast kaa ei anna
(vsn.) Krk

ainusi ainusi = ainusti. ku raha veidü om, sis ostaat
tuud, mis ainusi vaja Har

ainus|pael ainus- R, aenus- Rid, Hää

1. = ain - Rid, ? Hää

2. äärepael võrgu otstes ülemise ja alumise selise
vahel - R. ainuspael oiab vergu ästi siigeld püsti
viesi, ainuspaelad aeta verko ääre, verk siis ei käri-
se Jõe; vergu ainuspaelad Kuu. Vrd. rindpael. Vt. võrk

ainust ainust (ainost) Emm, Hag, Trm; ainust Hlj, VMr.

ainult ←, kõigest. mool on ainost neli poega, keik
sõitvad merd Emm; ainust viis last on veel elus Hag

ainusti ainustõ, ainüist hädasti, väga, tingimata. mul
om ainustõ vaja liina minnä Vas; tuu asi om ainustõ
yaja ar aia? mullõ tuud ainüist om vaja Se. Vrd. ai-
nulikult, ainusi

ainuvasti ainuvasti peaaegu alati. minu arvamine igä
lähteb ainuvasti täüde, nää tuligi tormi, jušku ma
rääkisin eile Kuu

ainu|õigus tal oli ainu õigus selle asäa piäle Kos

ainu|üksi ainu (aenu) üksi S, L; K; ainu ü. VNg, Muh.

päris üksi, ihuüksi. ainu üksi keib merel Khk; ma ol-

li just ainuüksi, muid nägijud põle seal oln mitte Muh.

Vrd. ainapäini, ainuüksinda, ainuüksipäini, ainüksi

ainuüksinda ainu üksindä Ote, Röp = ainuüksi

ainuüksipäini ainu üksipäini = ainuüksi - Koe

ain|vaks ain- (~ ae)vaks pöidla ja keskmise sõrme vahema pikkusmööduna - Sa. Vrd. aet-, säsi-, sääse-, süsi|vaks

ain|üksi ainüksi = ainuüksi - Khn, Tõs

ai|pael ai- Nis; ai|pael Hag. villasest lõngast ääripael seeliku alumises servas selle kulumise vältimiseks. Vrd. ae, ai

*

ait ait g. aida (aeda) eP (aet g. aeda Kuu, Kad; g. aita Iis, aeta Kod), eL (~ g. aada); ait(a) g. aida (aita) R. hoone, ladu, hoidla, kus varandust, kaupahoitakse: a. talu, mõisa jne. kõrvalhoone vilja, toiduvarude, riiete jm. hoidmiseks - üld. vanast ööti õue kamber, aga nüüd oo ait Mar; üks ait raksub rukki-desta, teene ait niiksub nisudesta (rhvl.) Amb; maapõrmanduge ait om liha oidmise jaoss Krk; ait olli kiviide pääl, ega aedale es tetä konagi undamenti; mõneä alun aedan suvel süüdi Rõn; kon vili hoiti tuu oíl ait, kon rõiva? tuud kutsuti kambrõss. sääl maga-

ti suvõ aol, ütēn otsan oõl ait, tõsõn kammõr Har;
salvõ seeh aidal, a kual olõ õi salvi, tu jo kutsu-
tass ambariss Se. Aida osad vt. aida-, hoovi-, kaar-
de-, kuuri-, lausta-, loki-, raagja-, räästa-, ulu-,
varju|alune; aida-, toa-, ukse|esine; aida-, silla-,
trepil|pealne; esi-, popsi-, raua|ait; aidik, eiss,
esik, esis, hagerik, kassiauk, koda, krintsuke, kude-
rik, kurismik, kuru, kuukar, lakk, lavits, liigtuba,
lõkk, lõkujagu, lõugas, maantee, mademed, muldpink,
paškureke, pealik, pealis, perse, porstuba, põrand,
raagjas, rõdu, rõhu, sild, trepp, tõra, vahe, vahelik,
vahik, vaja, viil, vöörus. b. valla magasi ait. aita
korjati rükkid ja kaaru ja õtru. kui inimesel ärä
lõppi, oli suada siält Kod. c. kauba ait, ladu. läk-
sid ühte asja puõdist võttamaie, [kaupmees] üttel: jaa
mul puõdis ei õle, lähmä tuõma aidast Lüg; kaup seeh
aidah, kaubamehe kraam seeh Se. Δ Üks räägib aita, tei-
ne aida auku Hps; ait all, look pääl = pada (mõist.)
Kuu; üks ait, kaks puu lukki ees = makk (mõist.) Muh;
ait kolmõnulgalinõ? = tatrigu terä (mõist.) Se; elab
ku lind oksa pääl, temäl om ait sellän ja kamber kaa-
lan (elab muretult) Krk; kõik timä (= sõduri)
ait ja varanduss om timäl sääl [seljas] Har. ◇
Jumala ait (meri) Hää; Vana leivä ait (käimla) Jõh;
Vorsti aida võti kadund (kõht lahti) Han. Ls. kauba-,
kivi-, kroonu-, laenu-, liha-, lina-. magasi-, magasi-

ni-, mõisa-, moona-, piima-, popsi-, raua-, riide-,
riiete-, rõiva-, valla-, vilja|ait. Vrd. aidak, am-
bar, elu, hoone, kabak, kamer, kambrik, kladavoi,
laut, magas, ratis, ratt, õuetara

ait-ait ait-ait-ait lammaste kutsehüüd - Lei. Vrd. ute-
-ute

aitaja 1. tegijan. < aitama

2. hea, ilus, kõlblik, sobiv; piisav, küllaldane; mõ-
juv, hea toimega - Sa. see [rohi] oli aitiji, sellest
ma sai abi Jäm; kui äga näu lapp aitaja on Ans; kui
tuul pole aitaja, pannasse matoor keima Khk; vene keel
oli üsna aitiija (s.t. mõistis vene keelt üsna hästi)
Pha; kalameestel on aitiija elu Vll. || töövõimeline.
ema oli aitiija inimene Vll

1
aitama aitama, aidata (aedata) Muh, Hi, L
(aitma Rid), K, I; aitama, -da (aita) R
(u.), Sa, Khn, Iis

1. abiks olema, abistama - R, eP. ma aita so riided
ült ära Jäm; ma oleks aedan sind veel lapsi kasvata
Muh; Leena aitas mind voodi Käi; tule aita moole kott
õlale Mär; [Lõppemas olevat looma] aita ikki äksiga
takka (s.t. ära ravi, vaid tapa) Vän; toeduga aitas-
sõ kua, inimesed viiväd ligi [pulma] Khn; kui teene
aikus on, lükka takka veel teist, ega maksa välja ae-
data Juu; aitaks jumal selle pääva müöda Iis; aedas-

sin vaškad (olin lehmäl poegimisel abiks) Kod; kutsar
aidas ärral pakid välla tuua Plt. || toimetama, hoo-
litsema, hooldama ← eP. pole siia mõale teiste aide-
tu olnud mitte Jaa; tema on nii palju aise, on aidatav
kohe, asemel Kuu; egä sa õle võevane, et sua ise en-
näss aedata Kod. Vrd. oltama. Δ a i t a j u m a l
(vastus jõudu soovijale). tere, jumal appi! (jõudu!) -
aita jumal! (jõudu tarvis!) Trm; jumal aedaku sind
(suur tänu, ole tänatud) Muh. Vrd. aituma, aitäh; a i -
t a j e e s u k e (öeld. kui keegi aevastab) eP.
kui aevastatse, siis peab ütleva: aita jeesus ise (~
aita jeessuke) Muh⁷; aitad sandi sauna, sis aita lava-
le kaa Lüg; Aitaks jumal abju peale, tõstaks tõrre jää-
re peale, kergitaks kerisse peale (öeld. külmaga) Pal;
Aitaks aga mätta (s.t. saaks aga kari kevadel karja-
maale), küll siis suvi sueb ja jaan tieb jalad alla
Iis. ◇ Aedas oma tallekse tabedalle (viis oma mõtte lä-
bi) Vil

2. mõju, toimet avaldama, mõjuma ← ; kasu, abi olema
- Lüg, eP. kailud aitavad tiisiku aige vastu Khk; mes
sa sest saad et nutad, nutt ei aita Mar; ei aidand ke-
dagi, tüdinesin ää ja artsin järele Kad; sii vihim ike
aitab Kod. Δ kui ei aita jõud, sis ia nõu; mis aitab
lamba lahke nägu, kui pääski ei puõra (öeld. poi-
si kohta, kes talle meeldida püüdvast tüdrukust ei hoo-
li) Lüg. Mis siis aitab istumine, kui ei aita astumi-

ne (öeld. pärast puhkamist minema hakates) Jür; ei
sinna aita kellegi ohud ega rohud, kui tüdrukul tõsi-
ne tahtmine oo mehele minna; Ei aita l enam ussiro-
hi... ega püssirohi... kokad ega sepad Mär ~ kas või
peksa hunti kohe Kuu ~ vene kielegi Jõh ~ vinnekiil
ei tsjalibg Se. (midagi ei aita, millestki ei ole
abi)

3. arstima ←, terveks tegema - Sa. kis ussi kääst
konna ee päästand on, see inimine piab keiki aigid
siis aitama Khk

4. kõlbama ←, sobima, kõlblik olema - Lüg, S, L, Ha.
roho aitab juo lüä küll, akkama lüömä Lüg; täna b ai-
ta ilma kinduta (s. t. ilma kinnasteta on külm) Khk;
isased võivad küll linnas olla, aga emased, mis söuk-
sed ristlased on, äi aita sääl (korralikul naisterah-
val ei kõlba linnas elada) Kaa; äi aita reekidaged,
nii ull jütt Emm; kapsa leeme sässe pidi liha panema,
see mudu aita mette LNg; nüüd vist putõr aitab kua
varsti (s.t. puder on varsti valmis) Khn; einad ei ai-
ta tuua viel (s.t. on veel märjad) Jõe. || kasu, mõ-
tet olema, tasuma, väärima - Sa, Khn. vaada kui ke-
nad tüdrukud, sellele aitab juba silma visata Khk; se
nõnda närp loom, see p aita üle talve pidadagid Jaa;
vana inime, kas aitaks viel pilti tehä Khn

5. jätkuma ←, piisama, küllalt olema - R, eP. akken
kiinni panna, luht (õhuaken) lahti tehä, sie aitab

siis külläld Lüg; ära änam kalla, aita jo küll Käi; ändis ikke luadal teisele tohlaka ära et aitas Kad. || läbi saama; kestma, vastu pidama - L, K. selle natoksega peab aitama niikaua kui jälle saab Mar; temal oli pressraud, se aitas tema eluaa Ann; kaua teie selle süemaga aitate. süege silku, vat siis aitate õhtani

VJg. Vrd. vatitama, vältama

Vrd. abima, abistama, avitama, jõutama, upitama. Vt.

abi

aitama² aitama, da-inf. aita = aietama. küll vana ait
ku ta pailu kama putru oli söönu Trv

aitima(1) → aituma

aituma¹ ai·tu·ma (a·ttu·ma), ai·tü·ma (a·ttü·ma) E mann.;
ai·tu·mma (a·ttu·mma), ai·tü·mmä T, V, Lut; aitjuma
(aitjuma) Tõs, Pst; ai·ti·ma (aittima) Kuu, Lä, I, SJn,
ai·timma Khk (~ aitimm lstk.), Kra, ai·te·ma Vän; ai·
ti·mal (a·tti·mal, ai·te·mal, ai·ti·mmal), aitju·mal,
aitu·mal, ai·tü·mal (aittimal) S, Lä, Ris, HMD; ait-
jummal (aitju·mal) Lei, Lut

1. tänusõna - üld. ai·timal äia, ai·timal ämma söö-
temasta, jootemasta, minu obu oidemasta (rhvl.) Muh;
aiti·ma kala ja leevä edess Kod; aitu·ma andjel, tuhant
tervist toojal; aitum, aitum vii esäksel, vii emäksel,
maari emäl ja maari esäl sikkess ja rikkess, tõisele and-
jess, ei mitte tahtjess [õeldi last saunas viheldes]

Krk; aitu'mma jumalale, olga terve saatja; sannan vi-
huti, sis tõene üteli, et aitu'mma, aitu'mma, aittumma
sannakütjale, viha andjale, viituujale Nõo; lakkõ,
luidsa är? ja ankõ aitu'mma Rõu; a i t u m a e e s t
 (~ e t t e) ilma rahata, väga odavasti, (pool)muidu
 - üld. eks täna sene aitu'mma ette käi küll, egä minul
tämäst midägi maksu ei öld Lüg; aittumala eest ee küll
Jäm; aittumma, ole terve! [vastus:] aittumma iist ei saa
midägina, paremb anna rubla raha Nõo. Δ suõja leivä
aitima on toises ilmas iess Kuu; vanast üteldi, et
pehne leevä aittumma lääb läbi pilvi taivade Nõo; [too-
jat tänatakse naljatades:] Aitu'ma andjalle, kassi sit-
ta kandjalle Mär; Aitu'ma andjale, kaits kätt kandjale
Pst; ait dummal andalõ, kaššilõ, kañdalõ Lei; ai'tumma
andjallõ, passiba pandjallõ Se; aittüma taadale, kes
viis lapsed luadale Kad; Aitu'ma taadele, kes viis lat-
se laadele Hls, Hel; Aitu'ma, anna veel, laps. (~ tants)
taga tabab kab Hää; Aitu'ma, aitu'ma, ole sina tubasest
persest. (~ tubandest terve), saa aigest ja sure ära
Lai; Suur tänu, lai kiitus, (h)alli kirja aitu'ma Vän;
hüä peräst aitu'mma, küra peräst perst lakku? Lut. Vrd.
aita jumal (→ aitama), aitumakest, aitäh, spassibo, tan-
ke. Vt. terve, tänama, tänu
2. fig. saamatu, vilets, hale. oled ikke üks aitu'ma
VJg; Aitu'majuri (tossike, kápard) Hää

aituma² aituma, aiduma, (ta) aidub, aidub Sa, Hi. udarat

kasvatama enne poegimist (lehma k.). lehm on aitumas
Jäm; lehm aidub ~ akkab aituma Ans; lehm aidub niikaua
kut vassigu ära toob, piim söördub nisase Khk; üks mul-
ligas akkab ju aiduma Rei. Vrd. udarat laskma → udar

aitumakest = aituma. aitumakst (~ attumakst), ole sa ter-
ven Krk

aitumal → aituma

aitus aituls g. -se aitamine; abi. kas tä pidäb sess ai-
tusess lugu või ei pidä, minä muku aitan Kod. Vrd. avi-
tus

aitäh ai'tä'hh (a'ttä'hh) R, eP; T (hrv.); ai'te'nh (a't-
te'hh) R, spor. eP; eL, ai'te' (atte) Kod, Ran, Rõn;
aiti'hh Lüg, Jõh = aituma (viimasest uuem ja lastepä-
rasem). aitähh, ole tervel Jõe; aitäh, aitäh, iad lap-
sed Hlj; aiteh, tänan väga Vai; kui teine ütles jõu-
du, [vastatis] tere ning attä'hh Vll; ai'te'hh abiks
tulemast Muh; suur aitähh söögi eest Mär; aitä'hh [on]
tubaka tänu Kse; misa seal lorised laua ääres, anna
iloste aitähh Mih; vaese inimese a'ttähh on taevas kõe-
ge suurem Juu; ai'te ai'te vihale, ai'te vedele, ai'te saa-
nale, ai'te löönile ~ ai'te ahjukütjälle, ai'te puulõnk-
jälle, ai'te vede tuajale, ai'te vihategijälle (vihtle-
mise sõnad) Kod; panõ käe kokko ja ütles ai'te'nh taiva-
esäle Võn; a i t ä h e e s t ilma, (pool)muidu.

aitähh eest ei anta midagi Mär; ega se na attähh eest põle ühti, selle eest tahetakse muud koa soada Juu. Δ soja leivä attähh peab kohe taeva minema Jür; lämmä leevä atte minnev üless taivade Rõn; [toojat tänatakse naljatades:] Aitäh andjale, kassisit(t)le kandjale VNg, Jür, Lai; Aitäh, kis kõhu on and, süüa saab igalt pöglit Mär; Kirju kiitus, tõmmu tänu ja suur allikirju aitäh viina eest Ris; tegi nii äkisti tüki läbi, et saand aitenkid ütelda (ei jõudnud sõnagi vastu rääkida) Emm

aitüma(1) → aituma

* aiu¹ Δ ma en tiä iuss ei aiuss (ma ei tea vähematki)
Kod

aiu² → aidu

aiu|poeg → aiupoeg

aiutama aiutama Koe, Kad. leost võetud linu maas pleegitama. külmal aal võtab aiutamine rohkem aega kui soojal aal Koe. Vrd. aeduma

aiiva aiiva (aeva) spor. R; K, I; aiiva R (aeva Kuu),
Hag

1. päris, üsna, lausa. aiiva vana mies Lüg; sie on aeva tõsi JMd; kui võililled õitsevad, siis kõik kollendab aeva Lai

2. alati, ühtsoodu, alatasa. aeva üks nirin, ükski asi

ei kelba Kuu; vanaisa naeris mind aiva Jür; aiva kuula
tema riidu VJg; laps aeva mängib Trm

3. ainult ←, kõigest. aiva ninda pali on mul raha Lüg

4. alles ←, hiljuti, äsja. aiva nüüd tulingi säält

Lüg; ta aeva alles käis siäl Kod

Vrd. aina

*
aive → aju

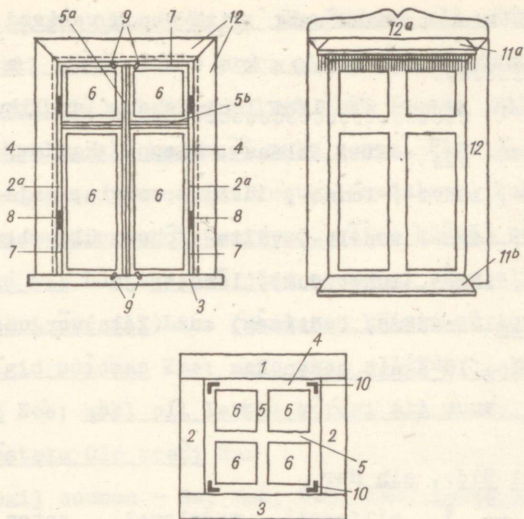
aiver aivler g. -re Hää, Ran, hallhaigur (Ardea cine-
rea). aiver on merelind, kalasüüja. mina olen aivri näi-
nu, räimekulilide sias lendas Hää. Vrd. haigur

*

aken a k e n g. a k n a p. a k e n t (akend), spor.
a k n a t (aknad) L, K, I, Trv, g. a k n e spor. L,
K; M, Rõn, akõn (akõn) g. akõ p. akõnd San, V;
ake g. akna p. akent (akend) Sa, Hi, p. aket Muh,
LLä (n. akõ p. akõt Khn), g. akne spor. Sa, Hää,
Saa (~ g. akme); akan g. akna p. akant (akand) Kõp,
Vil, Trv, T, spor. V (n. akan Urv), n., g. akna p.
aknat Võn, Plv, Se, Lut; a k k e n g., p. a k n a
R (p. akkend Jõe), g. akna p. aknat (aknad) HaPõ,
Iis, Trm; aka Se (lstk.)

1. avaus hoone seinas ruumi valgustamiseks ja õhuta-
miseks; raamid koos klaasidega aknaava sulgemiseks, ka
aknalaud - üld. aknad on kovast jääss Vai; aknad
joosvad igi Mar; vana aken õli veike, kõege röhkem

neljä ruutuga ja es käi lastigi Kod; lilli äitsevä ak-
na pääl Trv; mes sä vahit sääl akna pääl Kam; akõn om
elutarõl, sannal ja rehetarõl om paja Urv; pl. akna
pää? (lükandlaud aknaava sulgemiseks); ma? lasõ akna
ust vallalõ (teen akna ühe poole lahti) Se; k a h e d
a k n a d topeltaknad - Lüg, Mih, Iis, Se. talvel
on kahed aknad ies Iis; k a h e | k o r d s e d (~
k o r r a l i s e d) a k n a d id. Lüg, VJg, Kod,
KJn, Trv, Ran, Krl; seesmised aknad to-
peltakende seespoolsed aknad, mis kevadel eest võetak-
se - Khk, Trm. sügisä pannasse sihäsmisäd aknad ede
Khk; teised aknad id. Har; v ä l i m i s e d
(~ v ä l j a p o o l s e d) aknad to-
peltakende välimised aknad (püsivalt ees) Khk, Krk.
väljapultsä akna ruut katki Khk; ühe k o r d s e d
a k n a d Emm, Ran⁷; pohla aken aken, mille ruudud
käivad raamide külgedesse lõigatud õnarustesse - Kod;
a k n a k u r e d i k ← Juu. Akna osad vt. 1. kü-
barpakk, pealis|puu, -tükk, peapakk, päälmine aknõ puu
Har; 2. lape, pihitjalg, piit, post, samm, tender;
2a. kopstik, leng, piit, põsk, põsklaud; 3. akna|laud,
-pealne, aluminä laud Khk, alus|laud, -leng, laud, leng,
lengilaud, lävi, paaduska, pink, prosslaud; 4. pros-
s(id), raam(id), raamistik, raamistükk; 5. (klaasi) va-
hepulk, leng, pross, pross(i)-, raami|pulk; 5a. akna-
post, laagliist, vahepuu; 5b. kemper; 6. (akna) klaas,

ruut, tjokla, vina; 7. kast, kastleng, kleidung, leng(id), lengikast, raamistükk, vutterleng(id); 8. hing(ed); 9. haak, kramp, ? pide, trikkel, tripp, trippel, trips; 10. (akna)raud; 11. vee-, vesi|laud, vee- ~ vesi|raamistik; 11a. eerung; 11b. simss, veenina; 12. kar-tina(d), kleidung(id), kleidungilauad, liisnik, naliitš-ka, pross(id), ? rant; 12a. naliitsna hari → naliitsna - Se. Δ l i h u n i k Jõh, Mar, K ~ k i n g s e p p LNg, Mar v a h i b (~ v a a t a b) r ä t s e p a a k n a s t v ä l j a i h u p a i s t a b l ä b i k a t k i s e r õ i v a . Lihonik vahis läbi rätsepä akna Röp; Lihonik ~ Kad ~ parkal Amb vahib kingsepa aknast välja varbad paista-

vad katkisest jalanõust; Viis venda vahivad kingsepa
 aknast välja id. Kad. \diamond u k s e s t j a a k n a s t
 → uks; Akende alt läbi lohistama ([avalikult] pilka-
 ma) Kaa. Is. esi-, klaas-, klapp-, kolde-, kramooga-,
 külje-, luhvt-, lõhna-, lõkand-, olvi-, paja-, roop-,
 taga-, tagu-, topelt-, välis-, õhu-, ülevalaken. Vrd.
 akkun, ikkun, luhvt(auk), lõhn, paja

2. fig. rebend, (väiksem) auk (kala)võrgus. esäiki
ütel: palju aknit sehen Ran

*

all all üld., alh Har

I. postp. 1. all(pool), madalamal, anton. peal.
a. [millestki] allpool - üld. linnud lennavad kõrgel
taiva all Lüg; keeb maa, muidu sedine vesine, jala
all virtsub Jäm; kark kaindla all Rei; särki kantak-
se kuue all Hag; tuli pliida all Amb; aidal om õnnõ
kiivi nulkõ all Har. || [millegagi] kaetud; [millegi]
sees. vesi rahu on vee all, aab laiva põhja Pha; tuli
iildub tuna all Muh; mets on vangis, kõberas kõik lume
all Juu; pää (päike) on pilve all JMa; sii makass juba
anna mulla all Krk; kõjo puu pehastass ärä ruttu, koo-
re all sais Ote. b. [millegi] alumises osas, pooles -
üld. mere kalda all olid karjamaad Vai; mää all ka-
sub vili parem kui mää peal Kir; lott lõvva all Krk;
põllõ all oll laga pits Rõu. c. [millegi] varjus -
üld. räistä all; vähid ja lutsud sõisavad jõe kalda

all Lüg; soun ning köök on ühe katuse all Jäm; obu seal puu all kinni Vll; kuuri all Vän; maavitsad kasvavad toa ullude all Ris; talvel õlid [sead] riha all Kod; pedästiku all kasussõ^õ palo seene^õ Plv. d. [millegi] läheduses, juures, [millestki] madalamal kohal - üld. peigmes ja pruut istusivvad, tõine küünäl põles tõise nenä all Lüg; kaapsu jääd oo köögi akna all Khk; meil oo meri õue all Lih; rühnlased köisid sügise Saast-na all ülgid püidmas Kse; mets ukse all Tür; käisime kiige all Koe; sääl o'li Taheva kõrdsi all suur parv kost hobõstega üle veeti Har

2. [millegi] suunas - Sa, Muh, Noa, Kse. tuulä all on pilve Khk; ait oli oort lahve tule all Põi; tuule lae oo aguline, teine ots o vesigare all, teine ots o maagare all Muh; naad (= luiged) käivad sui põhja all, kus nad munevad Noa

3. (välj. olukorda, seisundit, mõjupiirkonda) a. teat. olukorras, seisundis - üld. kaljasi oli sadamas purje all (purjed üles tõmmatud, sõiduvõlms) VNg; maja on juo kattusse all Lüg; emased on koo maksu all Jäm; püsi all (sõjaväeteenistuses) Khk, Vll; elab enese elu päävad niukse piina all, mees joob tal ja varastab Mär; kesa all lasti [põld] olla üksainukene suve Mih; istub alati selle lapse all, ei soa kusagille mindud Juu; olin leikusel, unerohu all Kad; elab võõra nime all, võõra passigä; August õli tule all, kuulid lennanud

üle piä Kod; rahva naaru all Krk; sii om jo piina elu,
sa oled sunni tüüline, nuias ja malga all Ran; ma' olõ
ja vana, ma' olõ söögi pandmise alh, ega ma ei ole söö-
gi andja; Henu oll kol kuud Tartun tuhtri alh Har; tüt-
rik jo tanu all (mehel) Rõu; vüüd, sukka, kinnast koe-
tass, nu'umma' kõik kudamise all Plv; sadola all (sa-
duldatult) Lut. || väikke ankkur oli lassi nime all
Tõs; kõik, mis nelä jala pääl kääse, om eläjä nime all
Räp. b. [kellegi, millegi] võimuses, valduses, allu-
 ses - üld. meie olime Tallina all, orjapolves pole old
Jõe; asi on kohto all Lüg; nee oo teisä mõisa all Khk;
Iisaku kiriku all õlen üläväl Iis; me oleme Valguse
[kolhoosi] all Kõp; egass timä tõsõ all ei olõ', timä
om õks henne alh (on omaette peremees) Har; tõõsõ
tahtmisõ all vai tõõsõ käe all Rõu; kõgõ rassõmp tüü
om aiamaa künnine ja saja all sõitminõ Se. || [mgi töö-
riistaga] töötlemisel. kolm neli pääva on kardulid äk-
ke all VMr; koodi all tuli alvem terä välla Trm; maa
olli kik adra all (kogu põllumaa oli üles haritud)
Krk. c. [millegagi] kaetud, täidetud, [kellegi, mille-
gi] kasutuses - üld. meil musta kesä ei õle, kõik maa
on vilja all Lüg; põld oo vee all Khk; õue all suur
tükk maad kohe Tõs; Kasme külä eenamad enamast lepiku
all Pal; puu annum, ku ta paar kõrd piimä all ärä käe-
nu, pidit kiitmä Rõn; suur jagu põldu kõik rüä alh
 Har

II. prep. 1. [millestki] allpool, madalamal - Vän, Kod,
T. all paesu o'li suur vesi Vän; nemä om viil mäe ot-
san, aga mina ole joba all mäe; kistava's om all kivi,
ta aab kivi ümber Ote. || [millegi] varjus, sees. pa-
rep oss iki all maa olla ku pääl maa Krk

2. (märgib suunda) üld. allmaa tuul (maatuul); all vuo
tiib (noodatiib, mis asetseb vee voolusuunas) KuuR;
sõuke sant ais, et all tuule ei või olla Hää; vikerkaar
vaist om enne vihma, all päevä iki, iki vastu päevä Krk

III. adv. 1. all(pool), [millegi] alumises osas, (näi-
tab ka millegi olemasolu) üld. kilmit on puust tehtud,
painetu põhi all Lüg; ainus tuhlis, es ole loodust ka
all Khk; läks nõnna et jalad ühna vilkusid all Muh; ku
silmäid piän ja siäred all, tämä (= laps) enäm vana ini-
mess siis ei pelgä Kod; pooliku ravva es kurda all kõ-
lege [hobusel] Krk; ahol om puunõ vanik all Se

2. allpool, madalamal. a. anton. peal (sarnaneb post-
positsiooniga) üld. tiel kelt'sa viel all, ei võta sis-
se [jalga] Koe; ei ole tõranduisi all, pälgid mädäne-
väd Kod; [pajal] kange tuli all Äks; seisval veel on
maage pial, rohelene maage, vesi all on pruun Plt; kui
kulu all o'li tõesel aenal, niideti üten maha Ran; mõr-
sal o'li puultoi'st särki sällän, pihtsärk alh ja pikk-
särk pääl Har. b. madalal, anton. kõrgel, üleval. päi-
vä terä on juo all, on õhta kääs; mul käiväd suoled
all, pressiväd rakku kaula pääle Lüg; suvel io piab

[veski] tamme all pidama, muidu ei saa eina teha, kõik
vett täis Kad; kui makad, sis om klapi all, silmi pääl
Ran. || (määratleb lähemalt antud kohta) R, eP. sai all
puõrdis olla VNg; käisin all veskil Lüg; Tahkuse külas
all iõe ääres on kõrts Vän; vana tarelohak õli all kü-
län Kod. c. madalas [vees], anton. sügaval, ülal. tä-
na olid lestad all olnd, madalas Khk

Vrd. alahan, alan, allpidi, allpool

*

arb¹ a r b g. a r v a Rei, Krl (~ g. arba), Har, arb
Plv (hrv.); a r b g. a r b e Kuu; n., g. arbõ
Krl

1. arm ←, haavaarm - Kuu, Rei, Krl, Plv. rouge ar-
bed Kuu; aavast jääb arb taha Rei; ega poka? muialõ
arbu õi jätä? ku palgõ pääle? õnnõ Krl

2. kriimustus ←; joon ←; soon, süvend. nüüd olõ ma
suurõ arba tõmmanu kindsulõ Krl; käsi om arbu täüs:
veskikivil tsäetass arba? sisse, minga jahvatõdass;
lehmäl omma sarvõ päl arba? mitma piimäga timä om Har.

|| pragu ←, mõra, kausil om arb sisen Har

arb² arb g. arva Krj (hrv.), Põi, Muh

1. perele määratud osa külakogukonna ühismaast, lapp
←, siil (van.). mitu arba teil põllal oo; suos olli
kuuskümmend arba [heinamaad]; muja arba vahede peale
õllid koa õuve märgid lõigat, kolme aasta takka neid
arbu vahetatse; nüüd aeti arvad ühte kokku, nüüd o runt

Muh. Ls. heinamaa-, muda-, põllu|arb

2. ?lattaia tugiteivaste vahe - Muh

arb³ arb g. arbu Jõe, ? Hel; n. arbu ~ arbo Vai

1. nõidus ←, nõiatemp (haiguse ravimiseks, varga selgitamiseks jne.); nõiduseks kasutatud ese(med). siis on küsitud arbu kääst, et kus kohas ta on, ehk on ta viies? ja vie piäle arb akkand käima (kadunud inimese otsimisel) Jõe. Vrd. arbus, arp

2. ?halb, kuri. alb, arb inimene Hel

3. liisk, loos ←. arbo ottama; [paberi] rulli sies oli märgitü. kenele johtus arbu, sie sai sene ašsa oma lei arbo oli tühjä Vai

Vrd. arbuma

arbane arbanõ jooneline, jooni täis. kel käsi väega arbanõ, tuul om halv elu ilman Har

arbeldama arbeldama Lai (van.), Krk (arbelteme), T. talitama, toimetama ←, askeldama ←; korraldama ←. ega siin paalu ämp arbelte ei ole, leib om kasta ja toa koriste; ma lää siini arbelteme (s.t. pesema ja vajutuse alla panema) Krk; mes tost elust kasu om, ku sa enämb endä esi ei saa arbeldada Ran; ommukust õdakuni arbelda, periss ärä väsitäb Nõo. Vrd. argeldama

arbeline arbeliline g. -se armiline ←, armidega kaetud

- Kuu. Ls. rõugearbeline

arbiandja = arbuja. arbiandja and vett, suulõ; kua kõnõ-
lass suulõ päle, kua kõnõlass tsukri päle, kua sibula
päle, mõnõvuori saa abi Lut

arbilbaaba = arbuja. arbibabalõ viiäss viina ka? Lut

arbilkabene = arbuja. arbikabõhhõnõ mõist sõnnu, mine
ta manu? Lut

arbiija → arbuja

arbima¹ arbima, (ma) arbi. töötama ← . äi viisi arbi-
da, äi viisi teha, oesab oma laiska ihu Khk

arbima² → arbuma

arbilmees = arbuja. arbia kutsutass ali arbimiis ali
arbiandja Lut

arbitama arbitama Muh, Hi (arbidama), L (~arvitama),
Khk, KPõ, Iis, Trm, Lut

1. parandama ← , kohendama, terveks tegema - Hi, L, K,
Iis. põllu väräv o katti, tahab arbitada Kse; ema ar-
bitab vana sieliku ribu Kos; arbita seda riista natu-
ke VJg

2. seadma, korraldama - Muh, L. ma tulen õte isi arbi-
tama, ega te muedo õigess saa Muh; me arvitame ennätid
[uude majja] sisse Vig; arbitaja inimene Hää

3. = arbuma - Trm, Lut. arbiandja arbitass
kaess mustast raamatust Lut. Vrd. arbitsema

4. karistama, lööma - Koe, VJg. [lapsele:] küll ma sind
arbitan Koe

Vrd. arbutama

arbitsema arbitsema = arbitama - Sim

arbuleit = arbuja. imestuse vastu olid oma rohud kva,
neid sai arbu eitedelt ja tuatidelt Kad

arbuja tegijan. < arbuma. tark, posija ←, kaardipani-
ja - VNg, Lüg, Se, Lei, Lut. arbuja lüünd kaardi ja
vahtind kääst, kuda kellegi elu lähte VNg; arbia om
tuusa ma arst Se; tuu käules arbdil Lei; arbile läät
mõnõvuori vil jumalasõnaga Lut. Is. kaevuarbuja. Vrd.
arbi|andja, -baaba, -kabene, -mees; arbuleit, -katsu-
ja, -lööja, arbus, arbutaat, arbutaja; arkleja

arbuja|sõna nõia-, lausumis-, posimissõna. arbdasõnnu ei
taja? Lei

arbukatsuja arbukatsuja = arbuja - Kad

arbuline arbuleine g. -se sulglõhine, sulgjas. arbule-
sed lehed (näit. peiulillel, kummelil) Hää

arbuma arbuma R, arbuma, (ta) arbut VJg, Iis; arbmine
Se, arbmene Lut

1. nõiduma ←, nõidusega selgust tooma, ennustama ←;
ravitsema - R, VJg, Se, Lut. aida võtmega on arbutud
ikka Hlj; [arbuja] arbus asja üles, näd sain ädäst lah-

ti VNg; mies läks arbus, kie võttas tämä raha Lüg. Vrd.
arbitama, arbutama, arpuma

2. liisku heitma, loosima ← . akkamo arbuma. paberi
rulli tehti, rulli sies oli märgitü ... Vai

3. välja mõtlema (peam. koerusteki) (hrv.) Iis
Vt. arb, arp

arbus arbujs g. -kse Kuu, arbus g. -e Lut

1. = arb - Kuu

2. = arbuja - Lut

arbutaat = arbuja - Kad

arbutaja = arbuja. eks arbutajad teind arpu, et ädasid
minema ajada Kad

arbutama arbutama HJn, Kuu, Kad, Sim, arbutama Trm

1. a. võluma, ära nõiduma ← (näit. tüdruk poissi)

Kuu. b. posima ←, nõidumisega parandama - ? HJn, Kuu,

Kad. ema arbutas oma jalga Kuu; enne arbueided ja taa-

did ikke arbutasivad, kui mõni luom jäi aigest ehk mis-

ki muu äda oli kellegil enesel, siis arbutati tervest

Kad. Vrd. arbuma

2. parandama ←, kohendama, terveks tegema - Kad, Sim.

püksi tagumik on vile, tahaks arbutatta Kad

3. karistama, lööma, ergutama. tarvis [poissi] natu-

ke arbutata; arbuta natuke obest, et sõedab rutemast

Trm

Vrd. arbitama

arbutus nõiatemp, nõidus ←. tegi arbutust püünistesse

Kad. Vrd. arp

*

ase ase (asõ V) g. -me üld., g. -ma spor. S, Pä, eL, p.
aset E mann. (excl. V), asend ~ asent VNg, S, Ote, V
1. magamiskoht, -ase (väliskohakäänetega) üld. (excl.
L). memm oli asemel aige Jäm; ei jõua asemelt üles tõus-
ta Ann; (sisekohakäänetega) spor. S; L, Ris. kobi aga
asemest välja Muh; viskasin asemesse pikali Mär. a. ma-
gamiskoht (voodis, põrandal, heintel jm.), aluskott, põ-
hud, linad, mida magamiseks kohendatakse - üld. mene
kergita ase ära, pane palakas päele Kaa; aset me ko-
hendame iga õhta Muh; minu ase on kõva Kod; ase tetti
aendest sisse, kos üüse karjusse ja aenalise magasiva
Rõn; mul o'li täambä üüd väega halv asõ Har; ma lä sän-
gü asõmõ pääle Vas; a s e t (v a l m i s ~ ä r a
~ ü l e s) t e g e m a üld. aset, voodit maga-
miseks ja pärast magamist kohendama, korraldama, kat-
ma. tie sa ase üles, magamise aeg oo kess Khk; kõrva-
naine tegi [pruudi] aseme ommuku üles Ksi; valgen piab
ase ära tegemä Nõo¹; aset pidama (voodihaige olema)
Rei; kui just aseme jäuks (s.t. voodis) saaks olla,
oleks tervem Phl; v i i m a n e a s e haud - Lüg,
Krk. ots viimäst aset (suriast, kes veel voodist

tõuseb) Krk. Δ Lapse ase - koera ase (s.t. lapsel ei
 tarvitse head aset olla) Kuu; kos üü, siäl ase, kos
pääv, siäl paik Kod; ega mees ep maga, ase magab (lama-
 ja teeskleb magamist) Khk; ärä õhtast aset kiida Lüg.
Is. külje-, magadis-, magamis-, tuhu-, unelase. b, sei-
 na külge kinnitatud, ühe v. kahe tugisambaga magamisla-
 vats - R, Hi, L, spor. K; Rõu, Vas. kravatid vai asemed
õlivad tehtod seina külge Lüg; ase oli seina külges,
nee mes lahtist olid, nee üiti voodiks Käi; mõnes ko-
has oli seina külles ühe jalaga ase, kaks nurka oli
seina külles Pee. Vrd. lavats. c. (nelja jalaga) voodi
 ←, säng ← S, L, K, Lei. ase on samma mis oeti Pha;
vanasti olid kahepoolega puust asemed, ööseks tõmmati
asemed lahti Kos; vuodi on nuorema rahva sõna, vanemad
ütlevad ikke ase ja säng Koe. d. (kodu)loomale) val-
 mistatud magamiskoht - üld. aja lehmad asemele Rei;
asemele! (käsklus loomale) Mar; loomase [on] vertsa-
ne Kul; tasutasse eläjite asemid Kod; peni tegi asend
 Ote. Δ neli tegad asend, kaks näitvad tuld, üks eidab
peele (= koer; mõist.) Emm; katõl kahrul ütehn pesähn
asõnd olõ i? (vsn.) Lut

2. koht ←, paik, (paiknemis-)ruum - Lüg, Tür, Kod, Kõp,
 eL. sügise suvi tieb talvele aset Lüg; tule seie, ma
teen sulle aseme, lahen issu Kod; maea ase õlli meil
kuiv, muial õlli ümmerringi vesi Kõp; olõ õi asend,
olõ õi kohe mahututa? Se; a s e t t ä i t m a asen-

dama - Kaa, Krj. tamme naad ja nakid täitsid ennistel
aègadel naelde asent Kaa; t u u l o t s i b a s e t
(muudab pidevalt suunda) Lüg, Rid, Mar, KJn, Hel. tuul
òtsis aset, pööris siia, pööris sõnna Rid; küll sii
tuul nüid pöörab egä raasikse aa peräst, ta otsib nüid
aset Hel. || kui pihulased aset tahkiavad (üles-alla lend-
levad), siis teab tormi Muh. Łs. hua-, hoiu-, küla-,
lõa-, peo-, sündimis-, vöö|ase

3. auk, õnarus, sälk, süvend [millegi jaoks] - R, eP,
Ran. sarika perse ase Lüg; öövli roua ase [höövlipakus]
Ans; muistised särgid [olid] lahti kaila asemega Khk;
pulga otsa sisse lõegati veedike nõöri aset ehk säppu,
kos nüür pidämä jäi Ran; [liige] a s e m e l t R, eP,
Trv ~ a s e m e s t S, Mar ära (~ lahti ~
v ä l j a). välja väänatud, nikastatud, paigast ära.
polve luu läks asemelt vällä VNg; taal oli puusakont
katki, asemest lahti Vll; jälg asemest ära Käi; kukkus
õla asemelt ära Pee. Łs. kivi-, pesa|ase. Vrd. arm
4. asu-, elukoht - üld. kuhu tämä aset ja paika sai
Lüg; ei aset ei paika tämal, käi ja ulgu Kod; asemit
(kortereid) olevet Nuian saia küll Krk; läits endäle
parembat aset kaema, siin ei saa enämb olla Nõo; mihi-
läne (s.t. mesilaspere) esi? ots asõnd Har; a s e t
p i d a m a asuma, elutsema - Lüg, Rei. || talukoht.
siis korjasima raha ja õõsima aseme. ase oo sii talu
kruut Kod. Łs. elu-, pesa|ase

5. töö-, teenistuskohat - Lüg, Kod, Nõo, Ote, Krl, Se.
läks aset kuulamaie, kuhu tiënistuse saab Lüg; enne
jõule om asemide saamine Ote; sulanõ ots asõnd Se;
a s e t (k i n n i) p i d a m a töö-, teenis-
tuskohal püsima - Kod, Krl

6. millegi tekitatud v. millestki säilinud jälg, mil-
legi varasem asupaik (millest säilinud rusud, pudemed,
jäänused jne.) üld. naula ase Lüg; amba asemäd jäänd
ouna sisse Khk; kui sa nii kurjaste tettä lööd, et ase
juba järele jääb Mar; [pruudi] kirst saadeti enne tule-
ma, siis tansiti seal kirstu asemel veel Kir; [Lumi
nii sügav, et] sammul ase taga Saa; nopsin neid kar-
dule uniku asemeid Juu; vana kaevu ase Kod; tuukõrd
sai pallu kalu, olli kala asemit võrgut täis, noid
plõntse Ran; tuubri olli ärä viidu, pallalt põhja ase
ollu maha jäänu Nõo; herne asõma pääl kasus muu juma-
la annõ? parembalõ Lut. Ls. tule-, tulekurja|ase. ||
arm ← , haavajälg - üld. kos sa pobaski katki tegid,
sinnä lei aseme Kod; nõstse, paise ase Krk; herne asõ
(rõugearm) Plv, Se. Ls. haavaase. || fig. ülnü nii
kui sõnal olnu? sõlm, asõ (mõjukalt, kõvasti); timä
sõnal asõ um (mõistab rääkida) Lut

7. raas, kübe ←. õmete piäkualin ärä käenud, aga aru
aset ei õle Kod; mitte üits ase või küben ei näe (sil-
mad täiesti pimedad) Hls

Vrd. tarease

asi asi g. asja (asja) p. asja (asja) eP, eL (g. assa
 p. assa L, K; g. aisa p. aissa ~ assa JN, VMr, VJg,
 Sim; g. asa p. asja V; azi g. aza p. assa Se, Lei);
asi g., p. asja R (~ n., g., p. assa Vai)
 1. konkreetne objekt, aine. a. igasugune üksikese -
üld. vaanad ning taldrikud ning koostad on ju sööma
asjad Khk; talu asjad, masinad ja riistad Kos; pruudi
asjad olivad kaanega kerstus HJn; lats asjuga? mäng
 Se. || varandus, omand. sel asja laialt (palju vara);
noot oli küla asi, oli küla peale [ühine] Pöi. Δ Võ-
ta oma seitse asja ja mine Kuu. b. hrl. pl. suguelun-
 did - R, eP, M. tütar ei tõhtind vilistada, sis ema
asi pidi kuivama Lüg; ise ihualasti, asjad puha pal-
jad Pöi; kui mesterahvas sibult süüb, lähavad tema as-
jad rõmsast Kad; pl. elamise asja [meestel] Krk;
 a l u m i n e a s i [naistel] Jäm, Ksi, Krk; k a -
 h e d a s j a d [hermafrodiidil] Lüg, Emm, Plt;
kaits jagu asju Krk. c. olend, taim. inimene ning loo-
mad, nee on keik loodud asjad Khk; mette üks aja asi
äi kasu Kaa; jumalaluud asi, misä timäst sis pelgäde?
 Har. || lill \leftarrow Se, Lut. pl. verevä asa? pääsusilm
 \leftarrow . läke verevähe asja (lähme pääsusilmi korjama) Se;
asi häitsess Lut. d. aine, ollus, materjal. tämä (= valitseja) ei süönd muud kui magedaid asju (s. t.
 värsket liha) Lüg; jips on sihand kõva asi Khk; minä
sess vägeväss rasvaasjass lugu ei pidä Kod; ta m jo

söögi asi, mesä täst nuhutad Nõo. Ls. ehte-, himu-,
ilu-, joogi-, kuld-, küla-, maja-, mängu-, ohu-, pruu-
di-, päeva-, tarbe-, tarvi|asi. Vrd. kraam, krove, kõõ-
kam, usar, värk, västak

2. küsimus, nähtus; sündmus, juhtum, (asja)lugu, asja-
olu. tõest sündind asi Lüg; kaig imelised värgid ja as-
jad saab kuulda Vai; asi pole õige; vanames kuulab
egas asjas mu sõna Vll; vanamuistne asi võetse jälle
jalale Muh; sõad on ühed ermpsad asjad Käi; ræækes moost
santi asja, laimas mind Phl; tiab kõigist assast reaki-
da Hag; assa arutama VMr; ei puudu assasse Plt; tuima
olemisega, talle ei putu ütsegi asi Ran; [ma] ei ole
toile asjaga süidi Nõo. || sag. pl. olukord, lood -
üld. ei sel ole kaik asjad kerras (mõistuselt puudulik)
Hlj; mul on vaine asi küll, tervis on vaine Lüg; varas
käis öösse, kui keik asi väga oli Jäm; kui kuib oo,
siis oo sii nii ea raho asi Mar; ennemuiste oli ju se
asi väga kibe, ega põld jo kõiki assa saada Juu; läks
metsa oma asjaga ~ asjad sitasti (jäi vallalisena ra-
sedaks) Ksi; assad on alvad Plt; [tüdrukul] omma ka as-
ja alvastõ, n om paks San. || haigus. eks sie paisse-
tus õld maast akkand asi Lüg; p a n d u d a s i
nõlutud haigus - Lüg, Khk, Mar; t e h t u d a. id.
- Jäm. Δ Teine asi, kui tädi kodu(s), tuba kohe pois-
sa täis Vän; kis vana asja meele tule dab, silm pæsd
välja Emm. ◊ neis asjus olema (rase olema) Hlj; a s i

a n t s - Khn, Kod, KJn ~ n u d i - Lüg, Vig, VJg,
Lai, Trv, Har ~ t a h e - Kse ~ v a s k - Rap, Krk.
kõik korras, selge, lool lõpp. Ls. au-, häbi-, ime-,
ise-, kohtu-, naeru-, nalja-, sala-, töö-, tüli-, var-
guse-, õnne-, õud|asi. Vrd. lugu

3. a. töö, toimetus, ülesanne, kohustus; ettevõte, üri-
tus - üld. onvad kaigele asjale uõlsad Vai; tä ikke
tunneb seda asja (oskab arstida) Mar; jäi oma asjaga
puntrasse Mär; põld tema asi riakida Lai; pallu asju
õiente Krk; kui üless tuli magamast ommukuld, edimä-
ne asi pidi panema rätt pähä Ran; to m naeste asi, te-
ku mes nä tahava Nõo; kangõ miiss egän asan. täl om
jõud hää ja mõistus Röp; a s i (~ a s j a d)
k o r r a s - üld. tij ajald ärä, ärä jätä ribele-
ma, sis om kõik asja korran Nõo; a s j a (~ a s j u)
a j a m a , a s j a d j o o n d e (~ k o r d a)
a j a m a - üld. tõine mies ajas asjad juone tämä
iest Jõh; keis linnas asja ajamas Khk; aave valla as-
ju Krk; periss toga, selle ei saa? timäga õigit asju
aiä? Kan. || ajab asja ära (kõlbab, sobib) Tür. b. te-
gu, tegemine - üld. saardebäl kadus pästle asi kõege
este ära; siia asi (siiapüük) akkab ka kehvemaks jää-
ma Rid; noorde inimeste asi, tahavad tantsi Vän; pange
jaanibä veised kus tahes, see põle karjatse asi Juu;
nelikümmend oastad ike veike asi [õlgkatusel vastu pi-
dada] Kad; võttis kulise koti selga net põld asigi

VMr; [milledski, millegagi ~ kellegagi] a s j a
 o l e m a - üld. mis mul asja on senest, et sa kura-
dad Lüg; minul ei õle magamisega asja Kod; see on
mu oma asi, põle sul sellega asja KJn; mis sul tuuga
asja om, mis tuu sullõ putuss Har. || ei õld asja, et
just perenaïne [pidi võid tegema] Jõh⁷; [milledski, mil-
legagi] a s j a t e g e m a 1. tegemist tegema,
välja tegema. ei tee asjagi mette teisest inimesest
Mar; tiäsin küll, aga ma ei tehnu sellega asjagi Kod;
timä ei tii sellege asjagi, mis sa tat käset Krk;
 2. mängima, minke liiyahanda asja tegemä Vas; [kellest-
 ki] a s j a v õ t m a [kedagi] arvestama. ei võt-
 ta tõistest asja Lüg; a s j a k s p a n e m a , a.
 v õ t m a tegemist tegema, välja tegema. ei võtta
 asjastki, et kodo tulla Lüg; ei võtt emada enam asjast-
 ki Iis; tõene ep pane asjasski Kod. Δ ü k s t e e
 (j a) k a k s a s j a ühe käiguga saab kaks toi-
 metust korda - R, L, K, I; a j a (~ s a a d a)
 t ü h j a (~ s i t a ~ s i t t) a s j a l e ,
 k a r g a i s e k a n n u l e (öeld., kui keegi
 kohmitseb liiga kaua või pole loota, et hakkama saab)
 E m a n n . a a s e t t a s j a l e j a m e n e i s e j ä r e l e Mar; A j a
 t ü h j a a s j a l e , k a r g a i s e k a n s a l e Pai; A a t e m ä a s j u l ,
 e s i k a r g a k a n n u p ä ä l e Krk⁷; l a p s e r i s t i m i n e o n k ö s t r i
 a s i (vastus ütluale: see on minu asi) Krj, Vän; a j a -
 p i k u l d a s j a k ä e v ä R a n ; a i g a m ü ü d ä a s j a k ä e v ä , r i p a - r a

pa rista katski Nõo; tii tüüt tüveni, aja asja aru-
 ni Krk. Vrd. deela
 4. sag. euf. kehaline toiming, olukord. kiimalus üeldi
luumade asja kohta MMg. a. suguühe. a s j a (~ a s -
 j u) a j a m a - Lüg, Har. sene piiaga on küll as-
ja aetud Lüg. Is. ihu, sugu-, öö|asi. b. hrl. pl. menst-
 ruatsioon - R, eP, M. emaste asjad Jäm; naiste asjad
Pha; asjad akasid joõsma PJg; naisterahva asjad käivad
Ksi; o m a (d) a s j a d - üld. kut menel omad as-
jad kinni on, siis antaks ravareie roho teed Käi; oma
asjad ää jäänd Koe; õmad asjad küljen Kod; temä põde
oma asje aal Krk. || viimased asjad (pärämised, järel-
 sünnitus) Kod. Is. kuu-, naiste|asi. Vrd. kuuriided.
c. loomulik vajadus, ekskrementeerimine, tav. ühendeis
 (o m a) a s j a l e [minema], (o m a) a s -
 j a l [olema ~ käima], (o m a) a s j a (~
 a s j u) a j a m a - üld. oma asja ei tõhi teha
riõssitud maa pääle Lüg; käüb oma aõssa pääl Vai; läks
aja taha oma asju ajama PJg; ega ta mudu ää läind, oma
asjale läks Juu; on oma asjal Ksi; umalõ aõalõ Se
 5. põhjus; ettekääne - üld. mie tulin teile tänä aõssa
(asja pärast) Vai; mool pole sõnna midasid asja minna
Khk; oled medaged kurja teind ja on asja seda karta
Emm; [eliting] tuleb ehmatusest, ta tuleb pisiksest
assast Ann; mis asi se ometigi on, et obused ei lähä
edasi Rak; ega ma? ilma is tulõ, ma tuõlli õks asjalõ

Har; mis sul asja om; mis aža läbi tullidõ Se; a s j a
 t e g e m a põhjust, ettekäanet leidma - üld. tieme
asja ja lähme vaatama Jür; tei asja, tuli miu poole uü-
dist kullema Nõo. Δ [Küsimustele: mis sul asja?, miks sa
 tulid?, vastatakse:] Arule asja, kurule kosja Pöi; Tu-
 lin tuld ja aedi asja Kuu; Tulin tuld ja aeti asja,
seasõela ja kotinõela Kad, Iis; Asja on, aga ei ütle
 Lai. ◇ a s j a e e s (~ e e s t) , t e i s t
 t a g a (n t) (~ t a k k a) põhjusest; tuluta -
üld. nosib poole pääva seal, asja eest, teist takka
 Mär; kõndas nisama, asja ies, teist taga Kad; kõnõlass
endä hüppä juttu, asja iihn ei takan Har. Vrd. eri
6. kasu, tulu, väärtus; midagi kasulikku, väärtuslikku,
 olulist - üld. ei sen jūdust ole asja, jüsku valge ho-
bune sitta vede Kuu; suurt asja pole seda sadu olnd üh-
tid Jäm; [laps] ikke asiaks koa juba, lühendab ikke so
jalatäied ää juba; see oli ikke tükk asja, mis tä andis
 Mär; endised mutid põlõ asjad kedägid, va jämedäd puras-
kid Khn; si mõtsa ain ei ole midägi asi Ran; mõne pörss
vai asi Puh; suur asi pööriss ta i ole, a taa ks om as-
jass endä käest võtta Nõo; tervüss om kõgõ ülemb asi Urv;
 no, taa om joba asi, taa hoia, sa henele alalõ mäles-
tüssess Har; t ü h i (n e) a s i midagi ebaolu-
 list, väärtusetut - üld. üks tühine asi, mis sest rää-
kida Khk; tühja asja peräst nii suur tüli Nõo; a s j a
 s a a m a õnnestuma, korda minema, väärtuslikuks ka-

sulikuks muutuma - üld. neist laku talledest taha asja
saaja üht Khk; juba poesikesen varassas, selless ei sua
asja Kod; suurõ rubinaga tegi, sis saa_ka es timäst as-
ja Ráp, || (adjektiivselt) tähtis ←, tore, hea ← S,
spor. E mann. asi inime, uhke ning asi oma eest Jám;
ta olli vist üks asjem koa, es ole liht soldat Muh; vaa-
da kui asiaks ta ennast peab Rei; ostis kaks oost, kui
assad nad olid Tür; kas eläjäd juutsid ärä? - asi sii-
gi! Kod. Δ Aega läheb, aga asja saab Vän; Situ või tina,
aga asja ei saa Hää; Pikä pääle saa asi nagu Nursi me-
he adrast Ráp; Ma olen nüüd asi nagu peu täis sasi Jür;
Era asja (tühja kah!), kopik ees ehk teine taga Tõs;
Mõni asi või keretäis vorste (id.) Vän; katsu asja (id.)
Tor, Trm; tota mul asja (id.) Amb; tota asja, keda taga
aetakse VJg; kau asja (id.) KuuR; a s i k a k s p o -
le tähtsüst, lugu - Trv, Krk. ku leib odav om, asi kaitš
viinast Krk. Ls. peasi

7. leksikaalse tähenduseta rõhutav komponent ühendis
 m i s a s j a. mis asja sa usna palja kääga vastu pa-
ned Muh; mis asja see moõle ikke teeb s Mar; mis asja
sa lorad alati Ris; mes asja sa juaksed ja rabeled Kod.
 Δ Mis asja mere kaldal (mets madruseid täis) Mih, Vän,
 Amb

*

avitaja 1. tegijan. avitama

2. posija ← maa-arst, nõid ← . läits avitaja juure

avitama avitama R (~mma), Emm, L (aavita-, abita-),
spor. K; M (avite-, aavite-), T, V (avitamma, avitõm-
[m]õ); avinta Plv; autam(m)a Plv, Ráp

1. aitama ←, abistama [kedagi] - üld., [kellelegi]
Vai, Se, Lut. nämäd avitad miule tüöd tehä Vai; ku ju-
mal avits, sis mea tule Krk; te less pidänu ta tost
raskest ajast üle avitama Nõo; tulge appi, avitage tsi-
ga lauta aada Rõn; söögi lavva pääle tuuja oíl alate
pernaanõ, latsõ? vai tiindre? vaihõl ka auteva? Ráp;
kel um kõhtu (jõudu) pallo, tuu voi töösõlõgi avita?
Lut. || toimetama, hoolitsema, hooldama ← . ma ikke
isiennast abitan veel Mih; hii ta m ni haigõ, ei
saa hennest avita?, Marin kõgõ avitass ja pass Har.
△ a v i t a j u m a l (vastus jõudu soovijale). va-
nast ku rügä põemeti, tõene müüdä läits, ütlet et: jum-
mal appi! põimia ütlet vasta et: avita jummal! Nõo; ku
külvetäss [siis tervitatakse:] jummal appe! [vastus:]
avita jummal; voi ka: jummal avida? vidävähe maaha ja
terävähe turbahe, jummal kasuda? viliste ja vaestõ jago
ja choliste osa; ko ilosahe hummogolt varra [vares]
vaak, sis õks kõgõ ütlet, et: avida jummal varõsõkõ-
nõ ~ tere hummogost varõsõkõnõ Se¹; avida sant lavale,
anna viht ka käde Kuu

2. mõju, toimet avaldama, mõjuma ← ; kasu, abi olema
- üld. midä se õhkaminegi avita Vai; ma la päevä kätte,

paesta põlvi, agu tuu avitab, vast võtap valu ärä Nõo;
vannõ küll hirmsahe, aga tuu es autä õks inämb midäge,
mis lännü? tuu lännü? Röp; arbdä kaie rasva bäre, tõ-
sõ rei avit ka Lei. Δ mes avitab udu määgimine, kui se
päss pääd ei püörä (öeld., kui poiss talle meeldida
püüdvast tüdrukust ei hooli) Kuu; Ei avida enämb ken-
negi ohud egä rohud (midagi ei aita, millestki ei ole
abi) Kuu; Ei avita juuda sitt, ega lämni vesi (id.) Kam
3. arstima ←, terveks tegema. Tamme vallan ollu üits
vanamiis, kes serätsid ädäsid avitanu Ran

avitus avituls(s) s. -se San, V. aitamine, abi ← .
mis avituss ta om, ku sa kässigi manu ei panõ? Har;
tuust mullõ avitust ei olõ Vas. Vrd. aitus

*

edaja edaja = edasi. lapsed ajavad nelä töllakil eda-
ja; aeg lähäb ubasesti edaja Ris

edasi edasi, edäsi R, S, L (u.), K, edase Phl; edassi Lä
(edässi Vig), spor. K; edesi R, Jaa, Pöi, L (~ edisi
Vig), I, VIFõ, eL, edese Phl, Röp, edes Ans; edessi
Vig, Kir, MMg; etesi, etessi Vig, Mih, Tõs (~ etäsi),
Aud. (Sag. ühendverbide komponendina)

1. kaugemale ettepoole, lähtepunktist eemale (seoses
liikumisega ruumis); (suhtlemisel) käest kätte, suust
suhu jne., anton. tagasi - üld. pean jälle akkama ede-
si astuma VNg; siit otse edesi oo Ruhve küla Pöi; et

sa sedä edasi ei räägi mette, mis ma soole ütle Mar; kell on taha jäänd, põle sugugi edasi läind Juu; tule issu seie vankrile, suad natke muad edesi Kod; võta oben suu veerest kinni, vii vagu müüdä edesi Krk; külavana pedi tiu edesi andma rahvalõ Har; tuli mugu, läts kuiva haku pitehn edesi Rõu; e d a s i j a
t a g a s i vahelduvalt kahes vastandsuunas; kaksipidi, kord nii, kord teisiti. mõtli toda asja üle ja ümbre, edesi ja tagasi, aga midägi targembass es saa Nõo. Vrd. edasi-tagasi

2. (ajaliselt) kaugemale, edaspidi(seks) - üld. saab nähä mis edesi saab Hlj; lückavad kohtu aega ikka edasi VJg; medä ajastaig edesi, toda tublitsõmbass [laps] lätt Har; mis sä iks aigo edese vennütät viil Röp. || (välj. tegevuse jätkumist ajas, tegevuse kestvust) - üld. kõster rääkis ikke oma juttu edesi Vai; pole sii söa lõppu kuulda midad, kestab ikka edasi Khk; ema jäi siis siia Juurikule ikke edasi elama Aud; võll oõl katski ja nii es saaki veski inämb edesi jahvatada Kan

3. kõrgemale, kaugemale, paremuse poole - üld. kui äb saa õigut, siis kaibab edasi Khk; kui palju sii kõht on edesi lähnud sess suat, kui tämä sinna läks Kod; püünä sa ka õks õppi? et sa edesi saat tulõvaesta tõistõ klassi Har. ◇ (ei saa, jõua jne.) e d a s i
a g a (~ ei) t a g a s i seisab paigal; ei edene, ei laabu [töö]; ei kasva, ei kosu [vili, loom] jne. -

üld. ei jõua siä ka oma tüõga edesi eigsä tagasi Vai;
edasi ega tagasi, kuhugille enämb ei piast Kad; tõene
ei sua edesi ei tagasi. ühedsugused muad, kõru eläväd,
tõesel ei õle nagu põhõja all Kod; e i s a a
peast ega jalust edasi (ega
tagasi) id. → pea

Vrd. edaja, edasipole, edaspidi, edatsi, edatsipidi,
edekohe, edepole, edesipäri, eespool

edasimineja edenev, kosuv. ää edesineje põrsas Hel

edasi|minek edenemine, edu. [loomakasvatusel] ep õle edo
egä edesinekid Kod; ku püüdmist ei olõ, ega sis edesi
minekut ka? ei olõ Vas. Vrd. edasiminu

edasi|minu = edasiminek - San, Se. tührik, tol edesi
minnu ei olõ? San

edasine = edaspidine. edassist aega PJg

edasi|pidi → edaspidi

edasi|poole edesi- Kod, Se; edesspoolõ Har

1. edasi ←, kaugemale. ma lää edesi poole Se

2. edaspidi ←, tulevikus. ku ma edesspoolõ aizu saa,

sis ma lähä Har. || edasi(seks), edaspidiseks. jätä

edesipuale, tulen ommen, kui aega suan Kod; hoiat õks

pikembä päävä jaoss edesspoolõ Har. Vrd. edepole

edasi|püüdlik Kuu, Khk, Kod, Trv, Kr.i. hoolas, töökas,

elus edasi jõuda tahtev [inimene]. kes ike on edesi-
püüdlük inimene, suab ilman läbi Kod

edasi-tagasi üld., edestagasi R, Mar, edastagassi Rap
1. vahelduvalt kahes vastandsuunas, näit. siia-
-sinnapoole, kord lähemale, kord kaugemale - üld. ajo
jää - midä ulgub meres lahtinaselt edesi tagasi Lüg;
akkab äkiste edestagasi vaaroma ja kukob maha Mar; au-
dud söedavad edastagassi siit läbi Rap; sedäsi edesita-
gasi pidid sa [sarja] sangutama Kõp; joõsep pähle ede-
sitagasi, asja midägi ei ole Nõo. || kaksipidi, kord
nii, kord teisiti [mõtlemä, rääkima jne.], kahevahel
[olema]. mõtleb peale edassitagassi: vahel teeks ja
lähäks, vahel jälle ei ühti Mär; korrast sadab, kor-
rast on ilus, nõnna eitleb edasi tagasi (aprilliilm)
Lai

2. (adjektiivivi funktsioonis) kerglane, keerutaja - R,
Mih. sie on edesi tagasi inimene, kiärab mitmed sõnad
viel tõist muodi Lüg

Vrd. edasi (←) ja tagasi, edatsi-tagatsi

edas|pidi edas(s)- Sa, spor. L (edäs- Vig); K; edes(s)-
R, Emn, spor. L, K, Kod (~ edesi-); eL; etes- Aud
1. edasi(seks), tuleviku(k)s, mõne aja pärast - üld.
jättama nüid selle tüö edespidi, tulevad ehk paremad
ilmad Lüg; paërgust ei tea ütelda, eks edasspidi nää
Mär; peäme nõu, mes me edespidi pääle nakame Puh; nõ?

ei olõ meil taad aigu tetä?, külh mi tiimi edesspidi
Har. Vrd. edasipoole, edatsipidi

2. [näoga] liikumise suunas, päripidi, anton. tagas-
pidi - Lüg, Mär, K, I, Krk. teene istus tagaspidi,
teene edaspidi obuse seljäs - nii läksid eit ja toet
kiriku Juu; tõisel olliv pastle edesspidi, tõisel ta-
gasspidi jalan Krk

3. (otse) edasi. ärä vahi taha, mine edesipidi Kod. ||
paremuse poole. temä ei lää edesspidi, temä lää tagass-
pidi (läheb majanduslikult allamäge) Krk

4. ettepoole [küüru] - Mär, Krk. laseb edass-
pidi küüru Mär; akkass edesspidi jäämä, kokku sadame
Krk. Vrd. edatsi-, eder-, edur-, ees-, ette|pidi; edes-
päidi; eder-, esir|päri

edas|pidine edas(s)- Vll, Mär, Trm; edes(s)- Vai, Ris,
JMd, M, V

1. adj. tulevane, eesolev. paergus me p tēs midad.
edaspidine aeg näitab keik, mis soab Vll; kas sa siis
oma edespidiseid toimetusi ei tia JMd; edesspidine elo
um tiidmäda Plv. Vrd. edasine

2. subst. tulevik. egä kaiki tüöd saa edespidise pää-
le jättä Vai; eks ta jää edasspidise peäle, küll sa
siis maksad Mär; selle ma jätä edespiditsess, edespidi
om ka vaja Krk

edaspoole → edasipoole

edatsi edatsi ~ edetsi Sa, Lã, Tõs; eetsi (~ edetsi) Muh,

etetsi Tõs, Var (~ etetsi) = edasi

1. lapsed läin palgi peäle, paik akan eetsi menema Muh;

tuigub vähäkeste, pisitassa edetsi Kse; tõbi või ai-
gus liigub koa, akkab külgi, liigub etetsi; räägitse
suust suhu, üks kuuleb, räägib teesele etetsi Tõs;

edatsi ja tagatsi vahelduvalt kahes
vastandsuunas; kaksipidi, kord nii, kord teisiti. mõt-
led edatsi ja tagatsi, kas teha või tegemata jätta Var;
loksub etetsi ja takatsi Tõs. Vrd. edatsi-tagatsi

2. kui meite päevad nii edetsi (~ eetsi) lähvad, siis
... Muh; ühekorraga oo see lahe sopp umne, üks kümme
aastad edetsi on einama valmis; kui tuul väljas, siis
pidi ikke teine kaa olema abis [tuulamas], et sis koe
ruttu see töö edatsi kõib ikka Lih

3. peame tõttama, et edetsi saab selle tööga Kse. ◊
upib aga peäle ühe kohja peal, ei saa eetsi ega takat-
si Muh

edatsipidi edetsi- Ans; eetsi- Sa, Muh, eetse- Põi
= edaspidi

1. tulevikus, mõne aja pärast, ju me siis eetsipidi
nääme Põi; mul o eetsipidi koa veel taris Muh

2. [näoga] liikumise suunas, päripidi, teine keis ees
taatsipidi, teine eetsipidi Kaa

3. edasi, ettepoole, tõmma vähä obu eetsi pidi Khk

edatsi-tagatsi L, edetsi tagatsi Lih; etetsi (~ -e) ta-
katsi (~ -e) Var, Tõs, eetsi-taatsi Pöi = edasi-ta-
gasi. sinna (teat. punkti) ja tagasi (lähtekohta). edet-
si tagatsi mis ma ära sõutsi kakskümmend kilumeetrid
Lih. || vahelduvalt kahes vastandsuunas. ajõmes üidet-
se . . . ratsa sõitis edatsi-tagatsi Lih. || kaksipidi
[mõtlemä, rääkima jne.]. räägib etetsi takatsi, lorab
muðu tühjä, põle siäl asja ees ega teist taga Tõs. Vrd.
edatsi (←) ja tagatsi

*

ega¹ → iga

ega² ega (egä) üld.; äga S, Han; ? äga Pöi; iga Käi,
Rei; ega? San, Krl, Har; õga, õka, eika Se; eiga (eigä)
R, eigä KJn, äiga Jäm; ea(?) Rõn, Urv, Rõu
i. konj. 1. (eitavas koond-, hrv. rindlauses). ei ka,
ka (v. samuti) mitte; ja ei - üld. (eL hrv.). kägo, tä-
mä pesä ei tie ega poigi ei toida Lüg; ei saa ega saa
tulema Mar; pisi taäsa elab, põle puudu ega põle külla
ka mette Aud; püdel puder om siante taoline, ei ole
paks ega ei ole vedel Pst. || (seob sünonüümseid, an-
tonüümseid jt. kindlaks kujunenud sõnapaare). ei tämä i
tuñne enemb valu eigä vaiya (surnust) Vai; ei mõistnd
elädä ega olla KJn; ei lausu musta ega valged Hls;
e i . . . e g a → ei. Vrd. eik, es
2. (lause v. pooleli jääva mõttekäigu lõpul) spor. R,

eP, M. lapsed onvad vallatumad, eiväd kuule vanembi sa-
na eiga Vai; külm ep lase matakumi õunbude peäle ega
Muh; eläten inimene, ei mõista eläde ega Krk; e g a
k e d a g i ~ m i d a g i (eelmist väidet kinni-
tav) R, eP. ei pidänd kived kinni [rüsa] eiga midagi
Vai; nüid pole änam karja tõrvesed äga medaged Phl; nuu-
red inimised tea tüöst ega kedagi HJn; ei süü ega kedä-
gi, mugu närvitäb äga Kod

II. adv. 1. (eitust tugevdav). a. (eitavas liht- ja
rindlauses) - üld. ega kalal keila kaelas ole, ega ülge
sängi tule Jõe; kadrid olid uhked, ega nemad ei aändki
piäle kedagi Ann; ta tietas mulle seda ammugi juba ette,
aga ega mina uskund Kad; ah, ega tast tühjäst elu luuma
ei saa Krk; viibusõ kuhjalõ pääle, ea sõs ei' aja,
tuul hainu lakka õio? Urv; eika tiia i' tuud, kas tä
tulõ vai ta i tulõ? Se. b. (küsilause algul). kas, kas
ei; kas siis, kas tõesti - spor. R, eP. eiga sa tiia
sest Jõe; ega te põle suitsu õones old Ann; ega sa Uhe-
kille et lähä Kod

2. (jaatav, mõonev). ja, jah, no, küllap - spor. K, T, V.
kas sis neist e'ktaaridest saab juba või tahad viel li-
sa, et ega meil on anda küll Pee; ega tu põimmine ka oi-
li ikäv tüü Ote; ega mul oíl veli kuri kaks (= ka õks)
Urv; e g a k e d a g i (s t) mis siis ikka, olgu
peale. ega kedagi, las äga oíla JMd; ega kedagist ühti,
akka äga ise jälle otst piäle Kad

Vrd. egap, egas, endu, äänis

egap egäp Kod, KJn (van.) = egas. nisuke yemmel iki õli.
egäp temäl (= härjal) õllud õhje vai Kod; egäp ole üh-
ti KJn

egas egas(s) (egäs[s]) eP, eL; ägas Mus, Vll; õgass Se; ei-
gas Vai; eass (eäss, ees) Urv, Rõu

1. (eitav v. eitust tugevdav). ega siis - eP, eL. ägas
mool pole õigut seäia, ma ole muidu käpaline Mus; tuli-
muld oli kasulik, egas teda muedu pandud Mih; egass en-
ne tadririkid olnud iga ühel ees Pal; eass puuk kõigilõ
es käü? Urv. Vrd. egap

2. (küsilause algul) kas, kas ei, kas tõesti. egass sa?
ei ole? nännü? mu kuhti Kan

3. (möönev, jaatav) ja, jah, no, küllap. eass tsikur
and õnnõ maku Urv

Vrd. ega, enos

ehk ehk R, eP, T; ehk M, V; ähk spor. S, Han; ek M

I. konj. 1. a. (seob erineva tähendusega sõnu v. lause-
osi) või ← üld. räägi ehk näita soole suust suhu ehk
kääst kätte, aga sina aru ei saa Mär; tulgu mis tuleb
ehk saagu mis saab Iis; ku [liha] es olõ, võeti silku
ehk heeringet Plv. || (seob sünonüümseid, antonüümseid
jt. kindlakskujunenud sõnapaare) üld. tulgu tuld ehk
tõrva, ma lähe ikka Muh; see on tema, võta ehk jäta

Juu; mina ei pelgä mitte midägi, tuleb ette süümine
ehk lüümine Nõo. b. (seob sünonüümseid v. teat. kon-
 tekstis samas tähenduses kasutatud sõnu) R, eP. kaks
vakka ähk kümme külemetu Pha; tuulispask ehk tuule
keer Kse; teese juurdes vabadikuks ehk teese majas
Pe; e h k k ü l l kuigi, olgugi et - spor. üld.
mehed ei tõi enamb akkada edesi menema, ehk küll oli-
vad kahe mehe Jõh; meitel ega laps tunneb tähed, ähk
tä küll lugeda ep osa Khk; ja siiski ma elan viel nõn-
na vanaks, ehk küll rasket tööd olen teind Amb; ehk
sa küll ei taha?, a sa piat võtma [rohtu] Har
2. (lause v. pooleli jääva mõttekäigu lõpul) spor.
üld. pelotas, kui tõine tõisele äkkitse midägi ütleb
ehk Jõh; noorik pani lihavaana pääle ande, kas ennemuis-
tine öö ehk sukad ehk Jaa; nii aige juba et jamsib,
kas tä pöörab enam ehk Mar; juodud, kui pulmad, matuk-
sed ehk varrud ehk KuuK. || pandi supp keema ehk keda-
gist Kos

II. adv. 1. (välj. võimalust, kahtlust v. ebamäära-
 sust). a. vahest, võib-olla ← üld. kasinast sain
[heina], saatu kümme ehk Lüg; otsi, ähk leiad mõne
pähkli Han; võibolla ehk ma soan minna oome kiriku
Juu; väläs on ehk jahe Pal; mea lää vaateme, ek saa
viil midägi perëndust Krk; ehk vaest tulõ mõni hää
inemine Har. Vrd. ehku, elik. || (välj. kahtlevat kü-
simust; tagasihoidlikku ettepanekut) spor. üld. ehk

ajad sa loomad ee Khk; ehk tahad näha lehma, ma näitan
 Kod; Jaan läits ehk lõunele Nõo. b. või ← . ähk olga
 kui suur tahab Khk; ehk kessi tuleb tunnissama Kod
2. kas, kas või ← ; ükskõik - spor. R, eP. mies saab
 ikke naise, ehk õlgu perse niinega niulutud. naine õl-
 gu ehk üle kullatud, ei saa Lüg; olgu ta ehk kuigit suur.
 se aitab ikka Emm; mitte kusagilt ei soa öömaja, ehk
 kas mine kuuse alla Juu; e h k k u i väga; üks-
 kõik (kui). kivi lennab ehk kui kaugele, kui paned ki-
 vi nuõra õtsa ja kiertad Lüg; süe ehk kui iaste VMr
 ehku ehku Emm, Jõe, KuuK; ehku KuuR, Ris, HJn, Kõp. va-
 hest, võib-olla, ehk ← . lumilillid heitsevad kaa,
 nüüd ehku lähteb suõjaks KuuR; eks ma lähe tagasi ehku
 tuleb kodu KuuK; e h k u p e a l (e) hea õnne
 peal(e), ebakindlas olukorras - Kuu, Emm, spor. K. pa-
 ne ehku päl välja, saagu mis saad, ääd ehk kurja Emm;
 ma aina olen ehku peal, et ei tea mis võivad teha HJn;
 tõi elu põrssa ehku piäle, kui sureb, siis ei maksa ke-
 dagi Jõe; sii on ka ehku pääl, kas saab suuja süüki või
 ei Kõp

ei 1. (muutumatu, sag. kontamineerunud eelneva sõnaga)
ei (~i) eP mann. (~öi Mih, Tõs); äi Hi. 2. a. prec.:
ei (~i) Muh, eL (sag. olenevalt eelneva sõna lõpuvo-
 kaalist: ei?, õi?, ui? V; ei? ~ ei, äi? ~ äi, ai? ~
gi Lei); äi Sa; (sag. kontamineerunud järgneva sõnaga)

äie Jaa (hrv.); äiep Vll, Pöi; äi(e)s, ei(e)s Sa, Phl (van.); ele Nõo, Har, äle? Lei (ei ole). b. sg. 1. p. en ~ n (ein Kuu); 2. p. et ~ t (eid Kuu); 3. p. ei; pl. 1. p. emme (eimlme Kuu; emmlä ~ -a Lüg; emmö ~ eimlmo Vai; emä Kod); 2. p. ette (eite Kuu; ettla Lüg, Jõh; -ö, -o Vai; etä Kod); 3. p. eivad ~ eiväd (eivlvad ~ eväd Lüg, Jõh; eväd Kod) van. R (prees. ja imperf.), Kod (prees.)

I. eitussõna v. eitusverb. 1. (predikaadi osana annab lausele v. lause osale eitava sisu) üld. tuli niiske viirastus tie pääl, en saantki edesi VNg; jahupuuru ei tambitasse nuiaga Lüg; monikaised eiväd saaned enne kotta kui pühä päivä uomiko Vai; ta i seesa kuukil pae gal Mih; liiva (liivasesse maasse) ohra ei tehakse nad ei kasva jo sial KuuK; kas sa et sua rahulik õlla Kod; niütse latse ei tilavagi karjankäumisest Võn; tuul om väega väikene, tuulratass liiguss ja ei liigu kah Har; võt nu? šilmist äi näe, dalgu äle? (jalgu ei ole) Lei. || (sag. predikaadi järel) V. kas tuu haigõ lammass naksi süümä? - süü ei Har; ega vii pisoga saa ei? mõsu är mõskõ? Röp; katõ silmä vaihhõl kõnõla, sis kuuljat olõ õi? Se; mitägi? kasui? sammõlsuu pääl Lut. || (seisab verbist lahus) üld. leiba on vähä, ei mina saa lainust anda VNg; liha toodi keige panniga lauale, äi säääl olnd taldrigid, äi säääl olnd midagid Ans; ei see ole jutt ega kedagi Mar; ei ta tule enam Kos; sess soat

ei enäm minä soand magada ommoko puult üüd Kod; anna
 nii valu et perst õõrd vasta maad, ei ta tii siis
 enamb sedä Rõn; ma inäp õi sullõ tulõ Se. || (verb
 juurde mõeldav) spor. üld. naine üksi kodo, ei abi ke-
 neltki Lüg; siin ei viimaks sügise ei ühtki lõhvikad
 Amb. || (predikaatverbi kahekordne eitamine, sag. koos
 mõne teise eitussõnaga) S, spor. L, Ha; V. yana oli
 aga nõnda vagusi, äies tee ennast teõdmagid Khk; äiep
 saa sealt midad Vll; kange suitsu lägu on toas, äiei
 või ollagid mitte Jaa; loeossed ollid juba joon, ei s
 tahtn enam Muh; kui mina veel leikamas inimene olin,
 ilmas ei polnd kõrsi maas Rei; mia ei tuõss (ei too-
 nud) puest tanga Khn; räeme pead ei põle aedand kedagi
 ammavalule Vän; näet elu om sisen, ei lähä elu ka ussõ
 ei? Har; ma i nää neid inäp paranda? naid sukkõ õi?
 Rõu; ei tulõ kiäki siiä ei minno kaema Vas; kardä pe-
 nist äi is tule tsirke peni Lei

2. (keeldkõnes) a. (koos da-infinitiiviga) mitte ←.
 tämä tõreleb, näitab rusikad, et ei minnä pooskeisil ai-
 da Kod. b. (koos käskiva kõneviisiga) ära ← V. lasku i
 latsõ tsiku tarrõ Rõu; mõtsast ütš tänitäs, et ei
 tulkõ siiä? Vas; tulku ui? pimnega, nakat pelgämä Röp;
 las ei näütä taad sõrmust, ütški ei näkku Lut; ä r a
 ... e i V. är tapku õi kärbläisi Urv; ku sa sääl
 no künnät, ala sa pennart kündü ei? Har; ar? sa näü-
 dāgu i timä tütrit naasest, sa näütä? minnu Se

3. (sag. tagasihoidlikus küsimuses, etteheites; lause sisult jaatav) oi paraku, midä nüüd kõrvad viel

kuulda ei saa; kas ma en võises õhta teile tulla Lüg;
kas sa i võend uegata Kod; e k s ... e i → eks

4. (vastusena küsimusele) a. (eitavalt), anton. jaa,

jah - üld. ei, tänä emmõ vie [rüsaid] maale Vai; kas
tuuli? - ei; ei, ei, ma ei lähe Muh; ei mul kibedad

tüöd ei ole Kei; ei lauba üüsi metsä ei lähä Kod; ei,
penni sääl küll ei ole Krl; e i o l e ei, mitte

- S. [Kas pruut käis üksinda?] äi ole, teine inimene
seltsis ka Ans; kas makad? - ei ole Muh. || (substan-

tiivselt). üks ei ja ei, et vahest ütleks jaa koa Mar;

mea s lausu eid ega jaad Krk. b. (möönvalt, kinnita-
valt; sag. järgneb jaatav lause) S, Plv. [Kas te suit-

sumajasid ka veel mäletate?] äi miks, rehetuba tuli ik-
ka suits ju Ans; vana õlut, äi noh juua aitab ka Khk;

äi miks nee [kartulid] pole pehmed, nee ead küll Vll;

äi, kui ta läks, jo ta siis rahva majase läks Rei; kas
sul ütšidä ikäv ei olõ, kah? - milles ei Plv

II. adv. mitte ←. a. (lause lõpul). üks päiv ehk kaks

üle sene ei Lüg; tahab küll, aga ei tea, kas saab või
ei Ris; küll utab [söömist], keela sa või ei Ote; va-

hiss salahusi nulga takast, kas ma lähä vai ei' Har.
b. (kuulub sag. määr-, asesõna jne. juurde) spor. üld.

ega vares valgemmast lähä, kui ta on, ei eladeski Lüg;
ma põle sedä iialgi teind, ei iialgi, ei iialgi Mar;

kaks tüdrukud said [palvevennad] oma usku, ei rohkem
ühti Ris; ei kõnelda minuga ei mitmel nädäläl üstegi
sõna; ja teie ei tiä ei kedägi Kod; omatse olgu külä
kävvä, ei mitte elu eläde Krk; ta ei mõista? ummi lat-
si opada?, ei sukugina Har; e i ü h t i g i mitte
sugugi; mitte midagi. surnu aal viel uidati, ei ühti-
gi, et kohe kojo oleks kieratud VMr; maal ei peeta va-
nadest midagi, tema on nagu ei ühtigi kohe Kad. c.
(võrdlustes). külä laib om magusab, ei? ku uma laib
Lei; paremb üte puul, ei ütsä puul; paremba? oma? koo-
rigu? ei külä küdsüse? Lut

III. konj. 1. (seob lauseosi, sag. sünonüümseid, anto-
nüümseid jt. kindlakskujunenud sõnapaare) ega ← Hlj,
Lüg, JõeK, Kod, eL. paastuajal ei süüdnud võid ei liha
Jõe; mina ei tiä üüd ei päävä mesiläse peredess Kod;
ta ei elä ei sure Krk; ma ka käüssi? ja tiigsi? a
must ei olõ? inap käüjät ei tegijät Plv; e i ... e i
spor. üld. mool änam äi ole äi lapse äi kedaged Pnl;
mõni ei sua õmaga ei puele ei maele Kod; ei villä, ei
einä, ei puud, ei mingen midägi sääl ei kasvva Hls ei
ole kumbagi nätä, ei Jurit ei Marit Puh; om ta üts ine-
minõ kül? ei näko ei tiko Se; ma sinno kutsi, et sa
hummõn tulnu? muu? mano ei söönü?, ei söömälä? Lut;
e i . . . e g a spor. eP, Krk, Puh. lehmäd on
umbes, ei old piima, ei suurel talul ega veiksel KuuK;
mitte ei tiand ei ilma ega maad (kaotasin teadvuse)

Ann; kõneleb ja malab, ei õtsa egä perä Kod; ta es lau-
su mulle sest ei eid ega jaad Krk; es kuule ei kippu
egä kõppu Puh

2. (lause v. pooleli jääva mõttekäigu lõpul). on üks
isevärki inimine, riidelik ja kiskuja, ei sobi kenegä-
gi kokko elämäie ei Lüg; laps trihnob, kas tahab nisa,
tä ei itke ei Kod; es julge võõrastega kõnelda ei Ran
Vrd. eiba, eie, eih, eik, ep, es, pole

ei - (liitsõna prefiksilaadilise esikomponendina osutab
enamasti põhisõnaga väljendatud mõiste vastandit:) mit-
te-, eba-. Vt. ei-ajalt, -halb, -hüvä, -ilusti, -jul-
ge, -lubaline, -märgatav, -pikakene, -sallija, -täide-
tav, -uskuja, -usuline, -õnnis

eiba eiba = ei. eiba mina mennu, eibad sa ka tullu. sun-
disin küll, eiba sie tehnu VNg

eie eie? Rõu, Se; eie? Urv (sag. olenevalt eelnevast
vokaalist: õiõ? Urv, õiõ?, aiõ Se). (tugevdab eitust
v. keeldu) mitte ← . taha midägi eie tetä? är? ol-
gu uma kraami üle hoolõdu õiõ?; söögi aigu es olõ meil
mäantsitki pruukõ õiõ? Urv; olõ õi säänä katsildõ mõt-
lõmine hüä eie? Rõu; lõigaku! tõõsõ kaala aiõ (ära käi
teisele kaela peale); kas minnä? vai eie? Se. Vrd. ei,
eih

eih eih Har; õih Urv, Har = eie. eass nyu liili? ei

olõ õih, nuu, tsireli puu? omma? Urv; ala, puttu eih,
eitohet, taad puttu õih! Har

eik e(i)k ~ eig, äik, aik, ek Lei

1. eitussõna (predikaadi osana annab lausele v. lause
osale eitava sisu) ei ←. bet tuu om salanu vällä,
ku äik olõ tema nännü, äik võttanu Lei

2. adv. mitte ←. dummal om kõigin paagun, äik õndõ
taivan; ... bät naist katest puust, mes aia kespaagan
sais, naist mi äi tohi äik süüvä? Lei

3. konj. (seob lauseosi) ei ka, ega ←. ek maia, ek
maad; dummal ollõv ülnüde, tilivit ei veia äik ürga,
äik sulgu minnä Lei

*

einsats einšats (-sats) g. -satsi (-satsi) eP (~ een-
sats Hag), Ran, g. -satsi R; einšits g. -šitsi Jäm. (va-
he)pits. pitsid tehti [padjapüürile] vahele, einšats
üiti, ikke eegeldes nõelaga tehti Tõs; magamese lina-
del on einšatsid vahepial. einšatsil on mõlemad ää-
red siledad Plt

einustama → ennustama

ei-pikakene eipikäkene lühike. kabla otsakõnõ määne,
eipikäkene Lei

ei-sallija aisalda vaenuline isik - Lei

eiss¹ g. eisse Rõn, pl. n. eisse Ote, öüsse San; öüss

6. öüsse, öüse; öhülss, e(h)ülss, evülss g. -se V

1. 4 - 6 lühemat lisapart reheahju suuesise kohal (harilike partega risti); ruum reheahju suuesise kohal.

kui rükki maast jäi üle, sis panti nuu üles eisse pääle. rüäänik olli sääl eisse all nukar Rõn; mõni neli laugust olli, viiess olli öüss; sinnä läts mõni kuurma villä, sinnä öüsselle Urv; soo tuurõp vili tulõ öüssehe panda? öüsseh kuiooss vili parebahe ku partõ pääl

Se. Vrd. vaak

2. ahjuesistele lühematele partele ahetud vili. min touka öüss ar maahha Se. Vrd. ahe

3. (peam. sauna, kuid ka aida ja rehetare) eeskoda, vöörus - Urv, Se. viha? omma? sanna ehüssen Urv. Vrd. edits, esis, esits

4. aho öüss kivist kaitselagi reheahju suu kohal - Rõu, Vrd. kumm. Vt. ahi

eiss² eiss eks ← . ku. tõrõldass, eiss olõ vaiki ja kanata ärä? Har

eisselalune eisse- Rõn, öüse- Vas. lisaparte alune ruum reheahju suu ees

eisselpeal(i)ne eissepäälne Rõn, öüssepäälne San. lisaparte pealne ruum reheahju suuesise kohal

eisselpuu hrl. pl. eisse- Rõn, öüsse-, öüse-, öhüse- ~ öüssipuu(?) V; evüse p. Se. reheahju suuesise kohal

olevad lisaparred. mis pardõ pääl o'li nuu lühkese?
nuu o'li öüsspuu? ahu kottalõ pärsi panda ei saa? sõs
sinnä pandass öüsspuu pääle. sõs lätt villä rohkõmb

Urv

eistrik, eistruk → eistuk

eistuk eistulk(k) (eistulk, eistolk, eestolk) Jõe, Kuu
(~ h-); Kei, eistulk Jõe, heistulk Phl, eistruk (eistruk)
Jõe, Hlj, Kad, eistrik Kei g. -ki (-kki, -gi R). väiksem kumera põhjaga ilma kiiluta laia päraga
ja tõmbi ninaga paat ←; jääpaat. eistokkid on väikesed
juulad. neil on jalassed all, ülgepüüs on ia vedada
müõda jääd, aga müidu ikke soueta meress neidega Jõe;
laevad pidäväd heistukkisi omal luupieks Kuu

eit eit g. eide (eede) eP, hrv. M, T; g. eidi Rei(hrv.);

eit (eite) g. eide (eite) R; n. eite, eita Muh

1. vanem (abielus) naine (hrv. halv.); pereema - üld.

eite, kas oled omingust söön Muh; kel last ei ole, see

on noorik ei tea kui kaua, tütar teeb ikke kohe eedeks

Juu; kõik [vanad inimesed] olid eided ja taadid. eit

ja tuat olid ikke ausõnad (s.o. austavad sõnad) VMr;

eit one vana naene; on üks eit, vana tüdrik Kod¹; eest-

vidaja eit (pulmatseremoonia tegelane) käis ees, pani

põlle ette ja mütsi pähä, tegi õhta aset ja viis pruudid-peimed

magama Juu

2. (fam., nlj.) naine ←, abikaasa - R, eP, Krk (u.).

mõni mies oma naisterahvast ütleb, et minu eit Lüg; kes
ikka naine, see ika eit. eetaste vahel noore kohe ka -
moo eit Jäm

3. ema ← peam. L, KLä; KuuK. lapsed üitsid enni eit
ja taet, aga nüid oo isäd ja emäd Mar; toati eite (isa
ja ema) Rap; mele eit-toat (~ eided-toadid) kõik koit-
tu ää; kirju eit (võorasema) Jür

4. vanaema - RLä, L. lapsed ütlevad vanaema eidest
VNg; mõned vanaema ei üind, üitsid eit, vanaeit Mih
Δ Eit armastab, taet tahab, tütar katsub, pea (h) ligi-
ne (= leivasõtkumine, mõist.) JJn. Is. ella-, jutu-,
kaardi-, kesa-, kulbi-, kupu-, küla-, ladra-, muru-,
noor-, nooriku-, onu-, pere-, praada-, ranna-, sauna-,
sohi-, suur-, tark-, vabad-, vana-, äia-, ämma | eit.
Vrd. eidu, memm, muts, vanamoor

eitama eitä- Kod, eitem Krk. ei-sõna ütleva, kordama.
missa iki eidet, ei ei iki ei egän sõnan ütte puhku
Krk

eite¹ → õieti

eite² → ei

ei-täidetav täitmatu. kanasõ? omma? äitäüdetävä? Lei

ei-uskuja uskmatu. äiuskja Tuomass Lei

ei-usuline äiusulin Lei, eiusuline Lut. uskmatu. äi-

usulin äi usu dumatat Lei

eivad → ei

ei-õnnis eiõn(d)sa õnnetu - lut

ek¹ → ehk

ek² → eik

ekitama ekitama Lä, Ha. ökitama, kogeleva, kokutama ←.

mis sa ekitad, räägi aga jutt eloste vällä Mar; ulk aega ei soa sõna vällä, ekitab aga piäle Nis. Vrd. ekki-
ma, ekutama

ekkama ekkama, ekata liigutama ←; hingama; kõssama.

paal ümber kaela ja, obu es saa änam ekatagi; siis ep
saa ekata änam kuskile [kui seal vingupulk ninas]; mit-
te p aga tohi ekata (ei tohi rääkida, kõssata) Muh

ekkima ekkima, ekib Sa, Lä, Ha, Sim

1. luksuma (nutu järel, naerust, külmast, ehmatuses);
nuuksuma. laps sedasi ekib. isi annaks järgi, aga kar-
jumine topib kangesti peäle, seetsepoolt tuleb sedine
ekkimine Jäm; vesi olli nii külm, et võttis ühna ekki-
ma Muh; lapsed kui pallu nutvad, akkavad ekkima, tõm-
bavad sedasi Lih

2. = ekitama - HaLä. kui kellegil jutt akkab kiini,
see on ekitamine või ekkimine Ris; laps ekib, ütleb na
puoli sõnu Hag

3. tōrkuma; viivitama, hoogu võtma. mis sa ekid et
sa ei lähe (õeld. hobusele) Mus; ta ekib peale, aga p
tule ühtid (valmistub tulema, aga viivitab) Vll; juba
teist kolmat päeva ekib peale selle sajuga (ei ole õi-
get sadu ega kuiva) Pöi; obo ekib, ei vea mette Mar;
küll ta ennast ekkis ja siadis, ei sua tulema Sim. ||
pindad akkasid ekkima (pintade löögikorrad läksid segi)
Kei

4. muutlik olema - Lā. meri ekib (tõuseb ja mōonab en-
ne tormi) Rid, Mar, Lih; tuul ekib, vahest jääb vaiksa-
maks, vahest jälle tugevamaks Rid

eklid → hekslid

eks¹ eks R, eP, äks S, Han; ess Lai, Plt, KJn; Trv
(hrv.), T, Har. partik. a. (kinnitavalt, mōonvalt)
küllap ← , ju ← . korjasimmo säääl marjo ja eks karu
oli ka mei ligidäl Vai; äks pühade loupa oli ikka pai-
lu tegemist Ans; poisid jäään vinti, eks üks poiss jäään
magama Aud; eks nisu, kui ta oli suur, eks ka leigatud
nagu rukistki Amb; tema müristab üks lugu, eks nää, mis
ta võtab teha [kas hakkab sadama või ei] Pai; eks ma
siis lähe Iis; eks tegijal juhtu mõndagi Pal; ess ta
ole nägulipäivi ka külländ nānnu Nōo; e k s e p
eks eb jova tööd teha koa Pöi. b. (etteheitvalt; ette-
panekut tehes; hrv. koos käskiva kõneviisiga). eks sa
siyu ennast ka, tie puhtast Lüg; mis sa muidu nügid.

eks võta vahem nuga Jaa; eks ma ütlen Rei; lähme män-
gima, äks! Han; mis sa s rattaga lähäd, eks sa s või
joosta Nis; eks sa mine sinna vaatama Kod; eks sa ajand
ta vällä Pal. c. (küsivalt, eeldades jaatavat vastust)
kas ei, ju ei. eks see ole nenda Jäm; eks ole tõsi Mar;
eks te pähkleid tunne Ann; eks te nd ise ikke vist ole-
te koa kannast kudund VMr; e k s e i - S, spor.
L, K, Trv, Puh. äks ta põle siis änam laps Rei; eks
sool põlnđ äbi mette Rid; sie [kuusman] kasvab metsas.
eks te i ole seda näind VMr; ess sii pikk talv alv ei
ole, kütikraam lähäb läbi Puh

Vrd. ass, eiss, etse; vet

eks² eks g. eksi S, L, I, g. eksu Juu; ill. eksõ Vai; es-
si Hel, essühe Se. eksimine, eksitus, viga (hrv.). mul
sii kudumisel läks eks sisse, ei soa aru, kus ma selle
eksu sisse teind olen Juu; eksi läbi sündinud, nagu
oo üks tüü ehk asi, kui midägi lähäb alvass Kod; [kui
ärarendavatele kurgedele hüüda] kure essi, kure essi,
sis essisse ärä Hel; e k s i [minema] Vai, Khk, Tor,
Juu, Trm, Se. 1. eksima. ta läks [oma arvamisega] eksi
Trm; essühe lätsi uma keelega? Se; 2. ebaõnnestuma, nur-
juma [töö]. lääb jo eksu, ko teesed reägiväd Juu; e k -
s i s [olema] eksinud [olema]. ütles, olete eksis.
töi tee peäle jälle Rei

*

es a. es (~ s) Sa (äs Khk, Mus); Rei, Phl, Khn (van.);
 Hää, Saa, MMg, Äks, Vil, eL (sag. sõltuvalt eelnevast
 vokaalist: as, õs, us V); is Jäm, Har, Se (hrv.), Lei
 (is esk ~ isk); b. sg. 1. p. esin, 2. p. esid, 3. p. es;
 pl. 1. p. esimä, 2. p. esitä, 3. p. esid ~ est Kod
 (van.)

I. eitusverbi imperf. 1. (predikaadi osana annab lause-
 le v. lause osale eitava sisu) ei ← . isa s ole seda
korda kodu mette Vll; isi igävene jämme tüdriku vo-
lak, aga kotti es jõua tõsta Saa; vanad esid ütlegi,
et tenän, aiiti ma ütli Kod; me es oleme aian, me ol-
lime sääl platsi pääl Nõo; paflu parõmb ollu ku ma taad
is koolitanu Har; sa as lubanu?, mis sa lubasi Se. ||
 (sag. predikaadi järel) Khn (van.), V. kana tuõs kedä-
gi poegi välä Khn; olõ is, nä es ma üttegi kirjvõst
sääl maal [riida juures] Har; tiia ma, noist munõst
õs, mi [linnu] munnõ kae es Plv. || (verb juurde mõel-
 dav). isk saa ennele osta, isk latsile Lei. || (predi-
 kaatverbi kahekordne eitamine) San, V. massinõ olli
kõik ukka lännü, es sa villu kaarsi es San; tütirik pe-
di tegene suurõ veimevaka, mudu õs saaki õs mehele Har;
talyõl olli kül minekin (suremas), õs olõ viil aig õs
 Rõu

2. (mõõnvalt; tagasihoidlikus küsimuses, etteheites;
 lause sisult jaatav). kas sa es oless võenu minu manu

tulla Hel; [oled näinud väänkaela?] no milless ma õs
näe? sõs ku pesä ol sõs näit tedä külält Plv

II. adv. (võrdlustes). i s k u mitte kui. tuu muk-
kaga änäbä söimlõži is ku ma mõõtleži; jesa tütärd änä-
bä meileidsess is ku piiga Lei

III. konj. (seob lauseosi, sag. sünonüümseid, antonüüm-
seid jt. kindlaks kujunenud sõnapaare) ei ka, ega ← eL
(hrv.). ma oodi tat ku enge, es tule s tule Krk; es os-
ta kiäki ütte naasklit es nõkla Nõo; is ole üttegi ine-
mise vaimu nätä? is minnen, is tullõn Har; es olõki
kahvilit olõmahn es väist Rõu; kuulõ õs kippu us kappu
Se; e s m i d a g i suure poisikese olliva niisama
amme väel, es ole pökse es medägi Nõo; vanast õs olõ?
undarmanni õs midägi Urv

Prospekt Slovarja estonskih dialektov

Институт языка и литературы АН ЭССР
Таллин, ул. Сакала, 3

Toimetaja Mari Must

Trükkimisele antud 10.XII 1968. Trükiarv 650.
Faber 30x41. Kohaldatud trükipoognaid 11,9.
Tell.nr 2681-2701. MB- 06062.

Експериментаalkombinaadi "Bit" rotaprint,
Tallinn, Pikk 68

Hind 69 kop.

Hind 69 kop.

TÜ RAAMATUKOGU

10300013804614